

РЕЛИГИОЗНО
МНОГООБРАЗИЕ
ОБРАЗОВАНИЕ
ДИАЛОГ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	2
Религиозно многообразие, идентичност и религиозно образование в България, Диана Тюркеджијева	9
Учене от многообразието и образование в плурализма: предизвикателства и перспективи, Андриан Александров	22
Религиозното многообразие като политическо, образователно и богословско условие. православно религиозно образование в диалог с Allgemeine Pädagogik на Дитрих Бенер, Атанасиос Стоянидис	33
Религиозното многообразие и културния плурализъм в Гърция: Картографиране на ситуацията и образователни перспективи, Христос Циронис	43
Религиозно многообразие и мултикултурализъм в Естония, Лийна Килемит	55
Християнски училища в Естония, Трийн Кап	63
Образование за междурелигиозен диалог, Брунето Салварани	73
Религиозно многообразие и плурализъм в Италия, Енцо Паче	82
Някои съображения относно богословието на обществения живот. възникване, тенденции и основни идеи, Кълина Джелу	88
Кратки бележки относно методите и техниките на обучението по религия, Кълина Джелу ...	109
Значението на религиозното образование във финландските гимназиални и прогимназиални училища, Исмо Пелика, Тимо Госвайнен и Анти Юовен	136
Преподаване на собствената религия на малцинствата – православна перспектива, Ристо Айконен	146
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	159

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

ВЪВЕДЕНИЕ

Проектът IRENE

Настоящото изследване е част от двугодишния проект IRENE Innovative Religious Education Network (Иновативна мрежа за религиозно образование: обучение за религиозното многообразие), финансиран по програмата Еразъм+ на Европейския съюз. В проекта участват изследователи от Румъния, България, Италия, Гърция, Естония и Финландия.

В рамките на IRENE беше извършен детайлен анализ на религиозното образование в държавите, които участват в проекта, по-специално по отношение на тези аспекти на образованието, които са свързани с многообразието и религиозния плурализъм. Беше осъществено сравнително проучване на методите на обучение по религия, използвани в различните държави. Изследователите, включени в проекта, разработиха различни учебни материали, налични в специално разработена за целта образователна платформа, създадена в помощ за тези преподаватели по Религия, които работят в мултирелигиозна и мултиетническа среда.

По-специално проектът има следните цели:

- ✓ Да се подобрят методите на преподаване на учителите по религия и богословие, които се занимават с преподаване на дисциплини в областта на многообразието и междурелигиозния диалог;
- ✓ Да се улесни обменът на опит, знания и иновативни методи, свързани с религиозното образование;
- ✓ Да се повишат дигиталните и социалните умения, уменията за учене, както и когнитивната компетентност на участниците по отношение на мултикултурализма.
- ✓ Да насърчава обмена на междурелигиозни практики за толериране на религиозното многообразие и социалното включване на местно ниво;
- ✓ Да се създаде устойчива мрежа за разширено сътрудничество със стратегически цели между членовете на проекта.

Гореизложеното е част от една по-широка образователна политика на ЕС и се основава на стабилна правна рамка за насърчаване на европейския начин на живот. Много световни и европейски организации признават необходимостта от подобряване на знанията за религиите и вярванията и се фокусират върху образованието на младите хора. Младите хора могат да допринесат за борбата срещу нетолерантността и дискриминацията, ако са обучени, на теоретично и практическо ниво, и по темите, свързани с основните човешки права. В същото време разработването на национални образователни политики и стратегии трябва да включва мерки за насърчаване на по-доброто разбиране на различните култури, етноси, религии или вярвания (вж. Решение № 13/06 относно борбата с нетолерантността и дискриминацията и насърчаването на взаимно уважение и разбирателство).

Източници на вдъхновение за Европейския съюз са „религиозното и хуманистичното наследство, от което са се развили универсалните ценности на ненакърнимите и неотчуждими права на човешката личност, както и свободата, демокрацията, равенството и правовата държава“ (вж. преамбюла на Договора за Европейския съюз).

Добре известно е, че Договорът от Лисабон (2007 г.) постави началото на диалога между ЕС и църквите, религиозните общности и вярванията. Член 10 от Договора за функционирането на Европейския съюз гласи, че целта на Съюза е да се бори с всички форми на дискриминация, основана на „пол, раса или етническа принадлежност, религия или убеждения, увреждане, възраст или сексуална ориентация“. В член 17 се казва: „Съюзът зачита и не засяга статута, от който се

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

ползват църквите и религиозните сдружения или общности в държавите членки съгласно националното законодателство“ и „като признава тяхната идентичност и техния специфичен принос, Съюзът поддържа открит, прозрачен и редовен диалог с тези църкви и организации“.

Представяне на сборника с научни публикации

Сборникът съдържа дванадесет статии, разработени от богослови и специалисти в областта на религиозното образование, религиозният плурализъм и културното многообразие от България, Естония, Румъния, Гърция, Италия и Финландия. Разработен е на английски език и е преведен на езиците на горепосочените страни. Научните публикации включват теми като религиозно многообразие и мултикултурализъм, интеркултурна комуникация, междурелигиозен диалог, религиозна идентичност, методи на преподаването на религия, „богословие на обществения живот“ и т.н. Една част от статиите се позовават на резултатите от предишно сравнително проучване (IO1)¹, извършено на местно равнище, и преди всичко представят добри практики и методи на преподаване на религия, използвани на национално ниво.

Друга тема, върху която изследването се фокусира, е богословието на обществения живот, свързано със социалното измерение на християнската вяра. Това е новаторски елемент и една от полезните и значими теми на богословската рефлексия през последните десетилетия. Днес все повече се чувства необходимост от ясна формулировка на доктрини и принципи на вярата, така че да могат да отговорят на социалните проблеми, политическия живот и реалността на днешния свят. „Богословието на обществения живот“ е конкретно предложение, което се движи тъкмо в тази посока. Идеята за „богословието на обществения живот“ изразява желанието да сме в състояние да насочим богословската рефлексия върху социално-политическия живот на плуралистичното общество, без да се ограничаваме само до членовете на християнската общност. Зад тази формулировка се крие дълбока интуиция, интересна и оригинална линия на размисъл за обществото и културата, в които живеем днес. В същото време наборът от възможни подходи оправдава разнообразието при употребата на израза „богословие на обществения живот“ и по този начин показва, че изразът не е уникален. Поради тази причина европейската добавена стойност е от голямо значение за сравняване както на теория, така и на практика, на различните начини за прилагане на „богословието на обществения живот“ в различни страни и общества. Друг новаторски елемент е идеята за това дали религиозната идентичност е или не е конструктивен елемент на европейската идентичност. Дават се и примери от практиката.

Цел на изследването

Изследването има за цел да разшири достъпа до нови идеи и концепции, свързани с начина, по който специалистите по религиозно образование реагират на социалните проблеми в днешно време. То представлява опит да се предложат образователни пътища за онези, които се сблъскват с мултикултурализма в ежедневната си работа и които играят централна роля в межкултурната комуникация и междурелигиозния диалог за изграждане на социална стабилност на местно ниво.

¹ Сравнителното проучване обхваща съществуващи изповедания/религии и образователни институции, ангажирани с религиозно образование и анализира техните практики в областта на межкултурната комуникация и методите на преподаване, заедно със съпътстващата ги компетентност (лидерство, социална, дигитална, педагогическа, историческа, културна, богословска). Въз основа на събраната информация е разработен наративен доклад, предоставящ информация за методите на преподаване, знанията и практиките на целевите групи, включени в изследването, като също така се сравнява динамиката на учебните процеси на страните, участващи в проекта и се обобщават събраните от изследователите методи на обучение и компетенции на респондентите. Така проучването предоставя по-подробна информация за това какви методи се използват на местно ниво за справяне с религиозното многообразие и за провеждане на межкултурна комуникация и образование, заедно с нуждите от обучение на респондентите в областта на междурелигиозното и межкултурно образование за възрастни.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

Този модел на неформално обучение е представен по систематизиран начин, за да подпомогне професионалното развитие на учители по религия, богослови, свещенослужители и др. Предложеният подход има за цел да ориентира читателите на настоящата книга по въпросите, свързани със съвременните предизвикателства на мултикултурализма и особеностите при провеждане на диалог с членове на различни етнически, културни и религиозни общности. Настоящата книга може да послужи като инструмент за обучение на обучителите, за насърчаване на межкултурната комуникация и за създаване на условия за подобрен социален диалог, насърчаване на толерантността и зачитане на човешките права.

Сборникът е предназначен за студенти в бакалавърски и магистърски програми, учители по религия, академични мрежи, както и за всички заинтересовани лица, които се занимават професионално с религиозното многообразие и са изправени пред мултикултурни и междурелигиозни предизвикателства в ежедневната си работа.

Съдържание на сборника

Както вече беше отбелязано, сборникът беше съставен с помощта на специалисти в областта на религиозното образование, богослови и културолози, изследващи проблематиката, свързана с мултикултурната комуникация, плурализма и междурелигиозния диалог от шест европейски държави. Съдържанието на сборника е както следва (посочват се името и академичната титла на автора, заглавието на статията и нейната основна цел):

1. България

1.1. Автор: Диана Тюркеджиева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Заглавие: „Религиозно многообразие, идентичност и религиозно образование в България“.

Предложение – цел: Статията представя религиозната карта на България, като се фокусира върху ролята на православната църква като ключов и основен компонент на националната идентичност за повечето граждани. В допълнение анализира по какъв начин местния контекст влияе върху различните изследователски подходи и посочва равенството в образованието като метод за трансформиране на религиозните ценности, чрез които се изгражда толерантност и взаимно разбирателство.

1.2. Автор: Андриан Александров

Богословски факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Заглавие: „Учене от многообразието и образование в плурализма: предизвикателства и перспективи“.

Предложение – цел: Статията обяснява защо ценности като толерантност, разбиране на правата на свобода на изразяване и на вяра и образованието в диалог са особено важни аспекти на религиозното образование в България (където от две десетилетия се наблюдава отслабване на местната идентичност), което дава възможност за насърчаване на съвместното съществуване на различни нови религии и етноси. Отбелязва се значението на разбирането и зачитането на местното и глобалното културно многообразие като сравнително нов подход към местните образователни традиции в България и накрая систематично се представят педагогическите резултати и образователните нужди за преподаване на многообразие и плурализъм.

2. Гърция

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

2.1. Автор: Атанасиос Стоянидис

Богословски факултет, Аристотелев университет – Солун

Заглавие: „Религиозното многообразие като политическо, образователно и богословско условие. Православното религиозно образование в диалог с *Allgemeine Pädagogik* на Дитрих Бенер“.

Предложение-цел: Статията изследва значимостта на религиозния диалог като компонент както на публичното пространство, така и на педагогическия процес, който се осъществява в рамките на религиозното образование. Анализира концепцията за публично пространство като начин на съществуване, съставен от сблъсъка на хетерогенности. Статията прави опит да обвърже основната цел на курса по религия със съвременните предизвикателства на обществената функция на религията. И, накрая, подхожда към понятието религиозно многообразие от гледна точка на православната богословска мисъл и живот.

2.2. Автор: Христос Циронис

Богословски факултет, Аристотелев Университет – Солун

Заглавие: „Религиозното многообразие и културния плурализъм в Гърция: Картографиране на ситуацията и образователни перспективи“.

Предложение-цел: Статията представя и изследва религиозното многообразие и културния плурализъм в Гърция, като се фокусира върху резултатите и заключенията от сравнителното изследване (IO1) на проекта IRENE. Гръцката православна църква е официалната Църква в Гърция, но по-стари и по-нови религиозни общности живеят в страната съвместно с неопределен брой хора, които не са обвързани с религиозна общност. Гърция осигурява достъп до образование за всички деца, независимо от техния етнически произход, културна и религиозна принадлежност. Авторът картографира културното и религиозно многообразие в гръцкото образование и представя предизвикателствата пред религиозното образование в едно модерно, демократично и приобщаващо училище.

3. Естония

3.1. Автор: Лийна Килемит

Заглавие: „Религиозно многообразие и мултикултурализъм в Естония“.

Предложение – цел: Статията представлява кратък преглед на религиозното и културно многообразие в Естония. Разглеждат се различните етнически и религиозни групи в страната. Изследва се разликата в отношението към основните етнически групи в населението на Естония. Въпреки сравнително високата степен на етническо и религиозно разнообразие в естонското общество, отношенията между религиозните организации са мирни и приятелски. Ето защо примерът на Естония може да е в полза и за други европейски страни.

3.2. Автор: Трийн Кап

Институт по теология на Естонската евангелска лутеранска църква

Заглавие: „Християнски училища в Естония“

Предложение – цел: Статията представя християнските училища и религиозното образование в Естония и предизвикателствата, свързани с преподаването на религия в мултикултурна и акултурална среда. В допълнение разглежда религиозното образование в частните

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

и държавните училища на Естония и представя предимствата на частното образование при преподаването на религия.

4. Италия

4.1. Автор: Брунето Салварани

Богословски факултет, Емилия Романа

Заглавие: „Образование за междурелигиозен диалог“.

Предложение-цел: Статията представя ключовата роля на образованието в настоящия процес на мултикултурализъм в западното общество. Като анализира специфични текстове на Латинската църква от първите векове до днес, авторът предлага четири възможни форми на диалог: диалог в ежедневието, диалог на делата, диалог на богословския обмен и диалог на религиозния опит. От тези форми произтичат специфични методологически принципи за плодотворно образование в междурелигиозен диалог, сред които: неотричане от идентичността; узряване за ново отношение към другите религии; работа в екип за справяне с проблеми от несправедлива дискриминация; част от план за глобална етика.

4.2. Автор: Енцо Паче

Катедра по политически науки, право и международни изследвания, Университет в Падуа

Заглавие: „Религиозно многообразие и плурализъм в Италия“.

Предложение-цел: Статията анализира концепцията за свръхмногообразието, като полезен инструмент за по-доброто разбиране на случващото се в секуларизирана Европа. Авторът анализира разликата между многообразието и плурализма, тъй като там, където има многообразие, не е задължително да има положителен политически акт. В допълнение, той повдига ключовия въпрос как се управлява многообразието от религиозни различия и заключава, че за разлика от националните политики на всяка европейска държава, политиките на активен религиозен плурализъм работят по-ефективно на локално или глобално равнище в големите и средни градове на Европа.

5. Румъния

5.1. Автор: Кълина Джелу

Департамент по теология, Университет в Крайова

Заглавие: „Някои съображения относно богословието на обществения живот. Възникване, тенденции и основни идеи“

Предложение-цел: Статията се позовава върху и анализира значението и полезността на богословието на обществения живот в контекста на съвременното мултикултурно общество. Корените на богословието на обществения живот могат да бъдат проследени до блажени Августин, който проправя пътя към открит дебат върху християнското богословие на обществения живот. Лидерите на Реформацията разработват различни версии на богословието на обществения живот. Статията се фокусира главно върху съвременни изрази и изисквания на богословието на обществения живот, като морална реконструкция на модерното общество, социална справедливост, защита и насърчаване на човешката свобода, солидарност, социално помирение. Особено важна е ролята на богословието на обществения живот в разбирането и справянето с проблемите, възникващи в контекста на глобализацията.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

5.2. Автор: Кълина Джелу

Департамент по теология, Университет на Крайова

Заглавие: „Кратки бележки относно методите и техниките на обучението по религия“.

Предложение-цел: Както е посочено в заглавието, статията предлага методи и техники за преподаване на религия. Тези техники и методически инструменти се основават главно на образователните нужди, социалните и културни условия в Румъния. Те обаче могат да бъдат полезни и в други европейски учебни среди, по въпроси, свързани с изграждането на взаимоотношения на сътрудничество, учене чрез преживяване, използване на нови технологии, развитие на цифрови умения, платформа за виртуално обучение. В допълнение, статията подчертава значението на интердисциплинарността и разнообразието от методи за изследване на религията.

6. Финландия

6.1. Автор: Исмо Пелика, Тимо Тосвайнен, Анти Ювонен

Университет на Източна Финландия, Департамент по приложни образователни науки и обучение на учители

Заглавие: „Значението на религиозното образование във финландските гимназиални и прогимназиални училища“

Предложение – цел: Статията представя разликите между момичетата и момчетата във Финландия по отношение на техните интереси и възприемането на значимостта и полезността от изучаването на религия. Проучването е част от голям международен мултидисциплинарен изследователски проект, който е фокусиран върху мотивацията. Данните са събрани с помощта на интернет-базиран въпросник, основан на теорията за очакваната стойност на Eccles и Wigfield. Според резултатите от проучването религията е малко по-важна за момичетата, отколкото за момчетата. Гледната точка за това дали момичетата са по-добри ученици по религия от момчетата също варира в различните класове. Размерът на ефекта от наблюдаваните разлики варира от малък до среден.

6.2. Автор: Ристо Айконен

Училище за приложни образователни науки и обучение на учители; Университет на Източна Финландия, Кампус Йоенсуу

Заглавие: „Преподаването на собствената религия на малцинствата – православна перспектива“.

Предложение – цел: Статията анализира накратко настоящите религии във Финландия, които формират основата на религиозното образование в училищната среда, както и правната основа за преподаването на различни религии и вярвания в училищата като цяло и нейното прилагане в страната. Авторът представя развитието на учебните планове по религиозно образование в рамките на финландската училищна система, по-специално как учебният план по православно християнство се е променял през годините, заедно с други учебни планове. Публикацията се фокусира върху религиозното образование във Финландия и мненията на родители, настойници и учители относно настоящия учебен план по религиозно образование.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

РЕЛИГИОЗНО МНОГООБРАЗИЕ, ИДЕНТИЧНОСТ И РЕЛИГИОЗНО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Диана Тюркеджиева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Абстракт: Въпреки съществуващото религиозно многообразие в България, религиозната ситуация в страната е с предимно светски характер. Православието, с което се самоопределят по-голямата част от българите, се разглежда като ключов и същевременно първи компонент на националната идентичност.

След падането на тоталитарния режим България претърпява редица реформи, като приема нови политики за приобщаване, които спомагат за въвеждането на религиозното образование в държавните училища и трансформират религиозния и културния пейзаж на страната. Преподаването на религия е от голямо значение за светското образование, предвид връзката му със социалната среда, религиозната толерантност, признаването на правата и свободите и зачитането на религиозната идентичност на всеки гражданин. В тази статия се разглеждат различията в местната религиозна ситуация от гледна точка на няколко различни изследователски подхода и се подчертава ролята, която религиозното образование може да играе при изграждане на толерантност, взаимно разбирателство и утвърждаване на европейската идентичност.

Ключови думи: религия; религиозно образование; толерантност; религиозна идентичност; европейска идентичност; национална идентичност; плурализъм.

Въведение

Политическата посока за България беше определена след падането на Берлинската стена през 1989 г., когато се постави началото на икономическата и политическа реформа във всички бивши комунистически страни. В този период преориентирането на политиката към плуралистична демокрация и пазарна икономика получи широка подкрепа. През 1995 г. България започна процес на интеграция в Европейската общност под прякото ръководство на политическия елит. Този процес беше отложен до 1997 г., поради изискванията към страната за разработване на специфични преходни политики. България започна редица реформи през тези и следващите години, за да се подготви за членството си в Съюза, включително чрез укрепване на демократичните системи, установяване на върховенство на закона, признаване на правата на човека, ангажимент към личната свобода на изразяване и установяване на функционираща свободна пазарна икономика.

Част от основните стъпки, които страната предприе след падането на комунистическия режим по пътя си към демокрацията и върховенството на закона бяха свързани с приемането на новата Конституция през 1991 г., ратифицирането на Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи през 1992 г. и приемането на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (Национален статистически институт, 2021) през 1999 г.

България се присъедини към Европейския съюз на 1 януари 2007 г. в петата фаза от неговото разширяване. През 2018 г. страната ни за пръв път пое Председателството на Съвета на ЕС, водена от девиза: „Съединението прави силата“. По време на Председателството приоритетите на държавата бяха насочени към регионалната стабилност, сигурността, интеграцията в ЕС, бъдещето и младите хора на Европа и цифровата икономика.

По отношение на религията, интеграцията на българската идентичност в ЕС създаде сериозни проблеми за социалната ангажираност вярващите и доведе до съпротива срещу установяването на нови приобщаващи политики. Една от последиците от подобна съпротива е, че малцинствата в България все още не са постигнали значителен социален статус като субкултури,

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

включително права за специфично изразяване на техните религии и начин на живот извън традиционното добросъседство², както и че патриотичната народопсихология³ все още е изправена пред сериозни предизвикателства след три десетилетия социална трансформация. Наистина вярата се е превърнала в убежище и източник на комфорт, но от нея се очаква основно да води до социално участие с определена цел и визия за бъдещето.

Църковно-държавни отношения

През 1945 г. Българската православна църква (БПЦ) се разделя окончателно от държавата. Религиозният живот по време на комунистическия режим започва да се регулира напълно от държавни органи – Комитета по въпросите на Българската православна църква и религиозните култове при Министерството на външните работи и Комисията по религиозните култове и религиите към Министерския съвет, които след 1989 г. са заменени от Дирекция по вероизповеданията към Министерски съвет.

Напредъкът на комунизма слага край на дейността на всички автономни обществени организации. Благотворителната дейност на религиите се разглежда като рисков фактор за насърчаване на чужди интереси и влияние, поради което всички активи, опит и отговорности на вероизповеданията са предоставени на новото правителство и социална идеология.

Падането на социалистическия режим поставя БПЦ в тежко положение. Поколения българи са си отишли без да я възприемат като жива и действаща институция с обществено предназначение. Лишено от християнска грамотност, българското общество не изпитваше доскоро нужда от християнска просвета⁴. Агресивният атеизъм на комунистическата идеология, по думите на Карамелска, превръща Църквата в „декоративна институция без значимо влияние върху социалното поведение на гражданите, а функциите ѝ са сведени до възпроизвеждане на едно лишено от екзистенциални усилия „битово“ или „фолклорно“ християнство⁵. Това са според нея основните причини за дестабилизиране на религиозните схеми и на неадекватността на църковната институция спрямо новите форми на публичност⁶. Дългогодишното църковно разделение в България, което в крайна сметка е допустимо, съгласно Конституцията, забави значително реинтегрирането на духовното измерение в обществения живот, вследствие на което не се постигна никаква сериозна реконцептуализация на отношенията между държавата и народа, от една страна, и религиозните общности, от друга, в илюзорно търсене на експроприирани преди това права и свободи. В годините след 1989 г. БПЦ беше силно политизирана, което допълнително предизвика разделение както сред вярващи, така и сред невярващи⁷. През 1991 г. новото българско правителство създаде Съвет по религиозните въпроси, който започна реформа на религиозните институции в страната. През 1992 г. той обяви избора на българския патриарх Максим за незаконен, тъй като е назначен по нелегитимен начин от комунистическата власт. Това предизвика разделение

² Срв. Фотев, Г. Съседството на религиозните общности в България. София, 2000 г.

³ Срв. Петкова, Д. Религиозни идентичности в постмодерния свят. Интеркултурни и комуникационни аспекти. София, 2020.

⁴ Симеонова, Г. Относно добротворството в минало време и възможното му възкресение днес. <https://liternet.bg/publish26/gatia-simeonova/sveta-marina.htm> [посетен на 21.01.2023].

⁵ Карамелска, Т. Православни ценности и социално участие. Във: Фотев, Г. Европейски ценности в днешното българско общество. София, 2018. <https://europeanvaluesstudybg.files.wordpress.com/2018/01/172-196.pdf>, с. 175 [посетен на 21.01.2023]

⁶ Пак там.

⁷ Aleksandrov, A. Religious education in Bulgaria: Past and Present. – In: R. Aikonen, A. V. Aleksandrov (Eds.). Proceedings of Orthodox Christian Religious Education Association [OCREA]: Methods of teaching in religious education: Learning by heart, or by experience? Sofia, 2015, pp. 86–96.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

сред епископите, което доведе до образуване на Алтернативен синод⁸. Официалният Свети Синод на Българската православна църква обяви новия Синод за разколнически. През 1998 г. в София се проведе Всеправославен църковен събор с цел да прекрати каноничният прецедент и да се справи с духовните последици като обезценяване на имиджа на Църквата, профанация на вярата и асоциализация. Последва реформа на религиозните институции в страната.

През 2002 г. България прие нов Закон за вероизповеданията, който се счита за един от най-либералните в Европа⁹. Законът за вероизповеданията замени социалистическия, приет през 1949 г. Новият закон определя Източноправославното християнство като традиционна религия и отделя религиозните общности от държавата. Междувременно регистрираните вероизповедания по това време надхвърлят 100¹⁰, тъй като законът постановява, че всички религии трябва да се администрират от държавен комитет или дирекция¹¹. Много религиозни групи, произхождащи от едно и също изповедание или религия, успяха да се регистрират съгласно новия Закон за вероизповеданията, но Алтернативният синод и старокалендарните зилотски енории останаха нерегистрирани¹². Това се дължеше на значителното социално-културно въздействие на алтернативните църковни структури, които бяха широко разпространени към средата на първото десетилетие на XXI век. Същевременно, след прилагането на Закона за вероизповеданията започва преследване на Алтернативния синод и в нощта на 20 срещу 21 юли 2004 г. (известна като българската кристална нощ), свещениците от Алтернативния синод бяха насилствено изгонени от приблизително 250 църкви и други имоти, за които Светият синод заяви, че са незаконно заети. Този акт доведе до съдебно дело пред Европейския съд по правата на човека през 2009 г., но без съществени социални последици.

БПЦ изигра активна роля и в отказа от ратифициране на Истанбулска конвенция, като едновременно с това призоваваше за прекратяване на парадите на местни ЛГБТ общности през последните години. Освен това по време на бежанската криза БПЦ демонстрира своя капацитет с призив за спиране на влизането на мигранти като заплаха за българската национална идентичност и държавен суверенитет. Въпреки това, тези действия не само че не опорочиха институционалния конфесионален имидж на БПЦ, а напротив, те до голяма степен бяха подкрепени от обществото, което определя нейната функция като важен фактор в патриотична перспектива.

Позитивният имидж на БПЦ, утвърдена като спасителка на българския народ през петвековната османска тирания, би могъл да обясни горните явления¹³. Въпреки многобройните предизвикателства Българската православна църква продължава да се ползва с традиционно високо обществено доверие¹⁴. Съществен фактор в това отношение са смиренieto и търпението,

⁸ Към момента на смяната на политическата власт, възвръщането и преустройството на църковните имоти е регистриран Алтернативен православен синод, който целеше да замени канонично легитимния социалистически (така че местната Църква остава без признати от държавата архиереи и синод) синод, в резултат на което се създаде църковна мрежа от около 200 алтернативни енории и манастири. Подобни процеси се случват по това време и по-късно при други изповедания, но поради загуба на архиви те все още не са достатъчно и независимо проучени.

⁹ Донкова, Ж. Вероизповеданията в България, 2014. <https://www.svet.bg/вероизповеданията-в-българия/> [посетен на 12.12.2021].

¹⁰ Донкова, Ж. Вероизповеданията в Република България пред прага на Европейския съюз, 2006. <https://dveri.bg/a9y4p> [посетен на 12.06.2021]

¹¹ Беров, Х. Държава и вероизповедания – нормативна уредба на религията и религиозните общности в България. София, 2009.

¹² Пак там

¹³ Kalkandjieva, Daniela. Religion and Forced Displacement in Bulgaria, 2020. <https://fpc.org.uk/religion-and-forced-displacement-in-bulgaria/> [посетен на 23.10.2021].

¹⁴ Българската православна църква е институцията с най-висок рейтинг сред населението. Виж повече на: <https://www.diakonia.bg/българската-православна-църква-е-инс/> [посетен на 23.08.2019].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

демонстрирани при нейния ангажимент към всички институции в обществена полза, без в същото време да отстъпва от основната си мисия, ориентацията към вярващите, а също така и в неприемането на несъвместими с православието източници на финансиране.

Вероизповедания в България

Традиционната религия в България е православно християнство. Съгласно последните данни от преброяването през 2021 г., повече от 71% от населението на страната ни, или 4 219 270 души, се причисляват към християнското вероизповедание. Мюсюлманската общност (представена предимно от българските турци) е второто по големина религиозно малцинство в България, като ислямът се изповядва от 638 708 души. Според данни на различни специалисти, сред тези, които се самоопределят като турци има значителен брой роми, говорещи турски език, както и българи мюсюлмани, които не използват турски език в домашни условия. Броят на юдеите по данни от преброяването е 1736 души. Делът на населението, което принадлежи към други изповедания, е 6451 души, докато 1 036 944 души не принадлежат към нито едно вероизповедание, не могат да определят или не желаят да отговорят. За 616 681 души липсва информация в използваните при преброяването регистри.¹⁵ Въпросът за принадлежността към различните видове изповедания не фигурира в националното преброяване от 2021 г.¹⁶ Отговорът на този въпрос може да бъде извлечен предимно от данните от преброяването, реализирано през 2011 г., съгласно което броят на хората, които се причисляват към различните християнски/мюсюлмански изповедания е следният: източноправославно население – 4 374 135 души; протестантско – 64 476 души, католическо – 48 945 души, мюсюлманско-сунитското – 546 004 души, мюсюлманско-шиитското 27 407 души, арменско апостолическо – 1715 души¹⁷.

Официално регистрираните религиозни институции в България към месец юни 2022 г. са 210, съгласно данни на дирекцията по вероизповеданията.¹⁸ Поради липсата на национална статистическа информация извън официалните данни от преброяването от 2011 г., е трудно да обобщим точния брой членове на отделните вероизповедания в България към настоящия момент, въпреки че има други изследвания, на чиито данни можем да стъпим, за да си отговорим частично на въпроса за реалната религиозна картина в България. Така например, съгласно Европейското изследване на ценностите, проведено през 2017 г., на въпроса „Към кое религиозно вероизповедание принадлежите?“ (Q13A) разпределението на българските граждани, които декларират принадлежност към православието е 79,5 % (902 от анкетирани 1560 души), католиците са 1.3 % (15 от 1560 респонденти), мюсюлманите 18.3% (207 от 1560 анкетирани)¹⁹. Съгласно данни от проучване, проведено от изследователския център Пю на религиозните нагласи в Централна и Източна Европа през 2017 г., една голяма част от българите се самоопределят като православни християни (75%), като отговорилите заявяват, че да си православен е важна част от българската идентичност. Липсата на проучвания преди 1991 г. също затруднява да се определи до каква степен е нараснала религиозната принадлежност на населението след този период. Данни от същото

¹⁵ Население по вероизповедание, статистически райони и области към 7.09.2021. Данни на НСИ, 2022. <https://www.nsi.bg/bg> [посетен на 21.01.2023].

¹⁶ След падането на комунизма беше въведен нов начин за събиране на данни, свързани с религиозната принадлежност на вярващите. Този начин на проучване беше съзнателно премахнат при предишните преброявания по време на комунистическия режим.

¹⁷ Виж повече на: <https://www.nsi.bg/Census/StrReligion.htm> [посетен на 21.01.2023].

¹⁸ Дирекция по вероизповеданията към Министерски съвет. Виж повече на: <http://veroizpovedania.government.bg/docs> [посетен на 21.01.2023].

¹⁹ Изследване на европейските ценности. Пета вълна, 2017-2018. <https://europeanvaluesstudybg.wordpress.com/> [посетен на 21.01.2023].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

проучване показват, че процентът на мюсюлманите е по-висок отколкото този на християните по отношение на значението на религията в техния живот²⁰. Анализ на представително проучване на агенция „Алфа рисърч“ показва, че от направени 1033 ефективни интервюта 89,1% от участниците са се самоопределили като православни християни, а 10,9% като „не съм вярващ, или атеист“²¹.

Проучванията на изследователския център Пю и Европейското изследване на ценностите през 2017 г. показват, че е твърде вероятно процентното съотношение на хората, които принадлежат към различните вероизповедания да се е запазило към днешна дата. Разбира се, при такъв тип твърдения трябва да се вземе предвид и фактът, че населението на страната към 31 декември 2021 г. е 5 000 496 души или с 2 364 047 по-малко в сравнение с данните от преброяването през 2011 г.²².

Религиозното образование в България – исторически преглед и съвременно състояние

През цялата комунистическа епоха въпросът за религиозното образование е третиран по радикален начин. Образованието през този период е „научно базирано“, атеистично и антирелигиозно. Падането на комунистическия режим през 1989 г. инициира процес на радикална трансформация във всички сфери на обществения живот. Българската православна църква (БПЦ) беше изправена пред предизвикателството на новата си социална роля и как да изпълнява мисията си в лицето на разширяващата се глобализация и политическия, социален, културен и религиозен плурализъм в тази нова действителност. Политическите промени подхраниха надеждите сред част от българите, че религиозното образование ще бъде отново въведено в училище. През това време концепцията за религиозно образование стана обект на интензивен дебат в академичните и политически кръгове. Първоначално това доведе до двуполусно разделение в мненията за религиозното образование: част от тези кръгове радикално отхвърляха необходимостта от религиозно образование в държавните училища; а друга част подкрепяха изцяло утвърждаването на значимостта на религиозното учение. Дебатите бяха фокусирани върху това доколко религиозното съдържание може да бъде включено в учебния процес, независимо дали като част от учебния план или като извънкласна дейност, без да се нарушават основните права на хората, които не желаят да го изучават.

Религиозното образование първоначално не беше въведено поради светския статут на училището. След 1996 г. ситуацията постепенно се промени. Със Заповед на министъра на образованието № 06-000-159/28.08.1997 г. предметът „Религия“ започна да се предлага за пръв път в училище като избираема дисциплина. В учебната 1997-1998 г. предметът се преподава предимно от дипломирани богослови в множество училища в страната²³. През 2003 г. бяха направени промени в Правилника за прилагане на Закона за народната просвета. В чл. 4 от Правилника беше въведен нов параграф (ал.3), според който: „В светските училища могат да се изучават религии в часовете, определени за задължителноизбираема или свободноизбираема подготовка. В този период обучението по учебния предмет „Религия“ се извършваше съгласно инструкцията за провеждане на часовете по Религия да се изучава в часове, организирани от задължителни и избираеми учебни предмети“²⁴. В инструкцията за провеждане на обучението по учебен предмет „Религия“, издадена от

²⁰ Pew Research Centre. Religious landscape and Central and Eastern Europe, 2017.

²¹ Мнозинство и малцинства. Нагласи към различните. Доклад – анализ от национално представително проучване, Алфа Рисърч, 2019-2020. <https://alpharesearch.bg/> [посетен на 23.01.2023].

²² Виж повече на: <https://www.nsi.bg/> [посетен на 23.01.2023].

²³ Denev, I., Groß, E., Eds. International Symposium on Religious Education in Bulgaria: Religious Education within the Context of the Common European Home (In Bulgarian). Sofia, 2004, pp. 20-22.

²⁴ Правилник за прилагане на Закона за народната просвета <https://www.lex.bg/laws/ldoc/-12809727> [посетен на 12.12.2021]

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

министъра на образованието и науката през 2003 г., е включено предложение за обучение по Религия-християнство и Религия-ислям²⁵.

По-късно въпросът за религиозното образование за известно време остана на заден план, макар че същият понякога се повдигаше за обсъждане на различни заседания на парламентарни комисии²⁶, но с незначително въздействие.

За пръв път през 2018 г. със Заповед на министъра на образованието бяха утвърдени подробни учебни програми по учебните предмети „Религия“ (християнство-православие), „Религия“ (ислям) и „Религия“ (неконфесионално обучение), по които да се ръководят учителите от I-XII клас.²⁷ Новите учебни програми са основани на принципа за свободата на съвестта, който предполага и правото на всеки човек да избира начина, по който да формира своя светоглед и да изгражда моралните устои на своята личност. Така за учениците бяха създадени условия да се запознаят със своята собствена религия и да придобият знания за историята и естеството на световните религии. Учебният предмет „Религия“ и в трите му форми на преподаване цели изграждане на ценности и добродетели, както и да окаже възпитателно въздействие в името на религиозния диалог и взаимното уважение. Предметът е от голямо значение за светското образование предвид неговата връзка със социалната среда, религиозната толерантност, признаването на правата и свободите на личността, равнопоставеността на вероизповеданията, изграждане на уважение към религиозната идентичност на всеки гражданин.²⁸

По данни на министерството на образованието, предметът „Религия“ се изучава в 147 училища в цялата страна, като в учебния процес досега са включени едва 12 000 ученици²⁹ от общо 565 000 ученици в цялата страна през учебната 2020/2021³⁰. Въпреки положителното отношение и позиции, изразени от правителството и БПЦ, това може да се дължи и на факта, че религиозно образование остава все още незадължително за страната. Това е пряко свързано с непопулярността и широко разпространеното незначително отношение на религиозното образование, което пък от своя страна доведе до високи нива на безработица сред завършилите теология. Независимо от промените в Църковния устав³¹, направени от Светия Синод на Българската православна църква през 2018 г., чрез въвеждане на нови културно-образователни концепции и стратегии и други религиозни реформи, последвали падането на комунистическия режим, различни социологически проучвания потвърждават констатацията, че „религиозната култура на българския народ все още не е висока“.³²

Религиозното образование в България – образование за равнопоставеност и формиране на идентичност

От горепосоченото следва, че преподаването на Религия в България се възприема като формиращо идентичност, но и едновременно с това като възможност за изграждане на толерантност и уважение към религиозната идентичност на другия. Познаването на своята собствена религия

²⁵ Инструкция № 2 от 23.06.2003 г. за провеждане на обучението по учебен предмет „Религия“ издадена от министъра на образованието и науката.

²⁶ Виж повече на: <http://parlament.obshtestvo.bg/sessions/203> [посетен на 12.12.2021].

²⁷ Заповед № РД09-1474/24.07.2018 г. на министъра на образованието и науката. <https://web.mon.bg/bg/98> [посетен на 21.01.2023].

²⁸ Виж повече в: Учебни програми по религия. I-XII клас. Приложение № 1. <https://web.mon.bg/bg/98> [посетен на 21.01.2023].

²⁹ Интервю с Коста Костов, главен експерт в Дирекция „Съдържание на предучилищното и училищното образование в министерство на образованието и науката. Виж повече на: <https://bnr.bg/horizont/post/101303019> [посетен на 23.01.2023].

³⁰ Срв. Образованието в Република България през учебната 2020/2021 г. Преброяване 2021 г. Национален статистически институт. www.nsi.bg [посетен на 21.01.2023].

³¹ Устав на БПЦ, <https://bg-patriarshia.bg/statute> [посетен на 21.12.2021].

³² Донкова, Ж. Пос. съч. <https://www.svet.bg/вероизповеданията-в-българия/> [посетен на 12.12.2021].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

като част от националното и културно богатство на българите е водеща цел, която религиозното образование в България си поставя.

Процесите на прехода утвърдиха идеята за религиозното образование като един от най-важните аспекти на възстановяването на религиозните права, като част от подготовката на България за интеграция в ЕС. Възходът на мултикултурализма не само предостави на мнозинството големи възможности за упражняване на религиозните свободи, но също така овласти маргинализирани културно-етнически и религиозни малцинства. Все пак, както вече казахме, религиозното образование не е напълно интегрирано в гражданското образование, въпреки факта, че България е член на ЕС от 2007 г. Причина за това може да бъде, че често то се възприема като изграждащо религиозна идентичност или за балансиране на идентичностите и избягване на конкуриращи се или конфликтни идентичности. Освен това някои изследователи разглеждат Православната църква предимно като социален инструмент за популистки цели, въпреки че това, което може да се разглежда на повърхността като общностно изразяване, са по-скоро религиозните церемонии, отколкото истинското социално влияние и мисия, основана на вярата³³. За съжаление не винаги се вярва на критичните вътрешни мнения за изграждане на положителен имидж на Църквата и религията.

Призивът за установяване на демократичен обществен ред и деидеологизация на образованието, както и бързото преодоляване на спомените от репресивната културна политика на комунистическия режим доведоха до изключването на някои религиозни традиции като национално битово наследство. В резултат на това и други обстоятелства се възприеха и различни подходи към религиозното образование.

Днес, освен Религията, която, както казахме, е избираем предмет в държавните училища, много църковни енории и дори манастири организират дейности за деца и по-рядко за възрастни. Има и две духовни семинарии в градовете София и Пловдив, а освен това учебните програми на някои училища включват задълбочено обучение по духовно и материално църковно наследство.

Някои детски градини в България предоставят разнообразни дневни дейности за деца, които се интересуват от религиозно образование, а различни енории в София вече предлагат частни църковни детски градини и дневни дейности, както и работа по социални проекти, насочени към интегриране на деца с увреждания и такива от малцинствен произход. Създадени са също мюсюлмански училища и Ислямски висш институт в София. Разнообразие от професионални умения и обучение за повишаване на квалификацията, както и образование в областта на църковната култура и практика, са сред предметите, предлагани от курсове, достъпни както за вярващи, така и за неспециалисти.

Някои религиозни общности и обществени християнски организации поеха отговорността да образоват и възпитават младежта в традиционни ценности и идентичност, както и да предоставят обучение за други водещи вероизповедания, как се разбират и практикуват в България, в дух на приятелство и толерантност.³⁴ Ученето през целия живот и международните мобилности също допринасят за социално-културната трансформация, както и за признаването и зачитането на правата на религиозните групи. Малцинствените религиозни общности също така демонстрират силно желание за субсидирано от държавата религиозно образование в професионален смисъл.

³³ Карамелска, Т. Пос.съч., с.195.

³⁴ Galabova, L. K. (2020). Religious Socialization of Children and Youth in Eastern Orthodox Christian Church as Educational and Pastoral Challenge of Sharing of Cultural Practices. Central European Journal of Educational Research, 2(2), 1–16. Available at: <https://ojs.lib.unideb.hu/CEJER/article/view/7909/7228>.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

Няма съмнение, че съвременното образование може да се използва като ефективен инструмент за борба с предрасъдъците, речта на омразата, отчуждението, изключването и маргинализацията, както и за налагане на социално единство и сплотеност. Тази цел е напълно приложима към новите подходи на педагогиката. БПЦ, както и активните членове на другите религиозни общности, биха могли да играят важна роля в подпомагането на прилагането на иновативни практики за религиозно образование и обучение на преподаватели в българските университети, училища, детски градини, неделни училища и др., които не се прилагат напълно на национално ниво. Разбира се, трябва да признаем и закъснението по отношение на създаването на някои национални политики по отношение на религиозното образование³⁵.

При разработването на образователни политики не може става дума за акултурация, незачитане на положителните постижения на света или на църковната социална ангажираност. Освен това е възможно да се адаптира опитът на Румъния и Гърция, като балкански православни държави членки на ЕС, чието религиозно образование може да се определи като доста ефективно по отношение на приобщаващите политики, социалния мир и културното обогатяване на европейската идентичност. Още повече няма как да променим модела на нашия живот или качеството на нашата политика, докато не започнем да забелязваме и ценим другите около нас като сътрудници и партньори.

В резултат на това няма по-добра образователна цел от тази, заложена от ЮНЕСКО, че държавите трябва да осигурят минимални стандарти на образование и да осигурят религиозното и моралното обучение на своите деца в съответствие с техните собствени убеждения.³⁶ В това отношение учението на Източноправославната християнска църква предлага разнообразни възможности. Българските синодални учебници³⁷, които, както казахме, бяха издадени наскоро (с държавно финансиране), също са предпочитани източници, тъй като отговарят на високи образователни стандарти, и вече се използват като алтернативни учебни материали от някои църковни общности.

Често пренебрегваме факта колко малко познаваме и разбираме културите и наследството на другите, когато става въпрос за религиозно образование в енорийските центрове и училищата. Усилията на експертите да смекчат напрежението спрямо други култури и да насърчат европейските граждани да виждат богатото разнообразие от идентичности, като една от най-важните характеристики на единството, биха могли да помогнат на хората да забравят стереотипите и идеите за господство, граници, маргинализация, гетоизация, поляризация и т.н. В такъв сложен световен контекст българска практика е Църквата да се среща в училището чрез религиозното образование, да се адаптират нейните методи към различни ситуации и случаи на многообразие и да се осигури баланс при пресъздаването на традиции като бит, обреди, обичаи, ритуали, празници, туризъм, благотворителност и литургична социализация като живо наследство.

Наред с всичко казано досега в днешно време изглежда, че социалната ни среда постепенно се променя в положителна посока и се заражда местна култура на толерантност. Това се демонстрира не само от статистиката, но и от реалния живот на вярващи и невярващи хора, които са станали по-малко враждебни към мигрантите, по-неутрални към целия спектър от проблеми на ЛГБТ и по-състрадателни към нуждаещите се, въпреки църковната неспособност да се адаптира към техните нужди.

³⁵ Пак там, с. 175–177.

³⁶ Виж повече на: <https://www.coe.int/bg/web/compass/education> [посетен на 21.01.2023].

³⁷ <https://bg-patriarshia.bg/> [посетен на 21.01.2023].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

Религиозната идентичност в контекста на европейската идентичност

Най-скорошното Европейско изследване на ценностите (пета вълна, 2017-2018) относно религиозната принадлежност на българина показва значителна тенденция към нарастване на ориентацията към религията. 22,1 % от православните анкетирани отговарят, че религията е много важна в техния личен живот, 45,4 % заявяват, че е доста важна. 7,8 % от анкетираниите православни отговарят, че религията няма значение за техния живот. От анкетираниите мюсюлмани 39,5 % отговарят че религията е много важна, 44,4 % че е доста важна, а само 2,9 % заявяват, че религията не е важна.³⁸ При католиците 60 % заявяват, че религията е много важна за техния живот, 26,7 % – доста важна и 6,7 % считат, че религията няма значение за техния личен живот. 60 % (5 от 1560) от протестантите приемат религията за много важна и 40% за доста важна.³⁹ Само 2,4 % (37 от 1539 анкетирани) заявяват, че повече от веднъж седмично посещават религиозни служби в последно време (Q15), 18,8 % (150 от 1539) – веднъж месечно, 70,5 % (113 от 1539) от анкетираниите – веднъж годишно. Данните от отговорите на въпроса „Независимо от това дали посещавате религиозни храмове или не, бихте ли определили себе си като религиозен човек“ са обнадеждаващи – 65,4 % от анкетираниите (960 от 1560 души) се самоопределят като религиозни, а 3,2 % определят себе си като убедени атеисти (според четвъртата вълна на изследването през 2008 г. са били 4%, а според третата – 5,6%)⁴⁰, което показва положителна тенденция в нагласите и съзнанието на българите към отказ от безпрецедентно налагания по време на комунистическия режим атеизъм и задълбочаване на религиозната принадлежност без оглед на религиозното изповедание.

Друг интригуващ извод на някои български анализатори е различният начин по който се възприемат отделните идентичности. Социалните идентичности (национални, етнически и религиозни), според Ганева например, се възприемат по различен начин от мнозинствата, малцинствата и от емигрантите по отношение на тяхната значимост⁴¹. Религиозната принадлежност на българите обикновено се поставя след тяхната национална и етническа идентичност. За малцинствените групи етническата идентичност често е приоритетна пред националната идентичност, докато мнозинството смята националната идентичност за най-важна⁴². Кабакчиева от друга страна определя българите като единна общност със силно изразено чувство за национална идентичност⁴³, независимо дали тази идентичност е етническа или гражданска. Когато говори за религиозната идентичност, тя диференцира начина, по който се самоопределят християните и мюсюлманите в България – мюсюлманската идентичност определя като по-скоро политическа, а идентификацията на православната християнска общност като по-скоро етническа и заявява, че „тази разлика вече е проблем сама по себе си, защото показва, че като цяло споделяната национална идентификация се разбира по различен начин от двете най-големи религиозни групи в България“. Все пак поради отсъствието на етнически показател и представителна извадка е трудно да се каже доколко хората разбират въпроса за българския си произход като етническа, национална или гражданска концепция, както и как българите разбират понятието религия след периода на комунизма, когато атеизмът беше широко прокламиран.

³⁸ Изследване на европейските ценности. Пета вълна, 2017-2018 г. <https://europeanvaluesstudybg.wordpress.com/>

³⁹ Срв. Фотев, Г. Европейските ценности. Новата констелация. София, 2019 г.

⁴⁰ Карамелска, Т. Пос.Съч., с. 178.

⁴¹ Ганева, З. Социални идентичности и психично благополучие. София, 2010 г. <http://www.elbook.eu/images/book10.pdf> [посетен на 30.08.2021].

⁴² Пак там.

⁴³ Кабакчиева, П. Пос. Съч.,с. 257–278.

<https://europeanvaluesstudybg.files.wordpress.com/2018/01/257-278.pdf> [посетен на 30.07.2021].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

В Западна Европа изповеданията имат потенциал да играят важна роля във формирането на национална и европейска идентичност. Мнението на Кабакчиева, както и на други изследователи за принадлежността на европейците е, че европейската идентичност се основава на християнската вяра като първичен културен код, както и на създаването и споделянето на споделени културни ценности, което довежда до формирането на общ начин мислене. От друга страна продължаващите усилия на лидерите на Европейския съюз да институционализират концепцията за европейско гражданство, както и фактът, че всички държави-членки на ЕС имат еднакви права, независимо къде живеят, укрепва идеята за Европейския съюз като политическа общност, която минимизира националната идентичност.⁴⁴

Дебатът за европейската културна идентичност рефлектира и върху дискусията за правата на имигрантите и толерантността към чужденците. Кабакчиева приема, че европейската културна идентичност, т.е. идентичността, основана на споделени корени и история, е много по-ограничена и нетолерантна към чужденците.⁴⁵ Въпреки че институциите на ЕС играят важна роля в изграждането на европейската идентичност, гарантирайки защитата на човешките права и свободи като един от основните принципи на европейското гражданство, това не означава, че тези принципи се прилагат еднакво за мигранти и чужденци.⁴⁶ За българите също, някои изследователи твърдят, че са създали мит за своята толерантност, в който самите те вярват, но етноцентризмът, расизмът, сексизмът и политическата нетолерантност все пак доминират в техните нагласи, както и в ежедневието, политически и медиен дискурс в страната, особено що се отнася до ценностите на някои култури и общества⁴⁷. Въпреки това, различни изследвания показват, че толерантността към други религии, етноси или мигранти се е увеличила през годините, макар че дискриминацията и сегрегацията на ромите продължава да е висока. Резултатите от количествено изследване на Алфа рисърч (2019-2020) показват високи нива на толерантност към различните религиозни и етнически общности, с изключение на ромите – омразата към тях е 21,6 % при направени общо 1033 ефективни интервюта. Омразата към останалите групи е значително по-ниска.⁴⁸

Изводът, който можем да си направим като резултат от настоящия анализ е, че голяма част от българите не се интересуват много от религия, поставяйки националната и етническата си идентичност пред религиозната. Настоящата ситуация е силно повлияна от патриотичната принадлежност и изразяване, а не от универсалните религиозни ценности. Принадлежността на голяма част от населението е тясно свързана с тяхната културна или политическа принадлежност към определено изповедание, което се възприема повече като гражданска или народна религия от гледна точка на духовно изразяване и създаване на субкултурен начин на живот.

Религията едва наскоро започна да се разглежда от различни социални кръгове като форма на национална идентичност, основана върху историята и религиозното наследство и изразена чрез традиционните празници, житейските практики и религиозните церемонии. Независимо от това, личното приемане на религиозните традиции и принадлежността към дадена религия, с подчертана идентификация към православно християнство, се увеличи значително през последните години, независимо от високия процент от хора, които се обявяват за принадлежащи към други

⁴⁴ Пак там, с. 260-261.

⁴⁵ Пак там, с. 257-261.

⁴⁶ Пак там, с. 257-261.

⁴⁷ Томова, И. 2009. Различните – между стигмата и признаването. В: Фотев, Г. Европейските ценности в днешното българско общество. София, 2009, с. 119 –153.

⁴⁸ Мнозинство и малцинства. Нагласи към различните. Доклад – анализ от национално представително проучване, 2019-2020. <https://alpharesearch.bg/> [посетен на 23.01.2023].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

изповедания, с абстрактна идентичност или без действително да са религиозни⁴⁹, вярващи в Бог и в отвъдния живот, без да разбират християнската традиция или без да приемат християнството като важно, без да се молят и без да посещават службите редовно, а дори понякога обявявайки се за атеисти, иновърни или неутрални, невярващи на Църквата или други религиозни институции и склонни към политизиране на религиозна основа, както се вижда и в други православни или европейски контексти и по света.

Чрез влиянието на постсоциалистическата перспектива върху църковното наследство на атеистичните комунистически режими в някои страни от Югоизточна Европа и признаването на положителните аспекти на културната традиция и тяхното адекватно предаване, от българите се очаква да развият нова религиозна идентичност в контекста на широко призната европейска идентичност, която да не бъде отхвърляна в бъдеще.

Заклучение

Плурализмът е универсална ценност, а не просто реакция към религиите, както обикновено се възприема от вярващите, заради потенциалния риск от религиозно обръщане или просто защото обръква хората заради различните убеждения и светогледи.

Без съмнение днешното религиозно образование може да се използва за борба с дискриминацията, речта на омразата, отчуждението, изключването и маргинализацията, както и за налагане на социална интеграция и сплотеност. Както БПЦ, която има дълга история на обществена известност, така и активни членове на други религиозни общности в България могат да *играят* решаваща роля в създаването на приобщаващи политики, насърчаващи толерантността и зачитането на правата на малцинствата и други маргинализирани групи. В това отношение преподаването на Религия в държавните училища предлага разнообразие от възможности и религиозното образование може да се използва в различни условия. Учебният предмет „Религия“ възпитава ценности и добродетели и е от голямо значение за светското образование предвид неговата връзка със социалната среда, религиозната толерантност, признаването на правата и свободите на личността, равнопоставеността на вероизповеданията, изграждане на уважение към религиозната идентичност на всеки гражданин

Религиозното образование в България би могло да адаптира методите си на преподаване към различни ситуации и случаи на многообразие, балансирайки пресъздадените традиции като живо наследство, основано на действителните потребности на общността и обществото. Чрез насърчаване на култура на защита на човешките права, дискусия и защита на малцинствата, то може да се превърне в мощен инструмент за балансиране на наследения традиционния национализъм и патриотизъм.

Що се отнася до европейската идентификация, изповеданията играят важна роля в изграждането както на националната, така и на европейската идентичност в Европа. От българите също се очаква да развият нова идентичност в контекста на широко признатата европейска идентичност. В същото време напрежението по отношение на други култури трябва да бъде преодоляно, за да се помогне на гражданите на ЕС да считат богатото разнообразие от идентичности за една от основните характеристики на единството. Това ще помогне да се забравят стереотипите и идеите за доминация, граници, гетоизация, поляризации и т.н.

Ето защо Европейският съюз може да се превърне в обединяващ фактор, чрез интеграция на по-голямата част от балканското източноправославно християнско население, обогатено от потенциално членство на държави като Сърбия и Република Северна Македония. Потенциалното

⁴⁹ С изключение на протестантските изповедания (членовете на половината от които в България са представени от етнически ромски вярващи и граждани).

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

присъствие на Албания, Косово и Турция в бъдеще вероятно ще европеизират исляма и добавят към разнообразието дори повече от емигрантското съжителство.

Източници:

1. Беров, Х. Държава и вероизповедания – нормативна уредба на религията и религиозните общности в България. София, 2009.
2. Ганева, З. Социални идентичности и психично благополучие. София, 2010 г. <http://www.elbook.eu/images/book10.pdf>.
3. Дирекция по вероизповеданията към Министерски съвет. <http://veroizpovedania.government.bg/docs>.
4. Донкова, Ж. Вероизповеданията в България, 2014. <https://www.svet.bg/veroizpovedaniaта-в-българия/>.
5. Донкова, Ж. Вероизповеданията в Република България пред прага на Европейския съюз, 2006. <https://dveri.bg/a9y4p>.
6. Изследване на европейските ценности. Пета вълна, 2017-2018. <https://europeanvaluesstudybg.wordpress.com/>.
7. Инструкция № 2 от 23.06.2003 г. за провеждане на обучението по учебен предмет „Религия“ издадена от министъра на образованието и науката. Учебни програми религия-ислям. I-XII клас. Приложение II. <https://web.mon.bg/bg/98>.
8. Интервю с Коста Костов, главен експерт в Дирекция „Съдържание на предучилищното и училищното образование в министерство на образованието и науката. <https://bnr.bg/horizont/post/101303019>.
9. Кабакчиева, П. Национална идентичност и европейско гражданство. В: Фотев, Г. Европейските ценности в днешното българско общество. София, 2009.
10. Карамелска, Т. Православни ценности и социално участие. Във: Фотев, Г. Европейски ценности в днешното българско общество. София, 2018. <https://europeanvaluesstudybg.files.wordpress.com/2018/01/172-196.pdf>.
11. Мнозинство и малцинства. Нагласи към различните. Доклад – анализ от национално представително проучване. Алфа Рисърч, 2019-2020. <https://alpharesearch.bg/>.
12. Население по вероизповедание, статистически райони и области към 7.09.2021. Данни на НСИ, 2022. <https://www.nsi.bg/bg>
13. Национален статистически институт. <https://www.nsi.bg/Census/StrReligion.htm>.
14. Образованието в Република България през учебната 2020/2021 г. Преброяване 2021 г. Национален статистически институт. www.nsi.bg.
15. Правилник за прилагане на Закона за народната просвета <https://www.lex.bg/laws/ldoc/-12809727>.
16. Преброяване 2011 (окончателни данни). Национален статистически институт. www.nsi.bg/census2011.
17. Петкова, Д. Религиозни идентичности в постмодерния свят. Интеркултурни и комуникационни аспекти. София, 2020.
18. Симеонова, Г. Относно добротворството в минало време и възможното му възкресение днес. <https://liternet.bg/publish26/gatia-simeonova/sveta-marina.htm>.
19. Томова, И. 2009. Различните – между стигмата и признаването. Във: Фотев, Г. Европейските ценности в днешното българско общество. София, 2009.
20. Устав на БПЦ, <https://bg-patriarshia.bg/statute>.
21. Учебни програми по религия. I-XII клас. <https://web.mon.bg/bg/98>.
22. Фотев, Г. Съседството на религиозните общности в България. София, 2000.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

23. Фотев, Г. Европейските ценности. Новата констелация. София, 2019.
24. Aleksandrov, A. Religious education in Bulgaria: Past and Present. – In: R. Aikonen, A. V. Aleksandrov (Eds.). Proceedings of Orthodox Christian Religious Education Association [OCREA]: Methods of teaching in religious education: Learning by heart, or by experience? Sofia, 2015.
25. Denev, I., Groß, E., Eds. International Symposium on Religious Education in Bulgaria: Religious Education within the Context of the Common European Home (In Bulgarian). Sofia, 2004.
26. Galabova, L. K. (2020). Religious Socialisation of Children and Youth in Eastern Orthodox Christian Church as Educational and Pastoral Challenge of Sharing of Cultural Practices. Central European Journal of Educational Research, 2(2), 1–16. Available at: <https://ojs.lib.unideb.hu/CEJER/article/view/7909/7228>.
27. Kalkandjieva, Daniela. Religion and Forced Displacement in Bulgaria, 2020. <https://fpc.org.uk/religion-and-forced-displacement-in-bulgaria/>.
28. Pew Research Centre. Religious landscape and Central and Eastern Europe, 2017.
29. <https://www.diakonia.bg/българската-православна-църква-е-инс/>.
30. <https://www.coe.int/bg/web/compass/education>.
31. <https://bg-patriarshia.bg/>.
32. <https://europeanvaluesstudybg.files.wordpress.com/2018/01/257-278.pdf>.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

РЕЛИГИОЗНО ОБРАЗОВАНИЕ, МНОГООБРАЗИЕ И ИДЕНТИЧНОСТ: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ

Андриан Александров
Богословски факултет Софийски университет

Абстракт: Толерантността, разбирането на правото на свобода на изразяване и убеждения и обучението в диалог са важни аспекти на религиозното образование, особено в глобалния контекст, в който живеем през последните две десетилетия, когато териториалната идентичност е намаляла, за да позволи съвместното съществуване на различни нови религии и етноси. Ученето през целия живот идва в подкрепа на горните аспекти, макар че подобни образователни перспективи леко се различават от местното разбиране на конфесионалното религиозно учение. Резултатите от сравнителното изследване, проведено в рамките на международния проект IRENE, финансиран от програма "Еразъм+" на ЕС и реализиран в шест европейски държави, показват, че разбирането и зачитането на местното и глобалното културно многообразие е съвсем нов подход към местните традиции на българското обучение. Макар че българската национална идентичност често се разглежда и тълкува през призмата на доминиращата религия - православието, напоследък тя показва признаци на еволюция към по-голямо общностно и социално присъствие. Настоящата статия представлява систематизация на андрагогическите резултати и образователните потребности за преподаване в условията на многообразие и плурализъм, получени от интервютата с десет изтъкнати български учители по Религия и специалисти по теология с богат опит и практика в обучението по Религия, както и с високо ниво на отзивчивост и способност за рефлексия върху дейността си.

Ключови думи: религиозно многообразие, религиозно образование, обучение на учители, конфесионално образование, сравнително религиозно образование, педагогика, религии и вярвания, андрагогика, мултикултурализъм, образование в многообразие, толерантност, човешки права, църковни общности.

Въведение

Тази статия е разработена в рамките на проект "Иновативна мрежа за религиозно образование: обучение за религиозно многообразие" (IRENE), финансиран с подкрепата на програма „Еразъм+“ на Европейския съюз. Проектът е предназначен за учители по Религия и специалисти в областта на религиозната педагогика и образованието за диалог. Една от основните цели на проекта е да се усъвършенстват методите на преподаване на Религия, които отразяват многообразието, мултикултурализма и борбата срещу социалното изключване на местно ниво, както и да се улесни обмяната на опит и предаването на иновативни умения и методи на обучение между учителите по Религия и специалистите по теология.

Бялата книга за межкултурния диалог от 2010 г. „Да живеем заедно като равни в многообразието“ посочва, че общото ни бъдеще зависи от нашата способност да защитаваме правата на човека, демокрацията и върховенството на закона, както и да насърчаваме взаимното разбиране и уважение (Prpic, 2018). Концепцията за европейското гражданство също поражда положително отношение към защитата на правата на човека и децата и признава ролята на учителите, родителите, медиите и младите хора в религиозното измерение на межкултурния диалог и образование. В член 10 от Хартата на основните права се посочва, че „всеки има право на свобода на мисълта, съвестта и религията“, като „това право включва свободата да се променя религията или убежденията, както и свободата да се изповядва религията или убежденията

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

самостоятелно или съвместно с други лица, публично или частно, чрез богослужение, преподаване, практикуване и спазване на религиозните норми“. Член 14 от Хартата също така гарантира на родителите правото децата им се възпитават и обучават в съответствие с техните религиозни, философски и педагогически убеждения в съответствие с националното законодателство (Prpic, 2018).

Въпреки това през последните две десетилетия актуалните международни политики в областта на правата на човека, приети и от българското законодателство, оказват слабо въздействие върху местните политики или върху подобряването на системата на религиозното образование. Независимо че някои международни насоки са били приложени както към конфесионалните, така и към сравнителните практики на преподаване (т.нар. „неконфесионално“ обучение), все още се дискутира по въпроса дали редовните часове в конфесионалното обучение следва да се фокусират повече върху небогословския дискурс като компромис, който предлага възможност за включване на по-голям брой ученици.

Целта на тази статия е да осигури по-добро разбиране на религиозния пейзаж в България с особен акцент върху актуалното състояние на религиозното обучение и ролята, която то би могло да играе за изграждането на толерантност, зачитане на човешките права, многообразието и междурелигиозния диалог. В нея се разглеждат и нуждите от обучение на лицата, които професионално се занимават с преподаване на Религия в България, за да се справят по-добре с нарастващото културно и религиозно многообразие в класната стая. Изследването се базира върху изводите от сравнителното проучване, проведено в рамките на проекта IRENE в България, Естония, Румъния, Гърция, Финландия и Италия, както и на тяхното съотнасяне с ръководните принципи на Толедо за преподаване на религии и вярвания в държавните училища. Основната цел на сравнителното изследване беше да се анализира и сравни състоянието на религиозното образование и методите на преподаване във всичките шест страни партньори по IRENE, както и да се очертаят нуждите от обучение в областта на междурелигиозното и межкултурното образование. В България в продължение на три месеца (март-май 2021 г.) бяха проведени десет полуструктурирани интервюта с десет специалисти по религиозна педагогика, които преподават Религия в различни форми. Респондентите са представители на Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, православни християнски богослови с дългогодишен опит в преподаването, както и изследователи в областта на религията и педагогически специалисти (университетски преподаватели, студенти, представители на енорийски центрове, учители и т.н.). Резултатите от изследването ни дадоха възможност да разберем по-добре различните стратегии, използвани на местно ниво за работа в среда с религиозното многообразие и за осъществяване на межкултурна комуникация и образование. Те включват също така информация за съществуващите компетенции и потребности от обучение на респондентите, както и очертават контурите на различни практики в областта на межкултурната комуникация и методиките на преподаване.

Религиозен пейзаж и идентичност

Етническият и религиозният състав на българите е 6,916 млн. души (<https://www.nsi.bg>, 2021), от които 82% са етнически българи (4 374 135 православни християни по последни данни на Националния статистически институт) (<https://www.nsi.bg>, 2019), 10 % са етнически турци (втората по големина малцинствена етническа и религиозна група, притежаващи ислямска идентичност) (<https://www.nsi.bg>, 2019), следвани от протестантите общности с 1,1 % и римокатолиците - 0,8 %. Близо 95 % от мюсюлманите се определят като сунити; повечето от останалите са шиити, с незначителен дял алевити. Християните от Арменската апостолическа църква, евреите, Свидетелите на Йехова, членовете на Църквата на Исус Христос, Шри Чинмой и други групи

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

съставляват 0,2 % от населението (Report on International Religious Freedom: Bulgaria, 2020). Етническите цигани, някои от които изповядват исляма, а други християнството, съставляват около 4,4 % от населението.

Българската конституция гарантира свободата на религията и съвестта. Религиозните групи могат да извършват богослужения, без да се регистрират, въпреки че регистрираните групи се ползват с определени привилегии. Източноправославното християнство е традиционната религия в страната, а Българската православна църква – Българска патриаршия е освободена от регистрация по закон. Религиозните организации могат да извършват религиозни служби, да водят финансова документация, да притежават собственост и да предоставят медицински, социални и образователни услуги, при условие, че са регистрирани. Нерегистрираните религиозни групи могат да практикуват религия, но не се ползват със същите права като регистрираните вероизповедания, като например достъп до държавно финансиране и възможност да притежават собственост, да откриват банкови сметки и т.н. Конституцията забранява религиозната дискриминация и постановява, че държавата съдейства за насърчаване на толерантността и уважението между вярващите от различни вероизповедания, както и между вярващи и невярващи (Report on International Religious Freedom: Bulgaria, 2020).

Въпреки съществуващото социално и културно многообразие, българската национална идентичност често се разбира и тълкува през призмата на доминиращата религия, която е православно християнство, докато всички останали вероизповедания са принудени да се конкурират с религията на мнозинството поради историческото ѝ състояние на доминация в страната. Някои учени смятат, че подобни нагласи са сериозно предизвикателство за едно общество, което има само ограничен опит с многообразието и демокрацията (Kalkandjieva, 2015). Калканджиева например приема, че българите изпитват затруднения да правят разлика между секуларност, секуларизъм и атеизъм. Едновременно с това „те са склонни да определят критичното отношение към религията и религиозните институции като комунистически остатъци“. Промените в религиозната принадлежност също се посрещат със скептицизъм в българското общество, като в някои ситуации те могат да се разглеждат като несъвместими с българската идентичност (Kalkandjieva, 2015). Медиите често играят значителна роля за формирането на такива нагласи. Дори след падането на комунизма, до 1996 г. например, средствата за масова информация остават изключително враждебни към турските и циганските малцинства. Нещо повече, на българските турци се гледа с недоверие поради миналото (напр. възприеманата заплаха от исторически мотивирани териториални претенции), докато циганското малцинство е попаднало в порочния кръг на крайна бедност, която е както източник на сегашното им положение, така и негово следствие (Bulgaria: A model for multi cultural society?, 2002).

Независимо от посочените констатации известен факт е, че след 1989 г. България започна различни политически реформи за защита на правата на малцинствата и другите религии в страната, като например приемането на Копенхагенските критерии за зачитане и защита на правата на малцинствата през 1996 г. Освен това мирният преход на България в през посочения прериод често се свързва с концепцията за така наречения „български етнически модел“⁵⁰, което накара много и различни научни и политически кръгове да го свързват с българските традиции на етническа и религиозна толерантност. Това предположение накара някои наблюдатели да определят българския

⁵⁰ Рехел разграничава три конотации по отношение на концепцията за българския етнически модел: „първата е свързана с мирния преход на страната в годините след 1989 г., който се различава от събитията в бивша Югославия; вторият се отнася до успешното политическо участие на турското малцинство, което изигра стабилизираща роля в посткомунистическа България; и третото е връзката му с традициите на етническа и религиозна толерантност (Rechel, 2007).

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

етнически модел като „идеология“, която се храни с широко разпространения автостереотип за отсъствието на расизъм в България (Rechel, 2007). Този народопсихологически факт е от особено значение за развитието на различните подходи по отношение на религиозното образование в България.

Съществуващата дискриминация срещу някои вероизповедания и малцинствени групи обаче не е политически проблем, който може да бъде коригиран единствено чрез закон. Неговото решение изисква социална трансформация, културна и поколенческа смяна, подобрения в образованието и ефективно лидерство, което да доведе до реална промяна на общественото мнение в страната.

Състояние на религиозното образование в България

От началото на 90-те години на миналия век религиозното образование в България преминава през няколко етапа, гравитирайки в съдържателно отношение между История на религиите и Етика, разглеждани в православна или ислямска перспектива. Първоначално то е въведено в българските държавни училища през есента на 1997 г., няколко години след падането на комунизма, като факултативен предмет, създаден предимно за православните ученици от втори до четвърти клас, а година по-късно е разширено и за останалите класове от първи до осми. През 1999 г. са въведени и курсове по ислям. Законът за вероизповеданията от 2002 г. предоставя правно основание за създаване на религиозни училища. (Report on International Religious Freedom: Bulgaria, 2013). От 2003 г. учениците от всички дванадесет класа имат достъп до факултативни курсове по православие и ислям. (Kalkandjieva, 2015 г.).

През 2007 г. българското правителство предложи да се създаде неконфесионална, неутрална система за религиозно образование. Това доведе до официален отговор от Светия Синод на Българската православна църква, който препоръчва учебна програма за конфесионално религиозно образование, която да обхваща както преобладаващото християнско мнозинство в страната, така и най-голямото мюсюлманско малцинство (последното е добре представено и субсидирано от някои политически кръгове за организиране на факултативни часове по Религия). Нито едно от двете предложения обаче не получи финансиране.

Все още недоволни от ситуацията, Светият Синод на БПЦ и Главното мюфтийство правят опити да убедят Министерството на науката и образованието да направи предмета „Религия“ задължителен за всички ученици. Към тези усилия се присъединиха и инициативи като организираното от Светия Синод през 2010 г. национално шествие в подкрепа на религиозното образование в училищата. В шествието участваха духовници и жители от всички православни епархии в страната (Kalkandjieva, 2015).

Както ще видим по-късно в държавните и общинските училища се предлага избираем курс по Религия, който обхваща християнството и исляма от 1 до 12 клас, като за останалите ученици се предлага неконфесионално обучение. Курсът обхваща историческите, философските и културните аспекти на религията, както и моралните ценности на различните религиозни групи. Всички официално регистрирани религиозни групи могат да поискат техните възгледи да бъдат включени в учебната програма на курса. Въпреки това религиозните курсове продължават да привличат малък процент от учениците: според доклад от 2013 г. само 1% от тях се записват в часовете по Религия (Report on International Religious Freedom: Bulgaria, 2013 г.), като и днес ситуацията не е много различна.

Обучението по предмета „Религия-християнство-православие“ за учениците от 1 до 7 клас има за цел да предложи на учениците основни познания за традиционната религия за България – православието, като „основен градивен елемент в социалния, духовния и културния живот на българите“. Обучението следва да формира основни знания за православната религия и ценностно-ориентирано отношение към света и реализиране на религиозно-нравствено поведение. В

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

зависимост от класа, учениците следва да добият знания за църковния живот, християнските празници и традиции, световните религии и религиозното многообразие, както и за направленията в християнството, християнските добродетели, светите тайнства и истините на православната вяра. Обучението по Религия-християнство-православие за 8-12 клас има за цел да затвърди и разшири знанията на учениците, придобити в предходните етапи на обучение за православното християнство, което се определя като основен градивен елемент в социалния, духовния и културния живот на българите. Стремещт е към изграждане на творчески личности, които да предприемат смели начинания, водени от свободата, любовта и надеждата, на които ги учи вярата, както и да запознае учениците с възникването на Църквата, разпространението на християнството и неговото взаимоотношение с околния свят. Обучението по предмета „Религия – християнство-православие се основава на ценността, трайността и приемствеността на православната традиция в България.“⁵¹

Учебната програма по предмета „Религия-ислям“ за учениците от 1 до 12 клас се основава на моралните ислямски ценности, хуманизма и духовните традиции на България и е насочена към запознаването с основите на ислямската религия, нейните традиции и изкуство, както и нравствено-възпитателното религиозно въздействие в името на толерантността и взаимното уважение. В програмата е указано, че въпросите, които са свързани с основите на исляма като религия, са от голямо значение за светското образование предвид връзката им със социалната среда, религиозния диалог, признаването на религиозните права и свободи на личността. Целта е учениците, през *призмата на собствената религиозна идентичност и културна традиция да участват активно в междукултурния и междурелигиозен диалог в името на социалното сближаване*. Интересен подход при обучението по предмета „Религия-ислям“ е изучаването на новите понятия, свързани с исляма. Тези понятия се предават с наименования, които са различни от арабския им оригинал, но са широко разпространени в езика и бита на съвременните мюсюлмани в България, утвърдени са в документите и изданията на мюсюлманското изповедание в страната ни и са понятни за учениците, които са ги усвоили в своята семейна, родова и териториална общност. Утвърждаването на понятийния апарат по такъв начин се обуславя от факта, че арабският език у нас не е майчин език за мнозинството български мюсюлмани (и изключение на имигрантите от арабски произход), не се изучава в часовете по майчин език и в летните Коран-курсове. Изграждането на способност за свободно общуване в мултирелигиозна среда на основата на толерантност и взаимно уважение е една от основните образователни цели, които следва да бъдат постигнати по време на обучението.⁵²

Главната цел на обучението по *предмета „Религия-неконфесионално обучение“* е да развие при учениците усет и уважение към религиите, което да спомогне за адекватната им ценностна ориентация и ориентация сред различните религии. Задачата на обучението по религия е учениците да се запознаят с християнството и с други световни и исторически религии, да уважават религиозните възгледи на другия, да осъществяват общественополлезни дейности и различни граждански и национални инициативи. Образованието е основано върху редица правни принципи, сред които религиозната толерантност, свободата на религията и съвестта, свободата, равнопоставеността на вероизповеданията и светския характер на държавата и образованието, формирането на толерантност и уважение към религиозната идентичност на всеки гражданин и недопускане на идеологическо и религиозно индоктриниране на учениците.⁵³

⁵¹ Виж повече в: Учебни програми по религия – християнство-православие. I-XII клас. Приложение № 1. <https://web.mon.bg/bg/98> [посетен на 21.01.2023].

⁵² Виж повече в: Учебни програми религия-ислям. I-XII клас. Приложение II. <https://web.mon.bg/bg/98> [посетен на 21.01.2023].

⁵³ Виж повече в: Учебни програми религия-неконфесионално. I-XII клас. Приложение II. <https://web.mon.bg/bg/98> [посетен на 21.01.2023].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

През учебната 2018-2019 г. предметът „Религия“ започна да се преподава (факултативно и избираемо) по новите програми, утвърдени от министъра на образованието. В резултат на това, богословските факултети в страната създадоха програма за преквалификация на начални учители, които имат желание да преподават предмета. През есента на 2020 г. влязоха в образователната система и първите учебници по Религия. В изготвянето на учебниците се включи и Св. Синод на БПЦ. Така, за пръв път след цели 30 години демокрация се даде възможност да бъдат създадени официални учебници.

Преподаване на многообразие и толерантност

В Ръководните принципи от Толедо за преподаване на религии и вярвания в държавните училища (Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief, 2007 г.) се разграничава положителната стойност на преподаването на Религия, която подчертава зачитането на правото на всеки на свобода на религията и убежденията, и второ, че преподаването на религии и вярвания може да намали опасните недоразумения и стереотипи. Принципите, които бяха публикувани в годината на присъединяването на България към Европейския съюз, разглеждат подробно важната роля на обучението на учителите за преподаването на религии и вярвания поради високите изисквания, които учебните програми поставят към знанията, нагласите и компетенциите на учителя (Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief, 2007 г.).

В документа се предлага подготовката на учителите да се основава на принципите на демокрацията и правата на човека, а всички бъдещи преподаватели по Религия да бъдат ангажирани със свободата на религията или убежденията, чувствителността към въпросите на правата на човека и възпитанието във взаимна толерантност и разбирателство. Документът също така подчертава значението на обучението на учителите, както и включването на всеобхватни и добре поддържани програми за обучение на учители, за да се гарантират успешни иновации в областта на тяхното обучение, както и дългосрочна устойчивост. В принципите се прави разграничение между положителната стойност на образованието по Религия, която насърчава зачитането на правото на всеки на свобода на религията и убежденията, и това, че преподаването за религиите и убежденията помага да се сведат до минимум вредните стереотипи и недоразумения.

Поради твърдението, че правата на детето и правата на човека (общи и религиозни) трябва да се зачитат и правилно да се съчетават при всички обстоятелства, е жизненоважно държавите – членки на ОССЕ (Организация за сигурност и сътрудничество), да вземат предвид Принципите от Толедо в своите държавни училища. „Преподаването за религиите и вярванията трябва да се предоставя по начин, който е справедлив, точен и се основава на солидни научни познания. Учениците трябва да учат за религиите и убежденията в среда, зачитаща правата на човека, основните свободи и гражданските ценности (Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief, 2007 г., 16)“, гласи първият принцип на Толедо. Гръцките учебници например, които се одобряват и променят много внимателно, така че съдържанието им да е недискриминационно и дружелюбно към широк кръг млади и възрастни жители, са добър пример за спазването на този Принцип. Много учебници както в Гърция, така и в Румъния, а отскоро и в България са достъпни и онлайн, като някои от тях са насочени и към ученици с увреждания.

Един от основните резултати от сравнителното проучване, проведено в България по проект IRENE, посочва, че православните вярващи трудно разбират хората, принадлежащи към други вероизповедания. В тази ситуация е не е лесно да си представим как човек може да преподава религиозна толерантност, без да има познания за други традиции и религии, или дори без да желае да се среща с тях или косвено да се запознае с други субкултури и образователни системи. „Качествените учебни програми в областта на преподаването на религии и вярвания могат да допринесат ефективно за образователните цели на ръководните принципи от Толедо само ако

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

учителите са професионално обучени да използват учебните програми и получават непрекъснато обучение, за да доразвият своите знания и компетенции по този въпрос. Всяка основна подготовка на учителите трябва да бъде оформена и развита в съответствие с принципите на демокрацията и правата на човека и да включва вникване в културното и религиозното многообразие в обществото (Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief, 2007, 16).“, се казва в девети ключов принцип.

През последните две десетилетия, поради нарастващата мобилност и засилената глобална комуникация, културното значение на териториалната принадлежност все повече намалява, което позволява съвместното съжителство на множество религии на глобално ниво. Въпреки това религиозните права често се разглеждат в българските религиозни общности, както в положителен, така и в отрицателен план, което придобива и различни конотации в теологична перспектива. От гледна точка на човешките права и свободи разбирането и зачитането на местното и глобалното културно многообразие е съвсем нов подход към местните български традиции за добросъседство. От друга страна, зачитането на религиозното право на другите е важен компонент на мултикултурния диалог и важна компетентност, която учителите по Религия трябва да овладеят, за да бъдат в синхрон със съвременните образователни тенденции и практики. Трудно е да се очаква от тях да преподават ефективно, ако нямат задълбочено разбиране за многообразието в глокален контекст, както и през призмата на собственото си образование (Спирова, 2005; Маринова-Легкоступ, 2016).

Проучването на IRENE показва, че разнообразието на училищната субкултура има значение при някои обстоятелства. В България е обичайно едни и същи учители да преподават Религия както в училище, така и в църквата. В резултат на това, независимо дали разработват учебна програма или подбират учебни материали, учителите имат предвид религиозните или нерелигиозните убеждения на своите ученици, за да избегнат използването на неподходящи или пристрастни материали, особено ако те насърчават негативни стереотипи.

Друга констатация от изследването на IRENE визира връзката между учителите по Религия и по-големите ученици. В някои случаи между учителите и пълнолетните ученици, изглежда е трудно да се установят отношения на ценностна равнопоставеност. В тези ситуации диалогът между учители и ученици или между самите ученици лесно може да премине от морален в морализаторски, който често е травматичен и дискриминационен. Човек може да потърси обяснение в негласните правила на църковния етикет, които не са артикулирани, защото се предполага, че вярата ги съдържа. Наблюденията разкриват, че някои религиозни лица са естествено изкушени да реагират йерархично и с превъзходство поради принадлежността си към определена енория или монашеска общност или поради факта, че са религиозно по-просветени.

Следвайки класическата педагогическа философия за учене от опита, обучението включва способността не само да се уважава, но и да се дава гласност на другите, независимо от възрастта на учениците. Така освен върху различията се концентрираме и върху общото в различните култури, традиции и начин на живот, както и върху това как хората по света упражняват свободата си на убеждения и религия.

Умения и квалификация на учителите

В България уменията и опитът, необходими за преподаване на религии или вярвания, се различават в зависимост от това дали става въпрос за професионално обучение, предлагано от училището, както и от конкретна църковна енория или религиозна общност, или за сравнителното (неконфесионалното) религиозно обучение, предлагано само в рамките на училището. Образователна степен (бакалавърска, магистърска, докторска или следдипломна специализация), придобита от акредитиран университет (богословски факултет/катедра), е основното условие за

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

работа на учител в държавно училище в страната. Християните от други вероизповедания или всеки член на друга религиозна група също трябва да получи диплома от такова учебно заведение, за да има право да преподава.

Проучването на ИРЕНЕ потвърждава, че повечето учители по Религия – неконфесионално обучение, са предимно искрено вярващи, но предпочитат да преподават за религията в държавните училища феноменологично, без да изтъкват вярата си. От друга страна, изводите от изследването показват, че има недостиг на квалифицирани кадри, които да преподават Религия в държавните училища, тъй като завършилите богословски факултети в България не се ползват съвсем с пълни права за наемане на работа. В резултат на това предметът често се преподава от педагози с богословска квалификация или специалисти по хуманитарни науки, които са редовни преподаватели по други предмети, и поради тази причина е по-вероятно те да преподават Религия по начин, влизащ в противоречие с третия ключов принцип на Толедо, съгласно който преподаването на религии и вярвания е основна отговорност на училищата, но начинът, по който се осъществява това преподаване, не трябва да подкопава или пренебрегва ролята на семействата и религиозните или верските организации в предаването на ценности на следващите поколения (Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief, 2007, 16).

Една от образователните цели на проекта IRENE е да се развият балансиран и подробен информационни, комуникационни и технически умения, включително чрез създаване на виртуално пространство за общуване онлайн и за обмен на иновативни практики в преподаването на Религия и диалог. Както показва нашето проучване, основна трудност, с която се сблъскват учителите, е липсата на експертни познания в области, в които техните ученици са значително по-напреднали, като например цифрови медии, информационни технологии, субкултурен начин на живот на тийнейджърите и т.н.

От резултатите на Сравнителното изследване стана ясно, че повечето от учителите по Религия или вероучение биха искали да подобрят своята дигитална компетентност, отчасти защото не разграничават ясно информационните, комуникационните и технологичните умения, необходими им в тяхното ежедневие и тези за нуждите на преподавателската им практика. Например някои от интервюираните признават, че не са достатъчно уверени в способностите си да намират подходящи образователни материали онлайн и подчертават необходимостта новите технологии и медии да бъдат включени в тяхната педагогическа или андрагогическа комуникация. Независимо от това, макар че някои респонденти са демонстрирали отлични умения за цифрова комуникация (особено тези, които преподават и по други дисциплини) и успешно са преместили своите паралелки и обучение онлайн от началото на пандемията COVID-19, други просто отказват да общуват онлайн, показвайки по този начин ниско ниво на социална ангажираност в съвременното цифрово общество.

И накрая, тези, които демонстрираха привързаност към виртуалното общуване, настояваха да се улови моментът за създаване на онлайн система за религиозно образование, за да се преодолеят практическите бариери, които години наред възпрепятстваха развитието на тази дигитална област.

Друго важно умение за учителя по Религия или по вероучение е придобиването на социална компетентност. Защо трябва да се дава приоритет на социалната компетентност? Защото тя е един от най-важните компоненти на образователното посредничество между преподаватели и ученици. Изискванията на обкръжението на училището, университета и църковните субкултури са толкова големи, че всеки, който преподава или изучава Религия по какъвто и да е начин, трудно ли би се позовал на етични кодекси, поведение, ценности или добродетели, ако е социално неграмотен.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

Придобиването на оперативни умения за защита на човешките и религиозните права, умения за межкултурно, междуконфесионално и междурелигиозно общуване, зачитане на другите религии и разбирането на църковното понятие за човешко достойнство са сред най-важните компетенции, посочени от респондентите на проучването на IRENE. Защо развиването на такива умения е толкова важно в преподаването на Религия? Първо, защото те са по-неутрални в сферата на образованието и не са пряко свързани с избора на вероизповедание. Второ, учителите трябва да говорят субкултурните и възрастовите езици на децата и младежите; те са научени и призвани да наблюдават, познават, оценяват, диагностицират, променят и управляват специфичните особености на развитието на учениците си по най-добрия начин. И накрая, защото учителите са лично отговорни за установяване на оперативни изисквания и за сътрудничеството със своите колеги, с учениците и родителите. Придобиването на такива умения изисква развитието на система, която трансформира знанията в социални умения (Гюрова, 2002, 304-305), социалната информация в нагласи, а оценката на учителите (Гюрова, 2002, 534-540) – в педагогически и андрагогически умения за общуване, способности за взаимоотношения и кооперативно социално участие.

Друго предизвикателство, пред което са изправени респондентите на изследването IRENE, е ограниченото им познаване и отношение към културните традиции, добродетелите, народопсихологията, балансирания национализъм и патриотизъм и уважението към други традиционни и нови религиозни практики на международните религиозни емигранти в детайлите им като етикет и потенциала им като етос. Ако погледнем назад към съветската епоха, когато всички съществуващи вероизповедания са социално обособени в частния живот и среда, можем да разберем притесненията на нашите интервюирани. Познаването на други религии, конфесионалното и културното възпроизводство тогава са също толкова ограничени, което води до днешното погрешно тълкуване на религиозното наследство само като материал, възстановка или туристическа атракция. Това е и причината, поради която местните дискусии за правата на човека и новите традиции понякога пропускат техните религиозни и теологични основи. В такива ситуации религиозните чувства, идентичността, начинът на живот и светогледът са засегнати негативно. Разбира се, следващата логична стъпка би била да се подчертае значението на развиването на знания и позитивни нагласи за международните религиозни и културни традиции, добродетели, народопсихология и т.н., като се даде приоритет на възраждането на основни конфесионални ценности, въпреки че това може да измести настрана не по-малко важната педагогическа и андрагогическа цел за интеркултурно изследване, информирание и ориентиране в сравнителен религиозен план. Тази стъпка би могла да се превърне в полезен инструмент, който да помогне на учителите да развият висока социална компетентност, способност за съчувствие към хората от всички вероизповедания и среди и способност за искрено вдъхновяване от техните културни възгледи. Това предполага не само развитие на толерантност и поддържане на традиционно добросъседство, но и признаване на разнообразието, добросъседството и плурализма като съществуващи обществени добродетели.

Благодарение на програмата на ЕС „Еразъм+“, която позволи на много учители и ученици да пътуват и да опознават различни култури и религии в Европа, межкултурните перспективи са добре представени и вече се практикуват в областта на образованието. Освен това през последното десетилетие културното разнообразие в българското училище става все осезаемо и в резултат на това всички участници в нашето проучване с готовност се включват в проекта IRENE, за да научат повече за културния произход на другите и да развият уменията си за межкултурно общуване. Ако човек вече е имал такъв опит, подобна отвореност дава възможност за засилване на гражданската идентичност и контекстуализация, включително придобиване на подчертана религиозна идентичност, в допълнение към естествената или наложената акултурация. Всъщност

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

някои учители срещат трудности при формирането на толерантни нагласи и културна осъзнатост по отношение на разнообразието в светогледите, начина на живот, изразяването и практиките, което отчасти се дължи на липсата на адекватно образование, особено на международно ниво. Много често, след като се запознаят с международната литература за правата на човека, те срещат трудности при разбирането ѝ, тъй като се нуждаят от примери, които да им позволят да сравнят разбирането си с някои конкретни случаи от личен опит и да проверят знанията си на практика. Ето защо подобна толерантност и културна осведоменост могат да се развиват и чрез насърчаване на учителите да участват в различни образователни мобилности или проектни инициативи в чужбина, които им позволяват да общуват с хора от различни културни и религиозни среди, или чрез записване в международни програми за обучение в областта на многообразието и диалога.

В резултат на сравнителното проучване по проект IRENE се налага изводът, че интересът на учителите към ученето през целия живот е много голям. Повечето от нашите респонденти са готови да участват в различни безплатни семинари и мобилности, с различна продължителност и степен на обучение. Всички интервюирани подкрепиха идеята да станат членове на виртуално пространство, където да могат да споделят база данни, добри преподавателски практики и учебни материали и др.

Друго заключение, което можем да направим е, че част от българските учители по Религия вероятно не са наясно с културните и образователните изисквания най-вече в областта на човешките права и социалната компетентност. Преподавателите по Религия се нуждаят преди всичко от насърчаване за да разгърнат пълния си потенциал, както и от повишаване на осведомеността за възможностите и необходимостта от повишаване на квалификацията им. И една от стратегиите за постигане на тази изключително важна цел е да им се осигурят справедливи трудови права, така че да могат да получат реално поле за изява, в което да учат и обменят опит, съпоставим с международното състояние на същите социални реалности.

Резултати и перспективи

Във всяка страна, област, църква или енория, където учителите отказват да се учат и да адаптират и прилагат педагогически и андрагогически подходи, които са в съответствие със съвременните социално-културни изисквания, иновациите в религиозното образование в контекста на многообразието представляват сериозно предизвикателство. Образованието в религиозен плурализъм не е лесна задача за възрастните, които са призвани да образуват децата, младежите и дори други възрастни в областта на правата на човека. Те трябва първо да осъзнаят своите права и свободи, а след това наистина да ги почувстват, за да станат способни да внушат на своите ученици универсалните човешки ценности. Иновациите се нуждаят от проактивни учители, които са готови да включат оптимално функциониращи модели на образователни технологии в областта на религията, които биха могли да бъдат от полза за местните общности. Това би означавало най-напред да се привлекат изследователи, които да анализират значими местни практики и да се съберат достатъчно данни, за да се систематизират достатъчно интердисциплинарни дидактически и методически резултати, които да се апробират и въведат обратно в иновативни практики и така да се представят образователни системи за педагози и андрагози, които наистина желаят да ги прилагат.

Следвайки такива технологии за обучение на учители и работейки върху изграждането на реални модели и практики очертахме специфичните образователни цели на нашите респонденти, които ще доведат до изработването на образователни материали с високо качество и събиране на добри практики, предназначени да допринесат за местното подобряване на преподаването на многообразието и плурализма директно и трансверсално в контекста на Българската православна църква.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

Използвана литература:

На кирилица

1. Гюрова, В. 2002. *Културата по правата на детето – шанс и предизвикателство за учителите*. София, Комливес ЛМ.
2. Маринова-Легкоступ, М. 2016. Катехизацията на възрастни като актуален проблем на Църквата. В: ПБФ-ВТУ, Съст., *50 години ВТУ (1963– 2013)*. Велико Търново, УИ, с. 7–12.
3. Спирова, П. К. 2005. Провеждане на вероучителни занимания с възрастни в енорийска среда: дидактични и методологични проблеми. *Духовна култура*, № 9, с. 12–20.
4. Статистика. 2019, 2. https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/publications/sp_2_19.pdf
5. Учебни програми по религия – християнство-православие. I-XII клас. Приложение № 1. <https://web.mon.bg/bg/98>
6. Учебни програми религия-ислям. I-XII клас. Приложение II. <https://web.mon.bg/bg/98>

На латиница

1. Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief. 2007. *Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools*. Organization for Security and Co-operation in Europe – Office for Democratic Institutions and Human Rights, 27 November. Available: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/e/29154.pdf>.
2. Bulgaria: A model for multi-cultural society?, 2002 <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/bulgaria-a-model-for-multi-cultural-society>.
3. Charter Of Fundamental Rights of The European Union (2000/C 364/01). text_en.pdf (europa.eu).
4. Prpic, Martina. Religion and Human Rights (briefing). European Parliament, 2018. Religion and human rights (europa.eu).
5. Rechel, B. The “Bulgarian Ethnic Model” – Reality or Ideology?. *Europe-Asia Studies*. Vol. 59, No. 7. Nov. 2007, 1201-1215. <https://www.jstor.org/stable/20451435>.
6. 2020 Report on International Religious Freedom: Bulgaria. Bulgaria - United States Department of State.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

РЕЛИГИОЗНОТО МНОГООБРАЗИЕ КАТО ПОЛИТИЧЕСКО, ОБРАЗОВАТЕЛНО И БОГОСЛОВСКО УСЛОВИЕ. ПРАВОСЛАВНОТО РЕЛИГИОЗНО ОБРАЗОВАНИЕ В ДИАЛОГ С ALLGEMEINE PÄDAGOGIK НА ДИТРИХ БЕНЕР

Доц. д-р Атанасиос Стоянидис

Богословско училище

Богословски факултет, Аристотелев университет, Солун

Абстракт: В настоящото изследване ще анализираме значението на диалога за религиозното многообразие като компонент както на общественото пространство, така и на педагогическия процес, който се осъществява в рамките на религиозното образование (*μήπως όλα τα Религиозно образование με κεφαλαία τα πρώτα γράμματα;*). В този смисъл настоящото изследване има по-скоро теоретично измерение. Темата е разгледана въз основа на определени принципи, разработени от немския педагог Дитрих Бенер. По-конкретно, изследва се защо религиозното образование е интегрирано в системата на общественото образование на съвременните демократични общества. Освен това се анализира концепцията за публичното пространство като екзистенция, конституирана от сблъсък на хетерогенности. Прави се разграничение между двата аспекта на религиозния феномен, т.е. между мистагогичния опит и обществената функция на религията. Опитваме се да обвържем основната цел на религиозното образование със съвременните предизвикателства за участие в публичния дискурс за религията. И накрая, концепцията за религиозното многообразие се разглежда от гледна точка на православната богословска мисъл и живот; този избор се счита за необходим, тъй като в Гърция, съгласно нормативна рамка, обучението по Религия определя развитието на религиозното съзнание на учениците православни християни като своя основна цел. Следователно възниква въпросът дали и до каква степен религиозното образование, основано на православната традиция и живот, взема предвид феномена на религиозното многообразие и, в по-общ план, дали отговаря на изискванията на обществения живот в съвременните демократични общества.

Защо религиозното образование е необходимо в съвременните демократични общества?

Според педагогическото мислене на Дитрих Бенер процесите на преподаване и учене се развиват в училището като дистанционно наблюдение на реалния свят и по този начин като „виртуален“ подход към него (Benner 2015b). В училище учениците изследват света като обект, за да се срещнат с него и чрез тази среща следват пътя, водещ към тяхната житейска цел. Според Бенер училищните планове в съвременните демократични общества включват и Религия; този вариант е приемлив, тъй като религията е един от съществените елементи на публичната сфера (Benner 2014c) и следователно трябва да принадлежи към предметите, предвидени в училищния план, тъй като училището подготвя младите хора за предстоящото им навлизане в публичната сфера (Benner 2005). Но защо това е необходимо в момент, когато, както знаем, много религиозни общности вече проявяват практически интерес и загриженост за религиозното образование на своите млади членове? Религиозните общности не са ли в състояние сами да предложат подходящо религиозно обучение на младите поколения чрез образователни средства, за да се нуждаят от помощта на училищното образование?

Или пък религиозните общности, когато предоставят религиозно образование, понякога предлагат съдържание и ориентация, които не насърчават хармоничното функциониране на съвременния, нейерархичен свят като поле за публична среща и диалог между различни и разнообразни рационални възгледи. В разсъжденията на Бенер откриваме следния отговор, който

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

обхваща и двете горепосочени опасения: „Причините, поради които това е така, могат да бъдат разнообразни и да се крият във факта, че не е възможно да се спаси и съхрани една религия единствено с помощта на религиозното образование, предоставяно от религиозните общности, както и във факта, че тази образователна задача не може да бъде оставена само в ръцете на религиозните общности, тъй като трябва да се избегне развитието на религиозен фундаментализъм и да се насърчи обществената функция на религията“ (Benner et al. 2007, 15). „Ако религията все още има бъдеще, това може да зависи преди всичко от това дали и до каква степен тя ще успее да актуализира своята критика, която отправя към света в един нефундаменталистки смисъл, както и да се придържа към критиката, която образованието, етиката и политиката отправят към религиозните общности и църкви“ (Benner 2014e).

Горната аргументация ясно показва, че обучението по Религия е съществена част от училищния план не само защото религията е функционален компонент на публичната сфера, но и защото бъдещето на религията, като компонент на публичната сфера е поставено под въпрос и е застрашено. Това означава, следвайки обосновката на Бенер, че в днешно време религиозните общности не винаги са в състояние ефективно да изпълняват педагогическата задача на религиозното образование, което се дължи на факта, че те не взаимодействат успешно с всички предизвикателства на съвременния свят.

Религията като структурен елемент на съвременното публично пространство

Диалогът в демократичните общества, твърди Бенер, може да бъде ефективен само ако са изпълнени условията, върху които се изгражда публичното пространство. Съществена предпоставка за конституирането на публичното пространство, според немския педагог, е приемането на принципа, наречен „нейерархичен ред на съвкупността от човешки действия“ (Benner 2015a); според него цялото общество е структурирано от различни сфери на действие, всяка от които има своя собствена логика, но и свое собствено пространство, за което всяка една от тях носи отговорност и се отчита. Въпреки това всички те заедно формират цялостното човешко действие и същевременно са отделени една от друга, за да насърчават общия напредък на човечеството. Това означава, че всяка сфера на действие подхожда към реалния свят не само от собствената си гледна точка, но и като възприема подходите и възгледите, предлагани от другата. Ако една от тях претендира за хегемония над всички останали и налага собствената си конкретна обосновка като единствен критерий за оценка на всички аспекти на света, се проявява отношение на абсолютен фундаментализъм, което нарушава принципа на нейерархичния ред.

Въпросът, който възниква тук, е дали и как религиозните общности могат да влязат в диалог със съвременния свят, ако възприемат правилата на публичния дискурс, основани на принципа на нейерархичния ред. Бенер се заема с този въпрос, докато разработва своята теза (proprrium) за религията (Benner 2014e, 19). Разсъжденията на Бенер в това отношение са силно повлияни от немския богослов, философ и педагог Фридрих Шлайермахер; той твърди, че религиозният опит е ограничен като абсолютна зависимост (schlechthinnige Abhängigkeit) (Benner 2014a, 82) от едно безкрайно битие (Абсолюта). Това безкрайно битие (т.е. Абсолютът) трансцендира, „обхваща“ и придава смисъл на всичко, което се разглежда като крайно и ограничено. Това преживяване не е израз на емоционално или „романтично“ състояние, а представлява един вид самосъзнание, едновременно знание и опит: това е съзнанието на човека, че всяка част от този свят е абсолютно зависима от една върховна, вечна и безкрайна сила, която придава смисъл на всички крайни и временни неща, като ги насочва към универсалност и единство помежду им (срв. Stogiannidis 2013). В разсъжденията на Бенер този „смисъл“ (Gefühl) формира най-съществената характеристика на религията като конститутивен параметър на универсалния живот. Тази рефлексия, свързана с идеята за ограничеността на човешката природа (т.е. с факта, че човешките същества като

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

биологични единици имат край), е основният елемент, който определя специфичната вътрешна мотивация на религиозния акт и който е необходим за социалното преобразяване (Benner 2014e, 19). Както твърди Бенер, преживяването и разбирането на крайността на човешката природа във всеки отделен случай се изразява с различни термини, като например „тварност“, „смъртност“, сигурност на смъртта или дори връзката на живите хора с онези, които са си отишли (Benner 2014e, 19).

Обществена функция на религията

Вследствие на всички горепосочени наблюдения религията се счита за начин на живот, подход и възприемане на действителността, основани на осъзнаването, че човекът е ограничено същество. Тук обаче Бенер преминава към едно разграничение, което макар и да не е изрично посочено, е очевидно в работата му. Това разграничение разпознава две измерения на религията, които не насочват към някакво нейно „разчленяване“; напротив, то илюстрира два различни аспекта, чрез които можем да подходим към нея: единият е свързан със съдържанието на религиозния опит сам по себе си, докато другият се отнася до публичната функция на религията в обществото. И двете измерения се отнасят до самия религиозен феномен и са неразделно свързани; в първия случай обаче се прави опит за проникване във вътрешната реалност, където религиозният опит се проявява като нещо мистагогично, което може да бъде преживяно само „вътрешно“.

Във втория случай това, което ни прави впечатление, идва от външния аспект на религията, която се проявява в света (т.е. като нещо иманентно) и се очертава като феномен, формиран от отношенията между нея и другите сфери на човешкото действие в рамките на цялото общество. За вътрешния аспект на религията Бенер използва изразите „Arcanum des Religiösen“ (= „арканум, т.е. тайна на религията“) (Benner 2014d, 126) и „Geheimnis des Glaubens“ (= „тайна на вярата“) (Benner 2014d, 125). За външния аспект на религията немският педагог отново се позовава на Шлайермахер, когото интерпретира, от една страна, използвайки философската терминология на друг влиятелен философ – Мартин Хайдегер, а от друга – херменевтичните подходи от творчеството на Хана Арендт, друга важна фигура в областта на философията. В този контекст Бенер се опитва да събере и хармонично да обедини философските концепции на Шлайермахер, Хайдегер и Арендт – религията се възприема като съществен параметър на човешкия живот, т.е. като незаменим фактор, силно свързан с това, което можем да наречем *conditio humana* (Benner 2014c; Arendt 2008).

В този смисъл религията е специфична форма на човешкото битие-в-света (In-der-Welt-Sein) (Benner 2014c, 46), т.е. форма на човешкото действие (не единствена, но специфична и различна от останалите) в света, в който човешкото съществуване е факт и в който човекът се взаимосвързва с другите хора около себе си, а също и със света. Изразът „битие-в-света“ показва имплицитно, но точно, че уникалната възможност на човешкото битие, чрез която е възможно неговото съществуване, е да бъде в света, т.е. да се развива като уникален субект *в света* по отношение на други също така уникални субекти. Изразът „битие-в-света“ е особено познат във философската рефлексия на Хайдегер (Makris 2019), която ни насочва към термина „Dasein“ (Makris 2014, 308), към който той подхожда херменевтично в известното си произведение „Sein und Zeit“⁵⁴ (срв. Heidegger 2006). Същевременно представата за „conditio humana“ е централна във философската мисъл на Арендт: съвременният „полис“, който е съставен като публично пространство от множество разнородни елементи, е изключителната и уникална онтологична възможност на човешкото съществуване.

Горепосоченото концептуално обяснение е опит да разберем какво се опитва да ни каже Бенер, когато твърди, че религиозното образование трябва да бъде част от училищния план. Според

⁵⁴ Битие и време (бел. прев.).

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

него религиозното образование в училищата трябва да научи новите поколения на това, което не може да бъде успешно преподадено на модерните общества от страна на съвременните религиозни общности. Ето защо тук се твърди, че религиозните общности днес понякога проявяват известна неспособност да изпълнят ефикасно тази религиозно-образователна задача, която се състои в това да предоставят на новите поколения по-задълбочена интерпретация на обществената функция на религията. Поради тази слабост съществува празнина, която училищното образование трябва да запълни чрез преподаването на Религия.

Участие в обществената функция на религията. Какво трябва да означава това?

Какво представлява участието в обществената функция на религията? За да изследваме този въпрос, трябва да имаме предвид, че немският педагог използва израза „*räsonierende Öffentlichkeit*“ (= публична сфера, в която гражданите дебатира с аргументи), за да илюстрира следното: успешното и ефективно функциониране на публичната сфера се основава на компетентността на гражданите да водят дискусия с помощта на аргументи (Benner & Brüggem 2000, 244).

Това понятие може би е повлияно от творчеството на Юрген Хабермас, особено от начина, по който немският философ подхожда към понятието за публична сфера (Grümme 2018, 47-74). Бенер е категоричен по този въпрос, тъй като говори за поле, в което хетерогенностите се сблъскват една с друга; това поле се комуникира само тогава, когато членовете му знаят как да спорят с дискурсивно обосновани аргументи.

Този подход безспорно е свързан с онова, което Бенер нарича „*Proprium des Religiösen*“ („ключова характеристика на религиозния акт“) и „*Öffentliche Funktion der Religion*“ („обществена функция на религията“). Имплицитно се подразбира и заключава, че *ключовата характеристика* на тази функция е начинът, чрез който проприумът на религиозния акт се комуникира в публичната сфера, т.е. съзнанието, че човешките същества са зависими от трансцендентна реалност, която ги „обхваща“ в универсалност (Benner 2014b).

Съответно човекът осъзнава собственото си съществуване само когато се възприема като същество, зависимо от Абсолюта и същевременно от заобикалящия го свят. Възприета по този начин, религията се оказва конститутивен елемент на публичната сфера. Как може да се обоснове това твърдение? За да предложим обяснение, трябва да вземем предвид, че публичната сфера може да функционира като начин на съществуване само когато хората като граждани осъзнаят съществуването си като зависими един от друг. С други думи, ще бъде възможно да разгледаме религията като представляваща този всекидневен опит, чрез който човекът възприема, че неговото съществуване и дори стремежът му към екзистенциална цел са обусловени от неговите ближни, т.е. от другостта на другия. Какво се има предвид под това? Възможно ли е в този контекст религиозният опит по някакъв начин да бъде приравнен към всекидневния опит?

Във връзка с горепосочения въпрос можем да отбележим следното: участието на човека в религиозния живот естествено означава, че човек има религиозен опит. Този (религиозен) опит, който по принцип се среща и в други ситуации, формира също и съзнанието, че човешкото съществуване е зависимо от Бога. В този смисъл човекът преживява факта, че неговото съществуване е обусловено от една трансцендентност. Във всекидневния опит се случва нещо квазиподобно: човекът трябва да живее заедно с ближния си в едно общество. Но това предполага, че човек понякога се отказва от собствените си очаквания или изисквания, за да може очакванията или изискванията на другия да бъдат наистина осъществени. Само по този път съжителството на хората в едно общество е мислимо и възможно. Чрез него всяко човешко същество осъзнава, че съществуването му зависи от неговия ближнен. Осъзнаването на тази зависимост показва, че във всекидневния живот човешката личност е така да се каже трансцендентна, за да може Другият да се развие като уникален субект. По този начин идеята за трансцендентността се открива и проявява

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

както в религиозния живот, така и във всекидневния живот.

Така преподаването на религиозно образование е нещо повече от преподаване на доктрините на определена религиозна традиция (вж. Biesta and Hannam 2019, 181f). В тази връзка е очевидно, че основната цел на религиозното образование трябва да бъде следната: подготовка на бъдещите граждани за участие в публичната роля на религията като събитие, което предполага срещи и общуване в границите на съвременния „полис“. В съвместна публикация с други изследователи Бенер прави следния коментар: „Като използваме израза „компетентност за участие в религиозната сфера“, ние имаме предвид компетентност, която се отнася както до религиозната традиция и другите религиозни традиции, така и до публичната сфера; тази способност позволява на учениците да развият своите възгледи (на лично, колективно и обществено ниво) относно религиозните въпроси или явления. Тази насоченост за предоставяне на възможност за участие в сферата на религиозните действия не трябва да се тълкува погрешно и да води до погрешния извод, че основната задача на обучението по Религия е да обръща младите хора и да печели доверието им към дадено вероизповедание“ (Benner et al. 2007, 143-144).

Участие в обществената функция на религията като основна цел на религиозното образование

Горепосочените съображения са повече от ясни, тъй като определят като основна цел на религиозното образование развиването на компетентността на учениците да формират аргументирано мнение по въпроси от религиозен характер (и по-специално във връзка с осъзнатата зависимост на човека от една универсалност, която го трансцендира). Това аргументирано мнение, което учениците могат да подкрепят с доказателства, се основава на разбирането както на религиозната традиция, с която са запознати, така и на религиозната традиция на другите, т.е. на другите религиозни традиции в социалната рамка на настоящия религиозен плурализъм. Формулирането на аргументи по религиозни въпроси и по-специално относно преобладаващата характеристика на религиозния акт (т.е. осъзнаването на зависимостта на човека от Абсолюта) е нещо, което учениците трябва да усвоят не само заради личното си духовно усъвършенстване, но същевременно е акт, чрез който могат да участват в общественото пространство. Тази позиция е от съществено значение, защото придава на религиозното образование богословски и екзистенциален характер.

Следвайки тази последователност от идеи, ние смятаме, че подготовката за участие в обществената функция на религията е свързана със седем основни компетенции, които следва да се усвоят при обучението по Религия:

- а) Компетентност за формиране на личен и аргументиран възглед по отношение на фундаменталната характеристика на религията (т.е. признанието, че човешкото битие е ограничено и че съществуването му е зависимо от трансцендентна/неограничена реалност), като структурен компонент, който подпомага ефективното функциониране на публичната сфера.
- б) Компетентност за изграждане на мнение по въпроси, свързани с областта на религията като цяло (и отнасящи се до познати или различни религиозни традиции).
- в) Компетентност за разбиране на познатата религиозна традиция.
- г) Компетентност за разбиране на други религиозни традиции.
- д) Компетентност за разбиране на различните възгледи на хората по религиозните въпроси като цяло.
- е) Компетентност да се влиза в диалог с религиозното многообразие в публичната сфера.
- ж) Компетентност да се съобщава, представя и подкрепя собствената гледна точка по отношение на религията в публичния дискурс.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

Диалогът с многообразието като условие за православен духовен живот

Всички горепосочени наблюдения се обединяват около идеята, че диалогът с многообразието не е просто предизвикателство или изискване на нашето време, а условие, без което образователният процес, който се осъществява в училищата, както и функцията на публичната сфера в днешно време, са немислими и непостижими. Можем обаче да разширим посоката на мисълта си малко повече, като се опитаме да проучим дали диалогът с религиозното многообразие е свързан по някакъв начин с живота на Църквата. В това отношение ще анализираме някои наблюдения, основани на *православно-богословския* размисъл.

Църквата представлява „политически“ начин на живот, т.е. начин на манифест на човешкото политическо съществуване, тъй като, както показва етимологията на самата дума (ecclesia > = εκ+καλέω), тя е събрание, следователно начин за среща, начин на съжителство между хората. Това съжителство не изгражда повърхностни или случайни отношения между участващите в него членове, а е жив съюз, основан на общността и взаимното участие, въз основа на който всеки нейн член живее и приема живота на всички останали (срв. Mantzaridis 2015, 62). Поне това диктува апостол Павел, когато описва Църквата като Тяло Христово (1 Кор. 12, 12; 1 Кор. 12, 14-27). Това харизматично единство се разкрива в Светата Евхаристия, която е в центъра на църковния живот. Йоан Дамаскин подчертава, че чрез участието си в Светата Евхаристия всички вярващи се обединяват не само с Христос, но и помежду си, защото приемат Неговите Тяло и Кръв (срв. Matsoukas 1992, 374). Въз основа на гореизложеното, църковният начин на живот може да бъде представен като „политически“ начин на живот, тъй като човекът е призван да се реализира като личност, като вижда другия в Христос и участва заедно с него в една реалност, която приема формата на „полис“ или „тяло“. По този начин срещата с другия в Църквата е „Exodus“ от индивидуализма и егоцентризма. В този контекст човек осъзнава, че връзката между Бога и човека в християнството не е въпрос на индивидуално благочестие или индивидуално действие, а начин на живот, който се развива чрез участие и ангажираност в една общност, характеризирана като „Църква“ и „Тяло Христово“.

Тази връзка, създадена между Бога и всяко човешко същество, се разкрива и манифестира като връзка между Бога и цялото човечество (т.е. има колективно изражение) в рамките на църковния живот. В допълнение, християнският живот е немислим, ако се пренебрегва „политическата“ природа на Църквата. Смисълът на живота, както и духовният напредък на човека в рамките на църковния „полис“, е въпрос на динамично и постоянно развиващо се колективно партньорство между Бога и човека, на непрекъснато „взаимно създаване на смисъл“, т.е. на „взаимоосмисляне“ (Loudovikos 2015), чрез което хората и Бога си сътрудничат и работят заедно. (Loudovikos 2019).

Църквата като устойчив диалог с многообразието

Църквата живее като „полис“, като едновременно с това има „политическа“ мисия с универсални измерения. На практика това се осъществява чрез постоянен призив, отправян към цялото човечество, за участие в универсалното единство на цялото творение, което се осъществява чрез освещаващото присъствие на Светата Троица (Matsoukas 1980, 223). Следователно това е живот в икуменическо единство с Бога. Това показва, че Църквата съществува в името на света. Нейната цел по същество е постоянно да се обръща към света, да го приканва да се трансформира в „полис“, който подкрепя и насърчава другостта, уникалността и свободата на човека, който взаимодейства в единство с другите (които смята не за чужденци, а за братя и сестри), благодарение на безкористната, „жертвена“ и освещаваща любов на Светата Троица. Това, разбира се, не означава, че Църквата желае да се наложи на света, нито че си поставя за цел да придаде божествени качества на политическата власт. „Политическото“ съществуване на Църквата е начин на

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

екзистенция, а не форма на власт или налагане. Нейната мисия е да се среща със света, да бъде в диалог с него и да го кани да участва в нейния живот; поради тази причина колективната ѝ идентичност е постоянно *en route* (на път) (Nissiotis 1965, 29; срв. Tsompanidis 2014, 596). Тук важи следната обосновка: колкото повече се „отваря“ и приема света, толкова повече се изпълнява нейната роля и толкова повече се разкрива нейната идентичност (Parathanasiou 2009). Или – ако използваме алтернативна формулировка – процесът на нейното изграждане, т.е. процесът на завършване на нейното дело и мисия преминава през харизматичното присъствие на Светата Троица чрез срещата с другия и е насочен към есхатологичното Царство Божие. Ако тази среща, тази връзка с другия и в крайна сметка диалогът с другостта липсват, формирането на нейната идентичност е невъзможно. Разбира се, този диалог е знак за нейната идентичност и следователно не представлява повърхностна, а дълбоко обоснована житейска връзка, която се осъществява в перспективата на партньорството между Бога и хората. От тази констатация следва, че Църквата като „полис“, а следователно и членовете, които я съставляват, се намират в постоянно състояние на динамика и творение.

Всички гореспоменати констатации ясно показват, че идентичността на Църквата като „полис“ и идентичността на човека са „отворено“ начинание и непрекъснат процес (*γίγνεσθαι*), който се превръща в събитие на екзистенциална среща между хетерогенностите по отношение на трансценденталното (срв. Loudovikos 2020, 305). Дори за самата Църква е очевидно, че това е „отворен“ въпрос, който се разглежда не само на антропологично, но и на богословско равнище. В рамките на църковния „полис“ постоянната и вечна борба на всяко човешко същество да открие идентичността си е пряко свързана с постоянното търсене на Бога (срв. Loudovikos 2020, 305).

Църквата като Polis в глобалната рамка на Cosmo-Polis

Църквата е „град“, т.е. начин на политическо съществуване в света (вж. Papanikolaou 2017, 231). „Политическият“ характер на Църквата обаче е разбран от гледна точка на нейното специфично богословско измерение. Така тя кани целия свят да участва в нейния живот в Христос. Тази покана има икуменическо и универсално измерение, като същевременно е ориентирана към есхатологична перспектива. Въпреки това, като вземем предвид политическата реалност на глобално ниво, откриваме, че Църквата е „полис“ сред други „полиси“; тя е начин на съществуване и сътрудничество помежду ни в света, но не е единственият. Общественото пространство, както установихме, изучавайки педагогическата теория на Бенер, е място за среща на много различни области на човешкото действие, всяка от които има своя собствена обосновка, както и относителна автономия. Трябва да се отбележи, че всяка отделна област на действие сама по себе си представлява обществено пространство, в рамките на което действието на човека се проявява като съвместно действие, т.е. като среща на хетерогенности. Това предполага, че съвкупността от човешки действия в обществото се състои от диференцирани публични, така да се каже, подпространства на действие; тези подпространства заедно съставляват публичното пространство като съвкупност на социалната реалност (Benner 2014b, 131). В тази перспектива Църквата – изразено чрез терминологията на политическата теория – е част от всеобщото публично пространство и представлява „политически“ начин на живот, т.е. „полис“, който се развива в, а не извън, среда на разнолико многообразие (срв. Stamoulis 2015, 231). Аристотел Папаниколау потвърждава това, като въвежда в богословския дебат термина „публична еклезиология“ (Papanikolaou 2017, 231). Връзката на еклезиологията с публичната сфера означава, че Църквата като „полис“ е призвана и предизвикана да съжителства в публичната сфера с други „полиси“, т.е. с други пространства на човешкото действие, които имат право да бъдат признати за равноправни събеседници, като същевременно са с относителна автономия, както и специфична компетентност за действие (срв. Kalaitzidis 2007, 153). Тази реалност нито отслабва, нито намалява работата и

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

мисията на Църквата; напротив, тя е предизвикателство, въз основа на което Църквата има възможност да мобилизира усилията си за изпълнение на своята мисия. Тъй като по своята същност тя се опитва да „излезе“ и да се „отвори“ към света, разбираемо е, че срещата със света като диалог с многообразието е в дневния ред на нейната мисия. Църквата трябва да бъде в диалог със света и това се проявява в действителност под формата на борба и загриженост: а) за разбиране на „езика“ на света, на неговите специфични различия; б) за разбиране на неговото многообразие; в) за проява на уважение към неговите духовни търсения; г) за признаване на неговите хуманистични постижения; д) за искрено общуване и намиране на допирни точки, и е) за „превод“ на нейния собствен начин на мислене и живот в полза на съвременните общества, чрез използване на разбираем за обществеността дискурс „език“, „устойчив“ на влияние. И тъй като целта на Църквата е трансформиране на света в Христос, е разбираемо, че тя трябва да се стреми не само към диалог със света, но и да обнови света в Христос.

Тази перспектива е и във връзка с ангажимента на Църквата да застава на страната на всяко човешко същество, което несправедливо е потискано от проблемите на живота, както и смело да се противопоставя срещу всяка форма на подкопаване и накърняване на свободата на човешката личност, заради която Христос е бил разпнат и възкръснал (срв. Kalaitzidis 2007, 515). Фактът, че Църквата не може да живее по друг начин, освен когато е в диалог с другостта и когато се грижи за страдащия ближен, е очевидно доказателство, че тя конституира своето съществуване по „политически“ начин. Несъмнено нейните членове, които преживяват духовно обновление чрез Светата Евхаристия, действат в света като „граждани“, които възприемат своята роля и осъзнават своята отговорност в рамките на една универсална публична сфера. По този начин всеки член на Църквата е „гражданин“ на един „Cosmo-Polis“, „гражданин“ на света (срв. Kotsioropoulos 2020, 133f).

Заклучение

В настоящото изследване установихме, че диалогът с многообразието представлява структурен елемент, въз основа на който се изгражда публичното пространство. С други думи, публичното пространство като такова не може да съществува, ако не се осигури съжителство с многообразието. Освен това видяхме, че религиозното образование в училище трябва да се съсредоточи върху обществената функция на религията, която включва, наред с други неща, компетентността на учениците да водят диалог с религиозното многообразие в рамките на публичното пространство. И накрая, изследвайки темата в светлината на православно богословие, стана ясно, че диалогът с многообразието не е само политическа или педагогическа необходимост; той е и съществено условие, характеризиращо духовния живот на Църквата и на всеки вярващ неин член. Така, религиозното образование, чието учебно съдържание е свързано основно с традицията на Православната църква, може да предостави на учениците подходяща парадигма по въпросите за смисъла на живота, като политически субект в рамките на глобалното и универсално публично пространство.

Източници:

1. Arendt, H. (2008). *Η Ανθρώπινη Κατάσταση (Vita Activa)*. Translation: S. Rozanis / G. Lykiardopoulos. Athens: Γνώση Publications.
2. Benner, D. & Brüggem, F. (2000). Theorien der Erziehungswissenschaft im 20. Jahrhundert. Entwicklungsprobleme – Paradigmen – Aussichten. In: D. Benner / H.-E. Tenorth (Hrsg.), *Bildungsprozesse und Erziehungsverhältnisse im 20. Jahrhundert. Zeitschrift für Pädagogik, 42. Beiheft* (pp. 240-263). Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
3. Benner, D., Krause, S., Nikolova, R., Pilger, T., Schluß, H., Schieder, R., Weiß, T. / Willems, J. (2007). Ein Modell domänenspezifischer religiöser Kompetenz. Erste Ergebnisse aus dem

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

- DFG-Projekt RU-Bi-Qua. In: D. Benner (Hrsg.), *Bildungsstandards. Instrumente zur Qualitätssicherung im Bildungswesen. Chancen und Grenzen – Beispiele und Perspektiven* (pp. 141-156). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
4. Benner, D. (2015). *Allgemeine Pädagogik. Eine systematisch-problemgeschichtliche Einführung in die Grundstruktur pädagogischen Denkens und Handelns*. Weinheim und Basel: Beltz Juventa.
 5. Benner, D. (2014a). Bildung und Religion. Überlegungen zu Ihrem problematischen Verhältnis und zu den Aufgaben eines öffentlichen Religionsunterrichts heute. In: Benner, Dietrich, *Bildung und Religion. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren* (pp. 81-97). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
 6. Benner, D. (2014b). Die Öffentlichkeit der Schule und die Öffentlichkeit von Religion. In: D. Benner, *Bildung und Religion. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren* (pp. 127-141). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
 7. Benner, D. (2015b). Erziehung und Bildung! Zur Konzeptualisierung eines erziehenden Unterrichts, der bildet. In: *Zeitschrift für Pädagogik*, 61, (4) 481-496.
 8. Benner, D. (2014c). Erziehung und Religion, Pädagogik und Theologie. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren. Στο: D. Benner, *Bildung und Religion. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren* (pp. 25-47). Paderborn: Ferdinand Schöningh 2014.
 9. Benner, D. (2014d). Religionsunterricht als Ort der Pädagogik und Ort der Theologie. In: D. Benner, *Bildung und Religion. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren* (pp. 114-126). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
 10. Benner, D. (2014e). Thesen zur Bedeutung der Religion für die Bildung. Hinweise auf Propria des Pädagogischen und des Religiösen Denken und Handelns. Στο: του ίδιου, *Bildung und Religion. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren* (pp. 15-24). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
 11. Benner, D. (2005). Schulische Allgemeinbildung versus allgemeine Menschenbildung? Von der doppelten Gefahr einer wechselseitigen Beschädigung beider. In: *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 4 (2005), 563-575.
 12. Biesta, G. and Hannam, P. (2019) The uninterrupted life is not worth living: On religious education and the public sphere. In: *Zeitschrift für Pädagogik und Theologie* 71, (2), 173-185.
 13. Grümme, B. (2018). *Aufbruch in die Öffentlichkeit? Reflexionen zum »public turn« in der Religionspädagogik*. Bielefeld: transcript Verlag.
 14. Heidegger, M. (1920/2006). *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
 15. Kalaitzidis, P. (2007). *Ορθοδοξία & Νεωτερικότητα. Προλεγόμενα*. Athens: Indiktos Publications.
 16. Kotsiopoulos, K. (2020). Θεία Λατρεία και Κοσμόπολις. In: K. Kotsiopoulos, *ΑΝΑΛΕΚΤΑ Κοινωνιολογίας του Χριστιανισμού*. Thessaloniki: Kyriakidis Editions.
 17. Loudovikos, N. (2015). Δι-εννοημάτωση. Ξαναδιαβάζοντας Wittgenstein μέσω της παλαμικής και θωμιστικής μελέτης του Αριστοτέλη. In: *Φιλοσοφείν: έπιστήμη, εϋνοια, παρρησία*, 12, 165-181.
 18. Loudovikos, N. (2019). Narcissism beyond Pleasure and Inter-Subjectivity without Meaning: Reading Maximus the Confessor, Gregory Palamas, and Thomas Aquinas Today. In: *Analogia. The PEMPTOUSIA Journal for Theological Studies* Vol. 6 (1), 37-57.
 19. Loudovikos, N. (2020). Μεταλαμβάνοντας σε καιρούς πανδημίας, ή τα Χριστολογικά βάθη του εαυτού και η Θεία Κοινωνία. In: N. Loudovikos, *Η Ανοιχτή Ιστορία και οι Εχθροί της. Η άνοδος*

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование

Обучение за религиозното многообразие

- του Βελούδινου Ολοκληρωτισμού (pp. 305-312) Athens: Armos Publications.
20. Makris, S. (2019). «Άνθρωπος ένας μικρός κόσμος» ή «Άνθρωπος-μέσα-στον- κόσμο;». Γεννησιμότητα, εγκοσμιότητα και δημόσια σφαίρα στη Hannah Arendt. In: *Φιλοσοφείν: έπιστήμη, εϋνοια, παρρησία*, 20, 127-156.
 21. Makris, S. (2014). *Hannah Arendt. Ολοκληρωτισμός, ανθρώπινη κατάσταση και παράδοση*. Athens: I. Sideris Publications.
 22. Mantzaridis, G. I. (2015). *Χριστιανική Ηθική. Πρώτος Τόμος. Εισαγωγή – Γενικές Αρχές. Σύγχρονη Προβληματική*. Mount Athos: Holy Great Monastery Vatopedi.
 23. Matsoukas, N. A. (1992). (*Κείμενο – Μετάφραση – Εισαγωγή – Σχόλια*). *Ιωάννου Δαμασκηνού. Έκδοσις ακριβής τής ορθοδόξου πίστεως*. Thessaloniki: Pournaras Publications.
 24. Matsoukas, N. A. (1980). *Κόσμος, Άνθρωπος, Κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*. Athens: Grigoris Publications.
 25. Nissiotis, N. A. (1965). *Φιλοσοφία της θρησκείας και φιλοσοφική θεολογία: σκέψεις επί του προβλήματος της θέσεως της φιλοσοφίας εν τη συστηματική θεολογία*. Athens: Τύποις Χ. Σ. Χρήστου.
 26. Parathanasiou, T. N. (2009). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται. Η Ιεραποστολή ως Ελπίδα και ως Εφιάλτης*. Athens: Έν πλῶ Publications.
 27. Papanikolaou, A. (2017). Whose Public? Which Ecclesiology? In: Kristina Stoeckl, Ingeborg Gabriel and Aristotle Papanikolaou (Eds.), *Political Theologies in Orthodox Christianity. Common Challenges and Divergent Position* (pp. 229-242). London; New York: Bloomsbury T & T Clark.
 28. Stamoulis, C. (2015). Θρησκεία, Πολιτική, Κοινωνία. In: P. Yfantis (Ed.), *Χριστιανικός Βίος & Πολιτική Εξουσία. Ιστορικά ζητήματα και σύγχρονες προοπτικές στην Ανατολή και στη Δύση* (pp. 293-322). Athens: Armos Publications.
 29. Stogiannidis, A. (2013). *Φιλοσοφία της Παιδείας και Χριστιανισμός. Μια στοχαστική περιδιάβαση στα μονοπάτια της Ορθόδοξης και της Προτεσταντικής Θρησκευτικής Παιδαγωγικής*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

РЕЛИГИОЗНО МНОГООБРАЗИЕ И КУЛТУРЕН ПЛУРАЛИЗЪМ В ГЪРЦИЯ: КАРТОГРАФИРАНЕ НА СИТУАЦИЯТА И ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПЕРСПЕКТИВИ

Христос Циronic

Абстракт: Настоящият анализ представя и изследва религиозното многообразие и културния плурализъм в Гърция. Гръцката православна църква е утвърдената/доминиращата църква в Гърция, като в страната има също така по-стари и по-нови религиозни общности, както и неопределен брой хора, които не принадлежат към дадена религиозна общност. Гърция осигурява достъп до образование за всички деца, независимо от техния етнически произход, културна или религиозна принадлежност. Анализът представя данни за посещаемостта в предучилищните и училищните класове, като се фокусира върху картографирането на културното и религиозното многообразие в гръцката образователна система и върху съответните предизвикателства в едно модерно, демократично и приобщаващо училище. Значим факт в тази перспектива е, че богословските и педагогическите факултети в Гърция разработват учебни планове и програми за обучение на учители от предучилищна и училищна възраст, за да развият техните знания и осведоменост по културни и религиозни въпроси. Анализът завършва с представянето на ролята на религиозното образование, настоящите предизвикателства и перспективи в областта на образованието.

Ключови думи: многообразие, религиозни общности, гръцко образование, религиозно образование

Въведение

След Втората световна война и последвалите я международни промени се развиват различни теории, които се опитват да определят мястото на религията в съвременната действителност. Не са малко и тези, които анализират събития като разделянето на религията от политиката, отслабването на нормативния характер на религиозното учение, както и слабата посещаемост на религиозните служби в мултикултурните демокрации на Европа, САЩ и други страни, като предвестник на оттеглянето на религията от общественото пространство. Някои автори прогнозираят, че съществува риск религиозният феномен да изчезне от съвременния свят.

Въпреки това, може да се отбележи, че религиите не само продължават да съществуват в съвременните общества, но представляват също така поле на особен интерес за широк кръг научни среди, политически и социални анализи, но също и за диалог – понякога за сближаване, а понякога за конфронтация – в публичното пространство. Религиозните общности се пренареждат в международен план, предефинират дейността си и начина си на изразяване, реорганизируют своето настояще и структури в контекста на съвременните мултикултурни демокрации. Непрекъснатата мобилност на хората и обменът на идеи, образи, стоки и практики⁵⁵ създават нови условия и предизвикателства пред религиозното изразяване и социалната реализация на религиозните ценности, като на преден план излизат нови и динамични процеси на структуриране на

⁵⁵ Арджун Ападурай говори за създаването на нови „идентичностни пейзажи“, благодарение на постоянното (вътрешно) движение на хора, образи, идеи, характеризиращи се с паралелни тенденции на както на хомогенност, така и на хетерогенност. При тези обстоятелства местният компонент е в диалог с глобалния и формира нови „етно образи“, това са хора и култури, които общуват по различен начин, като граждани, бежанци, туристи, но и „медийни образи“. Тези аспекти на културното движение се допълват от идейни образи, технологични образи и финансови образи. Appadurai Arj., „Global Ethnoscapes. Notes and Queries for a Transnational Anthropology“, в: R. G. Fox (Ed.), Recapturing Anthropology. Working in the Present, Santa Fe: School of American Research Press, 1991, 191–210. Appadurai Arj., Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

колективната идентичност. Свободата на религиозната вяра и убеждения, на изразяване и практикуване е от решаващо значение в съвременните демокрации и е свързана с правата на човека, върховенството на закона, социалните норми, общественото пространство и обществения ред, диалога по въпросите на личните и колективните свободи, идентичността и много други.

Тези въпроси присъстват често в образователната сфера поради няколко причини: младите хора са обикновено най-чувствителните рецепienti на промените и следователно съответните дебати се появяват в училищата и като цяло в сферата на образованието с бърза скорост и в различни варианти. Освен това образователната политика е важна част от общите политически насоки на съвременните общества. Именно в тази област се проектират, култивират и насърчават основните социални приоритети, ценности и цели. Ето защо политическият залог е много важен. Особено що се отнася до днешното състояние, трябва да се подчертае, че образователната област обхваща хора от всички общностни групи и с различна идентичност, които притежават фундаменталното право на равно участие. Този факт благоприятства за проявлението на религиозната идентичност, за гарантирането на условия, свързани със сигурността и признаването на правото на свобода на мисълта, съвестта и религията⁵⁶. Освен това през последните десетилетия се наблюдава увеличаване на радикализацията сред младите хора. С голямо безпокойство се наблюдава и фактът, че в определени случаи хората, участващи в социални и политически конфликти и дори в терористични актове, са младежи, израснали в европейските общества. Това обстоятелство несъмнено дава приоритет на развитието на образователна система, която възпитава в уважение, диалог и сътрудничество, вместо в поляризация, комунитаризъм, затворени общности и създаване на социално напрежение в европейските общества. И накрая е важно да се отбележи фактът, че многообразието е характерно не само *между* различните общности, но и *вътре* в тях. Този факт засилва необходимостта от по-добро разбиране на ролята, която религиите играят в процеса на формиране на социалното поведение, както и от провеждането на по-широк диалог за ролята на ценностите, моралните принципи, богослужението и религиозните практики в конфигурацията на публичното пространство в мултикултурните общества⁵⁷.

Религиозното многообразие в гръцката действителност: опит за картографиране

Социологическите изследвания и съвременната социална теория показват, чрез сравняване на данни, предоставени от много и различни страни, че в късната модерност многообразието има много по-дълбоко и сложно измерение. Диференциацията по отношение на културната или дори на религиозната принадлежност, нравствените избори, начина на живот, традициите и начина на участие в съвременните общества до голяма степен конструират реалността. Следователно разнообразието съществува не само между различните общности, но и вътре в тях⁵⁸. Въпреки че религиозните общности се отличават с много по-голяма вътрешна сплотеност, стабилност и склонност към хомогенност (в сравнение с други общности) и изглежда с течение на времето развиват начини за култивиране и контролиране на тази вътрешна хомогенност с помощта на

⁵⁶ Член 10, Харта на основните права на ЕС (2000/С 364/01): „1. Всеки има право на свобода на мисълта, съвестта и религията. Това право включва свободата да променя своята религия или убеждения и свободата да изповядва своята религия или убеждения индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали.“ Конституционните разпоредби в Гърция за защита на свободата на мисълта, съвестта и религията, както и международната правна рамка са представени от Генералния секретариат на уебстраницата: <https://www.minedu.gov.gr/gepo-menu-m/nomothesia-2/26522-syntagma-2> [посетен на 22.03.2023].

⁵⁷ Виж повече в: Ferrari S., Pastorelli S. (Eds.), Religion in Public Spaces: A European Perspective. London: Ashgate, 2012. Beckford, J. Public religions and the postsecular: critical reflections. Journal for the Scientific Study of Religion, v. 51, n. 1, 2012, 1-15. Calhoun, C. (Ed.). Habermas and the Public Sphere, Cambridge: MIT Press, 1992.

⁵⁸ Beck U., A God of One's Own: Religion's Capacity for Peace and Potential for Violence, Cambridge, Malden, MA, Polity, 2010.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

доктрини, култови практики, дългогодишни традиции и установяване на определени модели, в различни случаи се наблюдава развитието на тенденция към диференциация.

Въпреки декларациите на религиозните организации за мир, възходът на екстремизма, насилието и тероризма, разделението на религиозните общности и „културните войни“ потвърждават съществуването на различия и различни тенденции в религиозната област. Едновременно с това се наблюдава известна резервираност към формулирането на възможни обобщения. Така че, когато определяме християните или мюсюлманите като „хомодоксални“ и „хетеродоксални“ е важно да подхождаме към тези категоризации методологически. Тези категоризации могат да спомогнат за по-доброто разбиране на религиозния феномен, но от друга страна те трябва да се изучават поотделно. Ето защо, когато говорим за „мюсюлманите“ в дадена страна, винаги трябва да се използва конкретен и отличителен подход при тяхното разбиране, който да ни ориентира за кои „мюсюлмански общности“ става въпрос в тази страна. Този методологически подход следва да се прилага за всяка религиозна общност поотделно, а не да се представят като едно цяло.

При тези обстоятелства картата на религиозните общности в Гърция включва доминиращата религиозна група на мнозинството, по-стари и по-нови религиозни общности, но също така и неопределен брой хора, които нямат или не искат да имат никаква принадлежност към религиозна общност. Следователно съществуват религиозна група на мнозинството, религиозни общности на малцинствата, християнски и нехристиянски общности, както и по-стари и по-нови религиозни общности. Най-голямата религиозна общност е тази, която принадлежи към Гръцката православна църква, която има изградени религиозни, културни, политически и социални връзки със съвременна (но и не само) Гърция. Православната църква като доминираща (чл. 3, ал. 1 от Конституцията гласи: „Преобладаващата религия в Гърция е тази на Източноправославната християнска църква“) ⁵⁹ е църквата на повечето гърци и като такава се възприема като значим субект и институция по отношение на въпросите на религията, културата и образованието в страната. Тя включва 81 епархии към Атинската архиепископия, 8 епархии в Критската архиепископия, а също още пет епархии в Додеканезите (и Патмоска екзархия). В част от Цикладските острови и други, като Корфу, съществуват християнски общности на Римокатолическата църква, с особено силни исторически връзки. Римокатолическата църква е втората по големина християнска общност, а членовете ѝ се увеличават благодарение на икономическите мигранти, които идват в Гърция. Съществуват и протестантско-евангелски общности, предимно в градските центрове. Необходима е допълнителна справка за различните православни църкви с етнически характер, като коптските християни или други общности като англиканите, петдесетните и други общности с доста по-малко членове. Мюсюлманската общност ⁶⁰ е концентрирана предимно в Тракия и е призната за религиозно малцинство, като правата ѝ са уредени в Лозанския договор (1923 г.). Тази общност има членове, които принадлежат към различни езикови и дори етнически групи (помаци, родени в Турция, роми), макар че през последните години в градските центрове се развиват нови общности от мюсюлмански бежанци и имигранти, които в някои случаи принадлежат към различни религиозни субгрупи (сунити, шиити и др.). Това потвърждава първоначалната хипотеза за развитието на вътрешна

⁵⁹ Виж повече на: <https://www.hellenicparliament.gr/en/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/> [посетен на 01.05.2022]

⁶⁰ Tsitselikes K., Old and New Islam in Greece: From historical minorities to immigrant newcomers. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012. Ziaka Agg., Το Ισλάμ στη Βυζαντινή, Μεταβυζαντινή Και Νεότερη Ελληνική Γραμματεία: Πολεμική και Διάλογος, Thessaloniki: ΠΑΜΑΚ, 2016. Asemakopoulou F., Chrestidou-Lionaraki S., Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης και οι ελληνотουρκικές σχέσεις, Athens: Livane, 2002. Askouni N., Η εκπαίδευση της μειονότητας στη Θράκη. Από το περιθώριο στην προοπτική της κοινωνικής ένταξης, Athens: Alexandeia, 2006.

Erasmus+

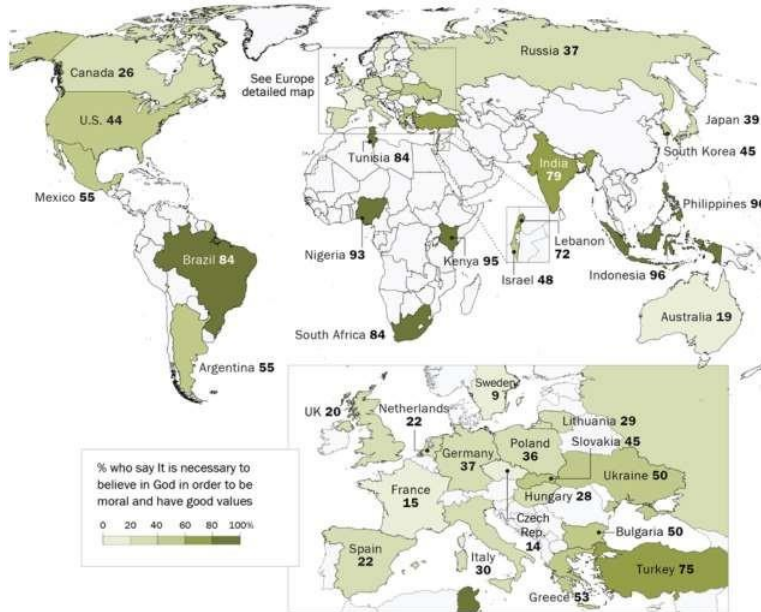
IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

диверсификация. Еврейската общност⁶¹ е доста просперираща в Гърция и има особено значение, тъй като се състои от гръцките евреи, оцелели от Холокоста. Солун е бил много важен световен център на еврейската общност. Гръцката еврейска общност продължава да присъства в гръцкото общество, въпреки че драстично е намаляла. И накрая, съществуват общности на Свидетелите на Йехова, сикхите⁶², будистите, бахаите и др.

Majorities in emerging economies connect belief in God and morality

% who say it is necessary to believe in God in order to be moral and have good values

Source: Spring 2019 Global Attitudes Survey, Q30. PEW RESEARCH CENTER

Източник: Pew Research Center, Spring 2019 Survey Data

Конкретни количествени данни за членовете на религиозните общности не се съхраняват официално, тъй като става въпрос за лична информация. Въпреки това Гръцката православна църква отчита значителен брой членове сред общото население, като има предвид процентът на кръстените и се основава на сравнително скорошни проучвания, като например това на Евробарометър (2005 г.), Карпа Research (2015 г.) и други. Според първото изследване (Евробарометър) процентът на гръците, които заявяват, че вярват в съществуването на Бога, достига до 81 %⁶³, а съгласно данни от второто проучване (Карпа Research) процентът на заявите принадлежност към православната вяра е 81,4 %⁶⁴. Въз основа на горепосочените проценти изглежда, че е налична солидна религиозна и културна препратка към православната традиция,

⁶¹ Naar D. E. Η Θεσσαλονίκη των Εβραίων. Ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Νεότερη Ελλάδα, Athens: Alexandeia, 2018; Saltiel L., The Holocaust in Thessaloniki: Reactions to the Anti-Jewish Persecution, 1942-1943, London: Routledge 2020; Karampampas An., Στα ίχνη των Εβραίων της Ελλάδας, Athens: Psychogios, 2022; Sidiropoulou M. Οι Έλληνες εβραίοι στη σύγχρονη Ελλάδα: η περιδίνηση στη νεωτερικότητα, Thessaloniki: εκδ. ΠΑΜΑΚ, 2020.

⁶² Parageorgiou N., Θρησκεία και μετανάστευση. Η κοινότητα των Σιχ στην Ελλάδα. Thessaloniki: Kornelia Sfakianaki, 2011.

⁶³ Виж: Special EUROBAROMETER 225, “Social values, Science & Technology”, 2005, 9-10.

⁶⁴ Виж: Κάπα Research, Πανελλαδική έρευνα. Πάσχα, Θρησκευτικές συνήθειες, Εκκλησία, Πίστη & Κοινωνικές αντιλήψεις. 2015.4: https://kaparesearch.com/wp-content/uploads/2017/12/KapaVima_Religion_GR.pdf πρόσβαση: 16.03.2022.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

нещо, което се наблюдава и в хилядите църкви, манастири, свещени извори и свети места, които са разпръснати по цялата територия на Гърция. От друга страна, проучванията потвърждават пониженото участие в църковния живот и разграничаването на религиозния от всекидневния живот в Гърция. Проучванията показват по-скоро вариации в нагласите и реакциите на религиозната общност по отношение на присъствието и ролята на вярата в живота на гърците, но също и в колективната принадлежност на страната. В едно неотдавнашно проучване⁶⁵ Гърция заема много висока позиция между страните от т.нар. западен свят по отношение на значението на вярата в Бога за развитието и култивирането на нравствени ценности, тъй като 80 % от анкетиранията заявяват, че религията е важна или много важна в техния живот. Изследванията подчертават разнообразието на вариациите сред населението в зависимост от възрастта, доходите, образователното равнище и т.н.

В друго изследване, проведено по време на пандемията, на въпроса „къде намирате смисъла на живота си“ 54 % от гърците отговарят „в семейството“, докато вярата е избор, който се нарежда на ниско място сред дадените отговори⁶⁶. Изглежда вероятно, че „индивидуализираният подход към религиозния живот и откъсването на религиозната вяра от практиките и институциите на религиозните общности (вяра без принадлежност или принадлежност без вяра) се проявяват и в гръцкото пространство“... Затова е необходимо всеки анализ да отчита, че „...вътрешните измерения на религиозния опит остават почти недостъпни за социално регистриране и анализ. Така наличните регистри за участието в църковния живот предлагат обща представа за включването на религията в структурната функция на обществото, но не бива да се забравя, че те се формират в една динамична среда на социалните промени“⁶⁷.

Що се отнася до другите религиозни общности в Гърция, Генералният секретариат по религиозните въпроси към министерството на образованието и религиозните въпроси не съхранява числени данни за техните членове, но разполага с данни за съществуването на религиозни общности, които са регистрирани в Гърция, както и за техните места за поклонение. След отправено искане към министерството на образованието и религиозните въпроси за предоставяне на данни за изготвяне на настоящото проучване в контекста на проекта „Иновативна мрежа за религиозно образование: обучение за религиозното многообразие“ (IRENE) (програма Еразъм+), получената информация и аналитичните данни са обобщени в следващата таблица⁶⁸:

	Християнски религиозни общности	Общо места за поклонение
Α	Κατολικοσκι	228
Β	Προτεσταντικοσκι	294
Β1	Αγγλικαντικοσκι	4
Β2	Εβανγελτικοσκι	98

⁶⁵ Tamir Chr., A. Connaughton and Ar. M. Salazar, The Global God Divide. Spring 2019 Survey Data, Pew Research Center, July 20, 2020: <https://www.pewresearch.org/global/2020/07/20/the-global-god-divide/> [посетен на 14.03.2022]

⁶⁶ Silver L., P. van Kessel, Ch. Huang, L. Clancy and Sn. Gubbala, What Makes Life Meaningful? Views From 17 Advanced Economies, Pew Research Center, November 18, 2021: https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2021/11/PG_11.18.21_meaning-of-life_Topline.pdf [посетен на 14.03.2022]

⁶⁷ Виж повече в: Tsironis C. N., «Οι έρευνες για τη θρησκευτικότητα στη σύγχρονη Ελλάδα. Επιστημολογικά προλεγόμενα», in Culture and Research, Vol. 1\2012, 67-82: <http://ejournals.lib.auth.gr/culres/article/view/2715>

⁶⁸ Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Θρησκευμάτων, Διεύθυνση Θρησκευτικής Διοίκησης, Τμήμα Διοικητικών Υποθέσεων & Μητρώου, 16/03/2022 Αρ. Πρωτ.: 29722/Θ1

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

	<i>а. Гръцка евангелска църква</i>	38
	<i>б. Общество на свободните евангелски гръцки църкви</i>	46
	<i>в. Солунска евангелска църква</i>	2
	<i>г. Общество на евангелските църкви</i>	8
	<i>д. Арменска църква</i>	1
	<i>е. Немскоговорящи</i>	3
Б3	Петдесетници	99
	<i>а. Апостолска петдесетна църква</i>	17
	<i>б. Свободна апостолска петдесетна църква</i>	92
Б4	Църква на Иисус Христос и Светиите от последния ден	3
Б5	Адвентисти	10
Б6	Други неортодоксални	80
В	Свидетели на Йехова	104
Г	Православни (Дохалкидонски)	14
Г1	Коптска църква	4
Г2	Етиопска църква	1
Г3	Арменска църква	9
Г4	Сирийска църква	1
Д	Старокалендарна църква	195
Е	Други нехристиянски общности	
Е1	Юдейска общност	13
Е2	Будисти	5
Е3	Хиндуисти	4
Е4	Ислям	14
Е5	Бахаи	6
Ж	Гръцка национална религия (неопаганизъм)	1

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

3

Древногръцка религия
(неопаганизъм)

1

Може да се потвърди, че през последните десетилетия в Гърция се появяват нови религиозни общности вследствие на миграцията и че съществуват не само хоризонтални, но и вертикални категории на многообразие. В хоризонталните категории влизат специфичните културни аспекти на идентичността, свързани с езика, религията, културата, етническата принадлежност или други. От друга страна, вертикалните категории са свързани със социалното и икономическото положение, пола и други социални аспекти, които определят, придават смисъл или благоприятстват емпатията по отношение на културното многообразие.⁶⁹ Очевидно е, че при уязвимите групи ученици с нисък социално-икономически статус е по-вероятно да има прояви на стигматизация и маргинализация, поради това, че са различни.

Институционална рамка и предизвикателства за образованието

Държавните институции не регистрират официално данни, които са пряко свързани с религиозните убеждения на децата, които учат в гръцките училища. Гръцкият статистически орган (ELSTAT) не предоставя – поради съображения за поверителност – данни за учениците бежанци в Гърция и техните религиозни убеждения. Ето защо сравнението и анализът на съществуващите данни предимно за предучилищното и началното образование, както и за средното училище (посещаване на училище от деца на възраст от 5 до 15 години) са много полезни за разбиране на настоящата ситуация. През учебната 2019/2020 г.⁷⁰ в предучилищното образование са регистрирани 6671 чуждестранни ученици (3523 момчета и 3148 момичета), от които 541 са от страни от ЕС и 5657 от страни извън ЕС, а 473 от регистрираните са с неизвестна националност. В началното образование са регистрирани 24655 ученици, от които 1777 са от страни от ЕС, 19143 от страни извън ЕС, а 3735 са с неизвестна националност. В училищата за средно образование (гимназии) са регистрирани 10 549 чуждестранни ученици, от които 852 са от страни от ЕС, 9314 от страни извън ЕС, а 383 са с неизвестна националност. Трябва да се отбележи, че макар децата с различен етнически произход или религиозни убеждения в училище да не изглежда да са доста висок процент, има области или училищни звена, в които процентът на участие може да бъде много висок.⁷¹

ΠΙΝΑΚΑΣ 14: ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ (ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ)
ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ, ΝΟΜΟ, ΦΟΡΕΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΛΗΞΗΣ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2019/2020

Περιφέρεια, Νομός	Σύνολο			ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΕ			ΧΩΡΩΝ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΕΕ			ΑΓΝΩΣΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΡΕΝΕΣ	ΘΗΛΕΙΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΡΕΝΕΣ	ΘΗΛΕΙΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΡΕΝΕΣ	ΘΗΛΕΙΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΡΕΝΕΣ	ΘΗΛΕΙΣ

⁶⁹ Виж: Tsironis C. N., Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση στην ύστερη νεωτερικότητα: Προκλήσεις στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα. Thessaloniki: Vaniat, 2003, 298 passim. Plexousaki, A. Κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο: Πολιτισμός και Σχολείο, Κλειδιά και Αντικλειδιά. Athens: Ministry of Education and Religious Affairs, University of Athens, 2003.

⁷⁰ Източник: ELSTAT. Данните са анализирани в рамките на проекта „Иновативна мрежа за религиозно образование: обучение за религиозното многообразие“ (IRENE), финансиран по програмата Еразъм + на ЕС. Данните са налични на следните интернет страници: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SED11/> и <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SED12/>, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SED21/> [посетен на 01.04.2022]

⁷¹ Kesidou, A., Διαπολιτισμική εκπαίδευση: μία εισαγωγή. Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο, στο: Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική εκπαίδευση και αγωγή, Thessaloniki: EPPAS, 2008, 21-36.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
ΓΕΝΙΚΟΣ Υ	6671	3523	3148	541	283	258	5657	3012	2645	473	228	245	
ΠΙΝΑΚΑΣ 21: ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ													
ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ, ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ, ΝΟΜΟ, ΦΟΡΕΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ													
ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΛΗΞΗΣ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2019/2020													
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ, ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ			ΧΩΡΩΝ ΕΕ			ΧΩΡΩΝ ΕΚΤΟΣ ΕΕ			ΑΓΝΩΣΤΗΣ ΥΠΗΚΟΤΗΤΑΣ			
	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
ΓΕΝΙΚΟΣ Υ	24655	13027	11628	1777	910	867	19143	10203	8940	3735	1914	1821	
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση - ΓΥΜΝΑΣΙΑ													
Πίνακας 15: Αλλοδαποί μαθητές κατά περιφέρεια, νομό, φορέα, υπηκοότητα και φύλο													
Λήξη σχολικού έτους 2019/2020													
εία, νομός και	Σύνολο			Χωρών της ΕΕ			Χωρών εκτός ΕΕ			Αγνωστής υπηκοότητας			
	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ	
Σύνολο	10549	5781	4768	852	439	413	9314	4959	4355	383	383		

Източник: ELSTAT

Гръцката държава следва да осигури достъп до образование на всички деца, независимо от техния етнически произход, културна или религиозна принадлежност. Признаването на правото на образование и на необходимостта от защита на неприкосновеността на живота на всички деца, живеещи в страната, е институционално гарантирано както чрез ратифицирането на Международната конвенция за правата на детето (ратифицирана в Гърция през 1989 г. със Закон 2101/92), така и чрез съответното гръцко законодателство за защита и осигуряване на участието на всички деца. Децата чужденци имат право да не присъстват на курса по Религия⁷², въпреки че много често те избират да се включат в тези занятия. През последните години богословските и педагогическите факултети в Гърция разработват специални програми за обучение на учители, за да се затвърдят техните знания и информираност по културни и религиозни въпроси. Тези усилия в продължение на повече от 15 години се разпростират върху всички нива на образованието и се допълват от специални курсове в университетските програми, където бъдещи учители се учат как да реагират на съвременните особености на гръцкото общество и образователната среда. Освен това се провеждат изследвания и се публикуват доклади за етно-религиозните групи с цел по-добро разбиране на тяхното присъствие в гръцкото общество.⁷³

През последните няколко години в Гърция пристигна безпрецедентен брой бежанци от Близкия изток и други страни. От април 2016 г. в Гърция функционират много структури за настаняване на бежанци. Гръцката държава⁷⁴ е предприела определени мерки, за да се справи с основния въпрос за образованието на непълнолетните бежанци (L. 4415/2016 и L. 4547/2018). В съвместно министерско решение от 2016 г. (№ 152360/ΓΔ4) е регламентирана интеграцията на малолетните бежанци в държавните училища. Министерството на образованието, с участието на неправителствени организации, хуманитарни организации и църковни институции, създаде

⁷² Съгласно L. 1566/1985 - OGG 167/A/30-9-1985 предметът „Религия“ е включен със същите разпоредби, които се прилагат за всички останали източници на учебната програма, с условието, че (член 1, а.) „Свободата на религиозната съвест е неприкосновена“, и в същото време се признава правото на учениците и настойниците да се откажат, а за религиозното образование на мюсюлманското малцинство в Тракия са предвидени специални разпоредки в съответствие със съвместното министерско решение № 182721/A3/29- 11-2013.

⁷³ Виж: Sotireli G., *Θρησκεία και εκπαίδευση*, Athens: Ant. Sakkoulas, 1993. Karamouzis P., *Πολιτισμός και Διαθρησκειακή Αγωγή. Η συγκριτική διδακτική των θρησκειών και της θρησκευτικότητας στο σύγχρονο σχολείο*. Thessaloniki: Epikentro 2012. Karamouzis P., Athanasiadis E., *Θρησκεία, Εκπαίδευση, Μετανεωτερικότητα. Η Θρησκευτική Αγωγή στο Σύγχρονο Σχολείο*, Athens: Ekd. Kritike, 2011. Zampeta E., *Σχολείο και θρησκεία*, Athens: Themelio, 2003. Tsironis, C. N., Stamou N., *Από την προσφυγιά στο σχολείο: Τα παιδιά των Γεζίντι στην ελληνική εκπαίδευση*, in Ασκούνη Ν., Θάνος Θ. (Eds), *Εθνοπολιτισμικές Διαφορές και Ανισότητες στην Εκπαίδευση. Κοινωνικοί αποκλεισμοί και πορείες ένταξης*. Athens: Gutenberg, 2021, 66-82. Papageorgiou N.- Tsironis, C. N., «Φύλο, Μετανάστευση και Οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Η τρέχουσα συζήτηση» in *Culture and Research*, Vol 2 (2013), p. 101-120 Ανάρτηση: <http://ejournals.lib.auth.gr/culres/article/view/3943/3995>

⁷⁴ For the Legislative frame related to refugees and asking for asylum see at Asylum Service: <https://migration.gov.gr/nomothesi-a-1-2/#metanasteusi>.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Специална приемна структура за обучение на деца бежанци (Δ.Υ.Ε.Π.), също така програми за подкрепа и информация и образователни материали.

Гръцката образователна действителност и религиозното многообразие: предизвикателства и насоки

В съвременния свят съществува постоянна необходимост от общуване и развиване на умения за взаимодействие и мирно разрешаване на конфликти. Тази нужда не възниква само в периоди, когато миграционният поток е голям. Както Ханерц отбелязва: „Още от времето на първите световни метрополиси до селата от Третия свят и популярната култура, с помощта на мисионери, консултанти, критици, разказвачи на истории от малките градове, разговорът между културите продължава“⁷⁵. Основните цели както на образователните инициативи, така и на религиозното образование се допълват в рамка, която включва **уважение** към религиозната и културната идентичност, **приобщаване** на всички ученици и развиване на умения за диалог и сътрудничество, както и запознаване с и **задълбочаване** на знанията за собствената традиция или идентичност.

Ето защо е необходимо подходящо и навременно образование и обучение на учителите по въпросите на религиозното многообразие, както и за връзката му с другите форми на културно многообразие, защото учителят „не е пасивен наблюдател на физическото съзряване на учениците.... Напротив, той внимателно организира факторите, методите и средствата на този процес и се опитва да активира спецификите на човешките ресурси в класа, което носи ползи както на колективно, така и на индивидуално ниво“⁷⁶. За тази цел учебните планове на висшите училища са адаптирани така, че учителите да могат да отговорят на новите социални условия в класната стая, включвайки курсове като социология на образованието, межкултурен и междурелигиозен диалог и др.

В близко бъдеще религиозната идентичност изглежда ще бъде важен аспект на идентичността на децата, интегрирани в гръцката образователна система. Начинът, по който референцията към религията ще повлияе на социалната действителност, на приобщаването на децата, както и на образователните, социалните и политическите перспективи и приоритети на гръцкото общество, е сериозен въпрос, който засяга научните изследвания и засилва необходимостта от нови образователни политики. Способността на религията да мобилизира човешките действия е широко анализирана⁷⁷. Ето защо е важно да се разбере ролята на религиите за мотивиране на социалното действие в плуралистична среда, защото класната стая е поле на многостранно взаимодействие, тъй като „взаимодействието се реализира под формата на сътрудничество, съдействие, конфликт, дистанциране, активни инициативи и пасивни реакции“⁷⁸. Въпросът е дали религиозната идентичност скоро ще се превърне във фактор за мирен диалог и

⁷⁵ Hannerz, Ulf, 'The World in Creolization', Africa 57(4), 1987: 546–59 (тук: 555).

⁷⁶ Tsironis, C. N., Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών. Στο: Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο: Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική εκπαίδευση και αγωγή, Thessaloniki: EPPAS, 2008, 123. See also: Chatzichrestou, Ch. Διαφορετικότητα και πολιτισμός. Βιβλίο για τον εκπαιδευτικό δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, Athens: Typothito, 2004. Sakka, D. (2009). The views of migrant and non migrant students on cultural diversity in the Greek classroom. Social Psychology of Education, Vol. 12, 21-41 (тук: 25).

⁷⁷ Wuthnow R., Acts of Compassion. Caring For Others and Helping Ourselves. New York: Princeton University Press, 1991. Wuthnow R., Saving America? Faith-Based Services and the Future of Civil Society, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2004. Tsironis, C. N., Θρησκεία και Κοινωνία στη Δεύτερη Νεωτερικότητα: Λόγοι, διάλογοι & αντίλογοι στο έργο του Ul. Beck, Thessaloniki: Μπαρμπουνάκης, 2018.

⁷⁸ Tsironis. C. N., Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση στην ύστερη νεωτερικότητα: Προκλήσεις στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα. Thessaloniki: Vania, 2003, 261-262.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

съжителство в гръцката училищна среда, както и как този фактор ще взаимодейства с други културни аспекти на идентичността. Възможната поява на нови, хибридни културни идентичности (като тези, описани в емблематичния стих на Дерек Уолкот „Или съм никой, или съм нация“ в „Полетът на шхуната“) е също ново поле за изследване.

Равнопоставеността в образованието продължава да бъде основен социален и политически въпрос, който „непрекъснато се прокламира, но никога не се реализира“⁷⁹. Неравенството в достъпа до образователни блага изглежда играе важна роля за формирането и възпроизвеждането не само на социално неравенство, но и на социално изключване, на ограничени възможности за достъп до обществени блага и за социално сближаване, както и за нарастването на радикализацията. Религиозната идентичност сама по себе си не предизвиква социално неравенство. Многобройните нива на диференциация и съответстващата им социална дискриминация обаче са свързани помежду си. Ако диференциацията на социалната идентичност е свързана с бедност, ниско образователно равнище и други елементи на разнообразието, то тази диференциация може да доведе до определено засилване на социалното изключване. Така че в този случай религията има двойна роля: а) може да допринесе за активен опит за премахване на расизма и дискриминацията и б) може и трябва да насочва общественото внимание към антропологичните основи на религиозното учение (което е особено вярно в случая с православната традиция в Гърция) за човешкото равенство и зачитането на целостта на човешкия живот. Като се започне от микроравнището на местната общност (училище, квартал, енория) и се стигне до макроравнището на международната сцена, религиозното образование може също така да допринесе за мирния диалог между различните политически субекти, култури и религии, за помирение и изцелението на раните⁸⁰. В това отношение курсът по Религия може да се превърне в *par excellence* курс за помирение.

Заклучение

Анализът на ситуацията в Гърция потвърждава първоначалната хипотеза за наличието на диференциация не само *между* религиозните общности, но и *вътре* в тях. В крайна сметка тези данни се потвърждават и от сходни тенденции в международен план. Това е съществуваща тенденция⁸¹, която се наблюдава и в религиозната област. Плурализмът изглежда е реалност, която създава нови предизвикателства, нови въпроси, но и съмнения за всичко, което е било приемано за даденост не само в религиозната област, но и в други области на социалния живот⁸². В съвременната среда на постоянни промени и пренареждания изглежда, че липсата на знания за религията може да доведе до сериозни проблеми и по-специално до развитието на фундаменталистки възгледи и радикални нагласи, които се противопоставят на всяка форма на многообразие, преобладаваща в социалната област, поради недостатъчната и инструментализирана информация за религиите. Обратно, документираните и интегрирани знания за религиите могат да допринесат за рационален и демократичен диалог, основан на научното познание, и да спомогнат за реализиране на целите на съвременните демокрации. Религиозното образование, което подпомага *опознаването* на

⁷⁹ Piketty, T. (trans. Rendall S.), *A Brief History of Equality*, Cambridge: Harvard University Press, 2022, с. 176.

⁸⁰ Както отбелязва Робърт Крауфорд „ползата от разбирането на вярванията, обичаите и културите на другите е голяма; освен това в едно плуралистично общество и в един глобализиран свят е от съществено значение децата да се обучават по нещо подобно... Следователно това, което трябва да насърчаваме, е разговорът, сътрудничеството и взаимното уважение на чужденците, а не враждебността и расизма“, в: Crawford R., *What is Religion*, Athens: Savvalas, 2002, 170-171.

⁸¹ Riis, O. *Modes of Religious Pluralism under Conditions of Globalization*. In: Koenig M & Guchteneire P. *Democracy and Human Rights in Multicultural Societies*. Hampshire, England: Ashgate; 2007, 251-266. Roy O. *Is Europe Christian?* Oxford: Oxford University Press; 2020.

⁸² Response by Detlef Pollack: *Toward a New Paradigm for the Sociology of Religion?* in P. L. Berger, *The Many Altars of Modernity: Toward a Paradigm for Religion in a Pluralist Age*. Boston: De Gruyter; 2014, 111-122.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

религията⁸³ може да бъде постигнато по най-добрия възможен начин, като се култивира от институциите за висше образование и се пренесе след това в училищата от добре образовани учители и обучители. В този случай знанието и демократичният диалог могат да допринесат за ограничаване на екстремизма и инструментализирането на религиозното многообразие.

Следователно все още има място за развитие на образователни подходи, насочени към приобщаване и равноправно участие в гръцкото общество. Подходи, според които умереността, участието на децата в образованието и рационалният диалог могат да създадат благодатни условия, така че даденият мултикултурализъм на съвременните общества да бъде третиран като поле за диалог и развитие на социалното сътрудничество⁸⁴.

В областта на межкултурното образование стойността на екосистемната теория (вж. също така теорията за екологичните системи на Бронфенбренер „EST“⁸⁵) се изтъква по различни начини. В контекста на екосистемното планиране се правят интервенции на ниво образователна политика и училищна класна стая, отнасящи се до всички деца и до подходящата подготовка на учителите. Концепцията за идентичност във всеки случай е *par excellence* многоизмерна⁸⁶ и подходът към различните ѝ аспекти изисква динамичен и сложен отговор от страна на училищната среда. Особено важна е ролята на чувствителните и квалифицирани учители. Както отбелязвам по друг повод, учителите могат да се превърнат във фактори на положителна промяна за своите ученици: „Следователно учителите, които се стремят да осигурят условия за интеграция на *всички* ученици:

- ✓ Изследват и се опитват да разберат социалната/културната реалност на всички ученици. Дават им възможности за самопознание и задълбочаване на личната им принадлежност, защото учителите и учениците, които познават идентичността си, работят и общуват без страх.
- ✓ Адаптират обучението към нуждите, талантите и уменията на учениците на индивидуално и колективно ниво.
- ✓ Отговарят на предизвикателствата, които обществото поставя пред образованието (напр. подценяване на различията и възможността за сътрудничество в условията на културен плурализъм).
- ✓ Обогащават образователния процес, знанията и собствения ценностен хоризонт на учениците и поощряват едновременно с това разбирането на многообразието на човешките принципи, нужди и особености.
- ✓ Насърчават диалога и взаимодействието на учениците, като се стремят към разширяване на междуличностните отношения (обмен на информация, подход към индивидуалния опит с емпатия) и критично разбиране на социалните и международните условия, чрез интегриране на личния си опит.
- ✓ Култивират уважение и интерес към човешкия живот и критично изследват стереотипите, предразсъдъците и други негативни фактори в социалното

⁸³ Jackson, R. “Teaching about Religions in the Public Sphere: European Policy Initiatives and the Interpretive Approach.” *Numen* 55, no. 2/3 (2008): 151–82. Keast J. (Ed.), *Religious Diversity and Intercultural Education: A Reference Book for Schools*, Council of Europe CEDEP (2006)14, 2007.

⁸⁴ Cohen-Almagor, R. *Just, Reasonable Multiculturalism: Liberalism, Culture and Coercion*, Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

⁸⁵ Виж: “An ecological orientation points to the additional importance of relations between systems as critical to the child's development (e.g., the interaction between home and school, family and peer group).” In: Bronfenbrenner, U. (1974). *Developmental research, public policy, and the ecology of childhood*. *Child development*, 45(1), 1-5.

⁸⁶ Dragona, Th. (2003). *Таυτότητες και Ετερότητες: Ταυτότητα και Εκπαίδευση, Κλειδιά και Αντικλειδιά*. Athens: Ministry of Education and Religious Affairs, University of Athens.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

взаимодействие⁸⁷.

Както показва горният анализ, културният плурализъм в Гърция вече е факт, придружен и от религиозен плурализъм. Тази реалност извежда на преден план необходимостта от информирани, повишаване на чувствителността, осведомеността и развиването на умения за диалог и взаимодействие. За тази цел четирите богословски училища, които функционират в Гърция от десетилетия, имат де факто много важна роля. Те участват в съставянето на учебните планове за началното и средното образование, в организирането на образователни и академични срещи, в междухристиянския и междурелигиозния диалог на национално и международно равнище. Особено курсът по религия може да допринесе за постигането на общите цели на образованието тъй като този курс дава възможност на учениците да опознаят и разберат религиозния опит, да задълбочат знанията си в собствената си традиция и да разсъждават за световното развитие на религиозните явления.

В представянето на целите на обучението по Религия на учениците мюсюлмани в Тракия, гръцкото министерство на образованието и религиозните въпроси предлага изчерпателно описание на целите на официалната гръцка образователна политика днес по отношение на религиозното и културното многообразие в гръцкото училище: „Религиозното образование днес трябва да отговаря на съвременните образователни потребности на учениците, като служи, от една страна, на общите цели на образованието, а от друга – на „религиозната грамотност“, която допринася за създаването на граждани с религиозно съзнание и отворени за диалог. Това религиозно образование има за цел създаване на религиозна грамотност, но също така и повишаване на чувствителността и саморефлексията на учениците, що се отнася до техните собствени религиозни и морални проблеми⁸⁸. Съвременните педагогически подходи признават ролята на религиозното образование в съвременното училище. За да се постигнат горепосочените цели, е необходимо да се съберат и изпробват добри практики в различни образователни условия и държави; да се използват данни от изследвания и дългосрочно образователно планиране, за да се създадат условия, които зачитат личността на учениците, демократичните принципи на Европейския съюз и целта, насочена към пълноценно развитие на учениците в основното и средното училище. Проектът IRENE е още една важна стъпка в тази посока.

⁸⁷ Tsironis, C., Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών. Στο: Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο: Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική εκπαίδευση και αγωγή, Thessaloniki: EPPAS, 2008, 123-140 (тук: 130).

⁸⁸ <https://www.minedu.gov.gr/dimotiko-2/didaktea-yli-dimot/18393-29-02-16-proairetiki-i-didaskalia-tou-koraniou-gia-tous-mousoulmanous-mathites-tis-thrakis-2>

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

РЕЛИГИОЗНО МНОГООБРАЗИЕ И МУЛТИКУЛТУРАЛИЗЪМ В ЕСТОНИЯ

Д-р Лийна Килемит

Богословски институт към Естонската евангелска лутеранска църква

Абстракт: Настоящият труд представя религиозното и културно многообразие в Естония, чрез анализ на етническите и религиозни групи в страната. Изследва се отношението към религията, което е различно при основните религиозни вероизповедания, както и предизвикателствата, свързани с културното и религиозно многообразие. Освен относително високата степен на етнически и религиозен плурализъм в Естония, се наблюдава висока степен на сътрудничество и взаимодействие между различните религиозни организации.

Естонският опит, представен в този сборник, може да представлява интерес за други изследователи и международни партньори. Източници на информация за подготовката на настоящия труд са предимно данните от преброяванията на населението от Естонския статистически институт и от социологическото проучване на религиите „Върху живота, религията и религиозния живот“ на Естонския съвет на църквите, което се прави веднъж на всеки пет години. Извадката е с голям обем и предлага разширени данни по отношение на религиозната и идеологическа ориентация на местното население. Естонският съвет на църквите, който ще бъде по-подробно представен в статията, е независима и доброволческа асоциация на християнските църкви и изповедания, чиято цел е да допринесе за духовното развитие на обществото въз основа на християнските принципи⁸⁹. Той представлява християнските църкви в тяхната връзка с държавата и допринася за икуменическото сътрудничество между различните изповедания.

Представяне на етническите групи в Естония

Съгласно данните от последното преброяване през 2011 г., естонците представляват 69,72 % от населението на страната⁹⁰. Останалите 30% са представители на други етнически групи, като най-многобройни сред тях са славянските: руснаци, украинци, беларуси. Руснаците са най-голямата етническа група, която представлява 25,2 % от населението на Естония⁹¹. Освен славяните, в Естония има и други етнически групи, включително фини (0,59 %), татари (0,15 %), евреи (0,15 %), латвийци (0,14 %), литовци (0,13 %) и поляци (0,13 %)⁹².

В началото на ХХ в. Естония е предимно хомогенна държава, като естонците представляват 88 % от населението на страната. Етническата композиция на Естония се променя значително след Втората световна война⁹³.

В резултат от бежанските вълни, депортациите и имиграцията вследствие на войната и съветската окупация, делът на естонците намалява значително, като паралелно с това се увеличава делът на славянските имигранти от изток. Съставът на малцинствата също се променя – докато преди Втората световна война основните малцинства са руснаци, германци и шведи, след войната германците и шведите напускат Естония, а на тяхно място идват славянски (главно руски) имигранти от бившия Съветски съюз⁹⁴. Днес повечето бивши индустриални зони в Талин, но и

⁸⁹ Уебсайт на Естонския съвет на църквите. <http://www.ekn.ee/english.php> [посетен на 02.08.2021].

⁹⁰ Wikipedia. https://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_rahvastik#Rahvuslik_koostis [посетен на 02.08.2021].

⁹¹ Пос.съч.

⁹² Пос.съч.

⁹³ Интернет страница на Естонския статистически институт, <https://vana.stat.ee/60202> [посетен на 04.08.2021].

⁹⁴ Tiit, Ene-Margit. Which nationalities live in Estonia? <https://www.stat.ee/et/uudised/millised-rahvused-elavad-eesist> [посетен на 02.08.2021]

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

някои по-големи градове в Естония са заселени с голям брой руснаци, като в някои от градовете в североизточната част на страната естонците представляват малцинство.

Отварянето на Естония към Европа през XXI в., но и към останалата част от света вероятно допълнително ще диверсифицира етническия състав на естонското население. В Естония в момента има приблизително 200 националности, като част от тях са представени само от няколко души⁹⁵. Основните малцинства са се запазили. Това са предимно славяни, с нарастващ дял на украинците⁹⁶. Наблюдава се и увеличение на броя на хората от азиатски и африкански произход, които идват в страната за работа или обучение. В бъдеще е вероятно дялът на населението с чуждестранен произход да се увеличи, което ще постави страната пред предизвикателството да се справи с религиозното и културно разнообразие в по-широк смисъл. Това важи също така и за изповеданията, но и за религиозното образование.

Представяне на религиозните групи в Естония

По традиция естонците са предимно лутерани. Сред малцинствата тук славяните са основно православни; немците, фините и латвийците са предимно лутерани; поляците и литовците са католици; татарите са мюсюлмани; евреите са юдеи. В миналото част от естонците, които живеят в някои райони – като Сетомаа в югоизточния край на страната, крайбрежните райони на окръг Пярну и остров Кихну – са били православни. Днес религиозният пейзаж е по-разнообразен, въпреки че една голяма част от населението не принадлежи към нито една религия. Резултати от международни сравнителни проучвания, в това число „Европейското изследване на ценностите“, потвърждават, че естонците се характеризират с едно от най-високите нива на отдалечаване от традиционното християнство в Европа⁹⁷.

В анкетите от преброяванията на Естонския статистически институт през 2000 г. и 2011 г. за пръв път след прекъсване от 66 години⁹⁸ беше включен въпрос за религиозната принадлежност. Това би било немислимо при преброяванията по време на съветската епоха, тъй като всичко, свързано с религията, беше изключено от публичната сфера и стигматизирано от държавата. Разбира се, наличието на само два въпроса за религията при едно преброяване е до известна степен недостатъчно, особено в сравнение със социологическите проучвания на религията. Предимство на преброяванията е, че те предоставят широкомащабен набор от данни, благодарение на които можем да получим информация за по-малки религиозни и етнически групи.

Анкетите от преброяванията включваха два въпроса – първият, дали респондентът изповядва определена религия⁹⁹ и вторият – за уточняване на религията¹⁰⁰. Какъв е дялът на населението, разпределен по религиозна принадлежност през 2000 г. и 2011 г., и какво се променя за 10 години? През 2000 г. 29,2% от населението на Естония се самоопределя като принадлежащо към определена религия. Останалите заявяват, че са безразлични към религията (34,1%), 6,1% са

⁹⁵ Пос.съч.

⁹⁶ Пос.съч.

⁹⁷ Срв: Jaanus, Eva - Liisa; Unt, Marge (2012). Religiousness of Estonians in the European context. Step down among the people. Articles and discussions on the Spirituality of the Estonian Population (ed. E. Jõks), 213-229.

⁹⁸ Tiit, Ene-Margit. Attitudes of the Estonian population towards religion. Estonian Church. <http://www.eestikirik.ee/uploads/2013/09/Eesti-elanike-suhtumine-usku.pdf> [посетен на 26.04.2018].

⁹⁹ Отговорът на този въпрос не беше задължителен.

¹⁰⁰ За уточняването на изповеданието бяха предвидени три различни варианта: 1. Въпрос с няколко избираеми отговора; 2. Използване на класификатор; 3. Да се посочи съответното изповедание в свободно поле. Виж повече в: Инструкции за преброяването на населението на Естонския статистически институт през 2011 г. https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-12/2011_aasta_rahva_ja_eluruumide_loendus_metoodika.Web_.pdf. [посетен на 07.09.2021].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

атеисти, 8% отказват да отговорят на този въпрос и 14,6% не могат да отговорят. Делът на тези, които оставят въпроса без отговор е 8%¹⁰¹.

През 2000 г. най-разпространено е лутеранското изповедание, към което принадлежат 13,6% от населението. На второ място е православно християнство (12,8% от населението). Това са и най-големите изповедания към 2000 г., следвани от баптистите, римокатолиците, петдесетниците, старостилците, адвентистите, методистите и множество малки християнски изповедания, чиито членове често не желаят да се идентифицират като принадлежащи към определено изповедание, но въпреки това наричат себе си „християни“. Най-голямата от нехристиянските общности през 2000 г. е „Свидетелите на Йехова“.¹⁰²

При преброяването от 2011 г. делът на хората, които принадлежат към дадена религия е почти същият – 29,3% от населението (което представлява 35,1% от желаещите и можещите да отговорят) заявява, че е религиозно. Класацията при изповеданията обаче се е променила. Делът на православните се е увеличил (16,1%), докато делът на лутераните е намалял (9,9%). Делът на православните се е увеличил както сред естонците, така и сред неестонците¹⁰³. За съжаление броят на повечето християнски общности в Естония намалява. Наблюдават се изключения, като например православието, за което вече споменахме. Положителна тенденция към нарастване има също и при християнските свободни и индивидуални църкви. От останалите световни религии ислямът в Естония е представен от едно единствено изповедание. Въпреки това, практикуващите мюсюлмани са малко на брой¹⁰⁴, поради което не фигурират в статистиката на преброяването. Общностите, изповядващи религии от далекоизточен произход, също са маргинализирани по отношение на статистическата тежест.

Въпросът за религиозната принадлежност обаче измерва различните изповедания, към които се причислява дадено лице, а не идентичността или действителното религиозно поведение. Тъй като за естонските руснаци православието се свързва с тяхната национална идентичност (връзката на естонската идентичност с лутеранството не се изразява толкова ярко), вероятно много респонденти, които на практика не са религиозно активни или свързани с църквата, ще нарекат православието „тяхно собствено“¹⁰⁵. Същото явление е възможно и по отношение на арменците и тяхната църква¹⁰⁶. В случая с естонците, от друга страна, връзката на тяхната национална идентичност с религията може до известна степен да се потвърди и с изразената от тях принадлежност към езическото движение „maausk“¹⁰⁷, което често се възприема като „тяхно“. Твърде е вероятно част от православно население, участвало в преброяването, също да се идентифицира с тази общност.

При някои изповедания и религиозни движения се разграничава етническата принадлежност на техните членове, която обикновено е обвързана с определени исторически традиции – религиозните руснаци (и други славянски народи) например са в повечето случаи православни. Естонците са предимно лутерани. Както вече споменахме, естонците се идентифицират също така с „maausk“, тъй като самото движение се възприема от тях като приемник на традиционната древна

¹⁰¹ Пос. съч.

¹⁰² Данни на Естонския статистически институт. <https://andmed.stat.ee/et/stat>, [посетен на 05.08.2021].

¹⁰³ Tiit, Ene-Margit. Attitudes of the Estonian population towards religion. Estonian Church. <http://www.eestikirik.ee/uploads/2013/09/Eesti-elanike-suhtumine-usku.pdf> [посетен на 26.04.2018].

¹⁰⁴ Wikipedia. https://et.wikipedia.org/wiki/Islam_Eestis [посетен на 04.08.2021].

¹⁰⁵ Kilemit, Liina (2013). "What do the latest census data reveal about the faith of Estonians?". Online magazine "Church and Theology". <https://kjt.ee/2013/05/mida-naitavad-viimase-rahvaloenduse-andmed-estimaalaste-usust/> [посетен на 05.08.2021].

¹⁰⁶ Данни от Естонския статистически институт. <https://andmed.stat.ee/et/stat>. [посетен на 05.08.2021]

¹⁰⁷ „Maausk“ на естонски е името на група съвременни неопаганисти, наследници на езическата религия на естонското население (бел. прев.).

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

естонска религия. Арменияските и юдейските изповедания са също етнически определени. Част от другите големи изповедания в Естония са мултиетнически, поради което не са обвързани с конкретна национална принадлежност. Така например връзката между религия и етнос не се отнася за така наречените по-нови християнски общности като адвентистите, методистите и баптистите. Членовете на тези изповедания са по-тясно свързани с тях на ниво индивидуално поведение и нагласи. Ето защо резултатите от преброяването при тях отразяват по-добре реалността. Тези изповедания имат значителен брой членове с руска националност, така че работата на техните енории понякога се извършва паралелно на няколко езика. Към относително големия брой членове на „Свидетелите на Йехова“ принадлежат и много рускоговорящи. Членовете на Римокатолическата църква са също мултиетнични, поради нейния глобален характер.

Когато говорим за православието в Естония, трябва да подчертаем, че в Естония има две различни православни църкви – Естонската православна църква на Московската патриаршия и Естонската апостолска православна църква. Първата е под каноническата юрисдикция на Патриарха на Москва и цяла Русия, а втората е автономна църква, която е под юрисдикцията на Вселенския патриарх на Константинопол. Фокусът на настоящата статия не ни позволява да разгледаме причините за формирането на двете църкви, въпреки че е необходимо да се направи уточнение, че те се различават по етнически състав: епархиите на Естонската православна църква на Московската патриаршия са предимно рускоезични, докато тези на Естонската апостолска православна църква са предимно естонски.

Религиозните вярвания на естонското население в контекста на социологическите проучвания на религията.

Религиозните и идеологически нагласи на етническите групи, които ще бъдат представени в тази част от изследването, се базират на резултатите от проведеното от Естонския съвет на църквите през 2020 г. сравнително социологическо проучване на религиите.¹⁰⁸

Съгласно данните от преброяването, както вече казахме, близо една трета от естонското население изповядва някаква религия. Анализът на резултатите от социологическото проучване на религиите представя по-точна картина на религиозната идентичност на естонците. В анкетата имаше възможност за избор между няколко вида идентичност, но също така и поле, в което респондентите имаха възможност да посочат своята идентичност, ако същата не фигурира в списъка. Резултатите са следните: 28% от естонците се идентифицират като вярващи, но не и като религиозни, 24% се идентифицират като нерелигиозни, 22% като безразлични към религията, 39% като религиозни, 9% като религиозни или търсещи духовното, 9% като атеисти и 7% като нито едно от горните. Въпреки че броят на респондентите, които експлицитно заявяват, че са религиозни, е малък, в следващия въпрос 63% потвърждават, че възприемат християнството като по-близка до тях религия. Според получените данни от 2020 г. 22% от населението на Естония се самоопределя като принадлежащо към дадено християнско изповедание или религиозно движение, а 57% от респондентите заявяват, че са кръстени. В същото време само 16% от респондентите заявяват, че посещават църковни служби от 3 до 4 пъти годишно¹⁰⁹.

Предишни проучвания показват, че поради редица исторически и културни причини, броят на хората, които приемат себе си за „вярващи“ е малък, но вероятно това обстоятелство не отразява

¹⁰⁸ Проучването „Върху живота, вярата и религията 2020“ е проведено от социологическата агенция Eesti Uuringukeskus OÜ между 25.11.2020 и 31.12.2020. Онлайн проучването е комбинирано с проучване по пощата (N=1000). Въпросникът и концепцията на проучването са изготвени от Естонския съвет на църквите. Авторът на тази статия е член на екипа, който изготви анкетата.

¹⁰⁹ Проучване на Естонския съвет на църквите – „Върху живота, религията и религиозния живот 2020“.

http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU2020_esmased_tulemused.pdf. [посетен на 08.09.2021].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

броя на хората, които действително свързват себе си с християнството и вероятно принадлежат към дадено изповедание. Според различни проучвания на Естонския съвет на църквите, между 23 и 25% от анкетирания се идентифицират като християни. Въпреки това е трудно да се посочи точно колко души в Естония се считат за пряко или косвено свързани с християнските църкви. 31% от анкетирания демонстрират известна близост с гореспоменатото неоезичество¹¹⁰. Тъй като щадящото отношение към природата и околната среда понякога се приписва на секуларизма, идентификацията с горепосочената религия вероятно също се пресича с определени екологични възгледи и не предполага непременно участие в съответната религиозна общност. Източните религии също представляват интерес за естонците. 24% от анкетирания ги чувстват като по-близки до техния собствен светоглед¹¹¹.

Каква е разликата в религиозните и идеологически нагласи между най-големите етнически групи – естонците и руснаците? Резултатите от проучването „Живот, вяра и религия“, провеждано през годините, показват, че руснаците като цяло се определят в по-голяма степен от естонците като принадлежащи към християнството: те са свързани по-силно с християнската църква (особено православната), по-голям брой от тях са кръстени, ходят по-често на църква и по-често от естонците се самоопределят като вярващи. Освен това са по-консервативни по отношение на различни въпроси, свързани с нравствеността. Трябва да се отбележи, че проучването на Естонския съвет на църквите търси отговори на въпроси предимно с такъв характер. Също така изследва отношението на респондентите към евтаназията, абортите, клонирането, хомосексуализма или извънбрачните връзки. Естонците, от друга страна, са често привличани от нови религиозни движения и от източните религии, те са по-малко ангажирани с християнството и са по-либерални по отношение на гореспоменатите житейски явления и въпроси на нравствеността¹¹².

Както можем да заключим от горепосочените данни, влиянието на християнските църкви и техните енории в естонското общество днес не е много силно. След разпадането на Съветския съюз в края на 80-те и началото на 90-те години на XX в. се сложи край на антицърковната политика, организирана от окупационната власт и тогава за кратко настъпи „религиозен бум“ в страната. Независимо от факта, че по това време голям брой хора се присъединиха към църквата¹¹³, това беше временно явление, тъй като броят на членовете на изповеданията и техните църковни енории отново започна да намалява през следващите десетилетия. Разбираемо е, че дехристиянизацията на естонското общество е повлияна преди всичко от репресивната антицърковна политика на съветските окупационни власти в продължение на повече от половин век, което от своя страна създаде една враждебна църква, която изгуби социалните си позиции и възможността да проповядва Евангелието. От друга страна, страхът от репресии принуди хората да се дистанцират от църквата и да не социализират децата си в християнската вяра. Цели поколения израснаха почти без никакви познания за християнството, с предразсъдъци или погрешни схващания. В тази връзка можем да кажем, че християнската традиция в Естония е нарушена както на ниво общност, така и

¹¹⁰ Пос.съч.

¹¹¹ Пос.съч.

¹¹² Проучване на Естонския съвет на църквите „Върху живота, религията и религиозния живот“ 2010, 2015.

¹¹³ След края на атеистичния натиск църквите отново започват да функционират свободно, а интересът и желанието на хората към религията са високи. Много хора, които преди това са се страхували да го направят, се кръщават и приемат конфирмация. При естонците масовото присъединяване към църквата се случва на по-ранен етап, отколкото при руснаците. „Религиозният бум“ обаче е краткотраен. От една страна, християнските църкви не са били в състояние да се адаптират толкова бързо към променената ситуация, а от друга – това, което се говореше в църквата, беше очевидно далечно и неразбираемо за поколенията, които от десетилетия бяха отчуждени от християнството, което не ги привличаше достатъчно.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

на ниво семейство и това е един от основните фактори, влияещи върху секуляризацията днес¹¹⁴. Но не само. Модернизацията започва да се налага не само тук, но и в други европейски страни още преди Втората световна война. Освен това, както по-рано беше споменато, по-силната религиозна принадлежност на руснаците в Естония може да се обясни със силната връзка между православие и руската национална идентичност, като тази връзка не е толкова ясно изразена в случая с естонците. Или ако е така, то последната се изразява по малко по-различен начин. Причината за това е фактът, че през втората половина на XIX век, когато естонците започват да развиват национално самосъзнание и национално политическо и културно мислене, духовенството е доминирано от балтийските германци, които съставляват елита на обществото по онова време. Възникващият естонски национализъм от една страна и контролираната от елита църква от друга застават на противоположни страни в социалния спектър, което за съжаление довежда до маргиналното място на християнската църква в нововъзникващото естонско самосъзнание и национален наратив¹¹⁵. За съжаление тази тенденция се запазва и до днес и рефлектира върху нашето самоопределяне.

Предизвикателства и възможности пред религиозното многообразие и мултикултуризма в Естония днес.

Взаимодействието между различните етнически и религиозни групи в днешна Естония може без съмнение да се представи като мирно и по-скоро кооперативно. Позволете ми да спомена тук някои от механизмите, които стоят в основата на това взаимодействие.

Съгласно §40 от Конституцията на Република Естония всеки има свобода на съвестта, религията и мисълта. Всеки е свободен да реши в кои църкви и религиозни сдружения да членува. Няма национална църква. Всеки има свободата сам или съвместно с други да извършва религиозни служби публично или индивидуално, стига това да не накърнява обществения ред, здравето или морала¹¹⁶. По този начин Конституцията осигурява законовата рамка, при която всеки е свободен да вярва според съвестта си, да провъзгласява своята вяра и изповядва всяка религия, независимо от нейния произход, на равни начала, освен ако, разбира се, това не е заплаха за обществото или отделните индивиди.

Християнските църкви в Естония, както и някои енорийски асоциации, са членове на Естонския съвет на църквите, който подкрепя богословския диалог между християнските изповедания, членуващи в него, насърчава икуменическата комуникация и играе ролята на медиатор в диалога между християнските църкви и държавата. Съветът на църквите също така предоставя обща платформа, която подпомага информационната дейност на църквите. Тази дейност включва работа с медиите, образование, социология на религията, капеланство, икуменизъм, житейски ценности и етика, младежка работа, обществена работа и международни отношения¹¹⁷. Като се има предвид малкият размер на Естония, има смисъл да се организират широкомащабни социологически проучвания на религията, които да обхванат цялото общество, тъй като такъв тип проучвания вероятно ще бъдат извън капацитета на по-малките религиозни общности. Организация като Съвета на църквите разбираемо би насърчавала взаимното

¹¹⁴ Виж: Rimmel, A., Altnurme, R. (2018). Religion, State and Atheism. Estonian History of Church and Religion (ed. R. Altnurme), 210-224.

¹¹⁵ Karo, V. K. (2007). National narratives and religion. Multi-religious Estonia II: a selection of studies of religion: special edition of Christianity. (toim L. Altnurme), 13–46 and Vihuri, (2012). Estonian and Christianity through the eyes of clergy. Step down among the people. Articles and reflections on the spirituality of the Estonian population. (toim E. Jõks), 24–48.

¹¹⁶ Конституция на Република Естония §40, <https://pohiseadus.ee/sisu/3511> [посетен на 05.08.2021].

¹¹⁷ Интернет страница на Естонския съвет на църквите, http://www.ekn.ee/sisu.php?lehe_id=5 [посетен на 08.09.2021].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

разбирателство и сътрудничество между различните религиозни и етнически групи (напр. между двете православни църкви).

Поради сравнително големия брой на малцинствата, тяхната интеграция в естонското общество се превръща в един от основните приоритети на Естония, след като страната получава независимост. Изучаването на езици се счита за много важно, тъй като владенето на естонски език е „ключът“ към интеграцията в местното общество. Интеграцията дава възможност на хората да станат съпричастни към случващото се в обществото и предлага най-разнообразни възможности за участие. Важно е също така да се отбележи, че владенето на езика позволява, наред с други неща, присъединяване към местното информационно пространство, което води до по-доброто разбиране на стремежите и ценностите на нашата страна и народ. Именно във време на криза в обществото недостатъците в интеграцията се усещат най-силно. Такъв беше случаят по време на пандемичната криза, причинена от COVID-19. Въпреки че информацията за ограничителните мерки и ваксинация достигаше до рускоезичното малцинство, последното, поради липсата на достатъчно езикови умения предпочиташе да следи само руски медийни канали. Така то беше изключено от оперативния поток от информация, който беше от съществено значение за справяне с тази криза.

По-рано беше споменато, че най-големите църкви в Естония – Лутеранската църква и Православната църква към Московската патриаршия – са по традиция моноетнически. Ситуацията обаче е различна за така наречените по-нови християнски църкви и изповедания (по-специално евангелските или харизматични конгрегации и асоциации на конгрегациите). Докато в останалата част от обществото често се говори за риск от етническа сегрегация (рускоезични училища, културни институции, трудови колективи, определена географска и пространствена изолация, която създава ситуации, в които хората от различни националности не се срещат помежду си много често), споменатите по-горе религиозни организации предоставят платформа за съвместна работа, в която участват различни националности. Християните, които се преместват тук от други части на света, също често са склонни да се присъединяват към тези събрания.

В своята статия от 2007 г. „Вярата като популяризатор на интеграцията“ политологът Алар Килп твърди, че религиозните организации (както църквите, така и сектите) имат потенциала да действат като обединители и създатели на социален капитал, ако са отворени за това. В Естония, например, Свидетелите на Йехова, петдесетните и свободните църкви, чиито членове са както естонци, така и от други националности, са постигнали забележителен успех в това отношение. Тези конгрегации вярват, че религиозното обръщане е по-важно от общностната принадлежност и привличат хора от различни националности. Въпреки това, по-големите църкви, особено разбира се лутеранската и православната църкви, които са по-тясно свързани с националните си традиции, са все пак склонни да подкрепят различните гледни точки на обществото. Баптисткия съюз обединява както руски, така и естонски конгрегации, но отношенията между тях са слаби. Средностатистическият респондент обаче вижда потенциал за обединение в по-големите църкви¹¹⁸. За целите на настоящото изследване това е важен извод, който със сигурност заслужава допълнително обсъждане и внимание.

Въз основа на получените данни от проучване, свързано с мониторинга на интеграцията (Integration Monitoring Survey) от 2015 г., социолозите Roots, Lilleoja, Beilmann отбелязват, че доверието на хората от други етноси към почти всички естонски социални институции е по-ниско от това на самите естонци, с изключение на това към местните власти, които се ползват със същото доверие като естонците, както и на доверието към църквата, на която се вярва много повече¹¹⁹.

¹¹⁸ Kilp, Alar (2007) "Faith as a promoter of integration" - Eesti Päevaleht. [посетен на 28.09.2021].

¹¹⁹ Ave Roots, Laur Lilleoja, Mai Beilmann (2016) "Networked society as a missiology Opportunity. Descriptive part" - Where are you going, Mariana? Quo vadis Terra Mariana. Ed. E. Jõks. Estonian Council of Churches. 321-336.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Въпреки че е вероятно под „църква“ хората от други националности да са имали предвид предимно православната църква, резултатите от проучването са забележителни и по отношение на общото ниво на секуларизация на естонското общество. Църквата е авторитет, в чието мнение се вслушва тази група от обществото и това знание може да се окаже важно в моменти на криза в обществото, когато е необходимо да се обърнем към хора извън естонскоговорящото информационно пространство. Авторът на тази статия също вярва, че това изследване заслужава повече внимание и дискусия в бъдеще.

В социологическото проучване на религиите от 2015 г. Естонският съвет на църквите поставя въпроси, свързани със степента на подкрепа на естонците на участието и ролята на християнските църкви по определени социални въпроси. Установено е, че като цяло мнозинството от анкетираните изразяват положително отношение към социалната роля на църквата днес¹²⁰. Въпреки това, някои неестонци изразяват опасения, че включването само на една църква (Лутеранската) ще доведе до по-голяма национална поляризация на обществото. По този начин, в случаите, когато руснаците не подкрепят намесата на църквата в делата на обществото, все още става въпрос за интеграция, а не за антицърковно отношение – те просто желаят да участват повече. Второ, в случая с неестонците е поразително, че от Църквата (православната) се очаква да поддържа известна дистанция, да стои далеч от обществото, да се концентрира върху собствената си мисия и цели, но дори и това отношение към участието на Църквата не представлява само по себе си отхвърляне на Църквата.¹²¹

Заклучение

Настоящата статия представлява кратък научен преглед на етническото и религиозно разнообразие в Естония и неговата предистория. В нея накратко са представени съвременните предизвикателства пред религиозното многообразие и мултикултурализма в страната.

По исторически причини естонското общество е твърде секуларизирано, а ролята на християнските църкви в обществото е незначителна. Въпреки това, доверието в църквите като социални институции е голямо, което предоставя на изповеданията подходяща среда, която им позволява да играят своята роля в обществените процеси. Независимо от обстоятелството, че по-голямата част от населението на Естония не се смята за религиозно, социологическите проучвания върху религиозността отчитат като цяло положително отношение към Църквата и нейните дейности в обществото.

Нашите най-големи църкви – лутеранската и православната, са по традиция национални църкви, което означава, че техните членове са предимно от една и съща националност. За разлика от тях, по-новите християнски деноминации, асоциациите на конгрегации и по-малките индивидуални конгрегации са предимно мултиетнически и осигуряват отлично поле за взаимодействие между различни етнически групи, което допринася за създаване на едно по-плотено общество.

¹²⁰ За съжаление тази роля е все още незначителна.

¹²¹ Kilemit, Liina (2018) "Estonians and non-Estonians expectations of the social role of churches in Estonia - two different visions?". Online magazine "Church and Theology". <https://kjt.ee/2018/09/eestlaste-ja-mitte-eestlaste-ootused-kirikute-sotsiaalsele-rollile-eestis-kas-kaks-erinevat-nagemust/> [посетен на 05.08.2021].

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

ХРИСТИЯНСКИ УЧИЛИЩА В ЕСТОНИЯ

Д-р Трийн Кап

Абстракт: Настоящата статия се състои от три части: първата част представя естонското общество от гледна точка на ценностната парадигма; във втората част се прави преглед на християнските училища и тяхната роля в Естония; на трето място се предлага дефиниция на понятието „духовно образование“, което естонците възприемат като синоним на „възпитанието в християнски ценности“.

Статията се основава на моята докторска дисертация „Обучение по християнски ценности в християнските училища и ролята на християнските училища в естонското общество през XXI век“.

Естонско общество и ценности

За естонската държава може да се каже, че е демократично общество, което е обединено около няколко ценностни характеристики. Световното изследване на ценностите поставя Естония между секуларно-рационалните страни¹²², а проучването на регионално равнище „Човек. Свят. Медия“ потвърждава, че естонците поставят на преден план физическото благополучие и безопасната среда¹²³. И двете проучвания стигат до заключението, че за естонците ролята на себеизразяването като значима ценност нараства, въпреки че скалата натежава в полза на ценностите на ниво оцеляване.

Демокрацията обаче не е нещо, което се поддава на недвусмислено определение. За да можем по-добре да разберем позицията на Естония спрямо демокрацията, разгледахме Конституцията, която, въпреки че е основополагащ документ на държавността, представлява компромис между различни и понякога противоречиви ценности. Така например в своята презентация „Ценностите в Конституцията на Република Естония“¹²⁴, Хент Калмо отбеляза трудността да се сведе Конституцията до индивидуалните ценности, с изключение на преамбюла, който гласи, че естонската държава е основана на свобода, справедливост и върховенство на закона. В по-широка перспектива Конституцията може да се отнася до различни ценности, но освен това представлява компромис в защита на множество противоречиви ценности. Като пример Калмо посочва дебатите около Акта за регистрираните партньорства, които изглежда защитават привидно противоречивите ценности на така нареченото „традиционно“ семейство, както и неприкосновеността на семейния живот, независимо от неговата форма (позовавайки се на §§ 26 и 27 от Конституцията¹²⁵).

Това е точна илюстрация на ценностния парадокс, който е присъщ за демокрацията, реална възможност за поддържане на широк набор от различни ценности. Това се отразява и в сферата на образованието. Училищата и обществото са много тясно свързани и разбирането на ценностите на дадено общество може да се използва за формиране на предположения относно ценностите, възпитавани в училищата, или може да даде основание на отделните училища да избират

¹²² World Values Survey „Findings and insights“, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> [посетен на 14.05.2019].

¹²³ Peeter Vihalemm ja Anu Masso, „‘Mina. Maailm. Meedia’ metoodikast“, Eesti ühiskond kiirenevasajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia.“ 2002–2014 tulemused. (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2017), 96–97.

¹²⁴ На 28 ноември 2014 на съвместна конференция “Rahva tahe – seadustega kujundatav võiväljendatav?” на Центъра по етика към Университета в Тарту и офиса на министъра на правосъдието. Презентацията е достъпна срещу поискване на: <https://www.uttv.ee/naita?id=21168>.

¹²⁵ Hent Kalmo, „Väärtustest Eesti Vabariigi põhiseaduses“ (съвместна конференция “Rahva tahe – seadustegakujundatav või väljendatav?” на Центъра по етика към Университета в Тарту и офиса на министъра на правосъдието, Талин, 28 ноември 2014), <https://www.eetika.ee/et/28-november-2014>.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

ценностите, които улесняват движението в желана посока. Тъй като на въпроса дали училищата оказват по-голямо влияние върху обществото или има по-голяма вероятност да бъдат повлияни от обществото, никога не може да се отговори еднозначно, то в такъв случай е най-добре да се разглежда като процес на непрекъснато взаимодействие.

За да разберем конкретно демокрацията през XXI век, ще разгледаме още два важни аспекта: (1) отношенията между мнозинствата и малцинствата и (2) акултурацията.

Въпросът за мнозинствата и малцинствата може да се разглежда на ниво групи или индивиди, като и двете имат връзки с училищния контекст. В образованието има множество дискусии относно предоставянето на еднакво съдържание в ситуация, в която учениците имат различни индивидуални потребности, което винаги води до въпроса за осигуряване на справедлив подход, който да се погрижи за нуждите от развитие на всеки ученик. Естонската училищна мрежа се основава на принципа за предоставяне на равен достъп до образование на всички жители на страната. Повечето училища се управляват от местните общини, но има и някои държавни училища (държавни гимназии), които принадлежат към административния район на министерството на образованието. Частните училища могат да допълват образованието с определени идеологически или педагогически аспекти (напр. християнски мироглед, валдорфско образование) и да предлагат предмети, които не могат да се преподават в държавното училище (напр. конфесионално религиозно образование)¹²⁶. В резултат на това форматът на частното училище е единственият начин за създаване на християнско/конфесионално училище в Естония. През учебната 2021/22 г. в Естония има 58 частни училища с различна ориентация, които представляват 11% от всички естонски училища (517 общообразователни училища)¹²⁷.

В контекста на християнските училища е важно да се отбележи, че според преброяването на населението и жилищния фонд от 2011 г. християните, които се определят като такива, съставляват 28% от населението¹²⁸. 19% от респондентите биха се описали като религиозни според проучването „Живот, религия и религиозен живот 2020“¹²⁹. В статистически план те очевидно са малцинство.

Джо Кернсилт използва термина „акултурация“ във връзка с мултикултурните демократични общества от XXI век, в които съществуват различни култури, но няма единна присъща култура, управляваща държавата – не може да се каже, че всички групи хора споделят точно едни и същи ценности и разчитат на сходни фундаментални принципи. Няма „общо“ съзнание¹³⁰. Санджай Сет прави стъпка напред, като поставя въпросът дали би имало по-голям смисъл либералното общество да бъде представено като сбор от индивиди, които избират собствената си култура в това общество, но отбелязва, че подобно решение би пренебрегнало ролята на културата при формирането на индивида като цяло и следователно вероятно е неточен¹³¹.

Тази комплексна ситуация обобщава Андрю Райт, който пише, че „Като се има предвид множеството избори и възможности пред нас, става все по-трудно да се осмисли един разнообразен и сложен свят. Това доведе, може би неизбежно, до колапса на една споделена висока култура и нейното фрагментиране в разнообразен набор от популярни култури“¹³². Без да навлизаме в оценка на високата култура спрямо популярната култура, е важно да отбележим, че липсата на установено културно явяване води до фрагментация на обществото.

¹²⁶ §1(7,8) от Националния план за основните училища; §11(5) от Акта за правните училища.

¹²⁷ Уебсайт за статистически данни към министерството на образованието и науката, www.haridussilm.ee [посетен на 21.10.2020].

¹²⁸ Statistikaamet „Rahva ja eluruumide loendus 2011“, <https://www.stat.ee/rel2011> [посетен на 20.09.2017]

¹²⁹ http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU2020_esmased_tulemused.pdf

¹³⁰ Cairns, Jo; Faith Schools and Society; Continuum International Publishing Group; New York, USA, 2009, 34

¹³¹ Sanjay Seth, „Liberalism and the Politics of (Multi)Culture: Or, Plurality Is Not Difference“, *Postcolonial Studies* 4, nr 1 (april 2001), 70–71, <https://doi.org/10.1080/13688790120046889>.

¹³² Andrew Wright, *Religion, education, and post-modernity* (London; New York: RoutledgeFalmer, 2004), 3.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

И двата въпроса са важни в контекста на християнското образование, тъй като християните и християнските училища представляват малцинство в Естония и в едно акултурално общество е особено уместно да се запитаме кой е отговорен за установяването на ценностите на конкретна група по интереси? Тъй като съдържанието на училищното образование е фундаментът на цялото общество, а ценностите на училището и на обществото не могат да се разминават твърде много по своята същност, е важно да се анализират решенията, които взимат училищата в това отношение и възможностите, с които те разполагат.

Ако приемем аргумента, че една от най-големите образователни кризи на настоящето е това, че училището вече не се свързва с определена общност и система от ценности¹³³, можем да стигнем до извода, че акултурацията е едновременно проблем и възможност. Проблем е, защото нашите ценности могат да се различават доста една от друга и трябва да се научим как да живеем рамо до рамо с хора, които имат различни ценности. Обратно, акултурацията може да създаде усещане за изкореняване или излизане извън контрол, поради липсата на споделена социална рамка за неща, които трябва да бъдат ценени най-много. Въпреки това, въпросът „мнозинство-малцинство“ създава възможност за повече свобода на малцинствата, тъй като им позволява да разчитат на собствения си светоглед, което от своя страна трябва да се насърчава в една либерална демокрация. Като цяло училищната система има тенденция да се формира от мнозинството и възможността за по-голяма диференциация (повече внимание към малцинствата) в момента се предоставя от частното образование. В контекста на християнското образование, християнството като светоглед може да се разглежда като опорна точка и по-специфичен набор от ценности, въпреки че нещата не са черно-бели и в християнството.

Проучването „Живот, религия и религиозен живот 2015“ дава важна представа за образа на християнските училища и религиозното образование като цяло в естонското общество. Трябва да се признае, че християнските училища са ново явление и следва да се превърнат в по-устойчива част от образователния пейзаж. Надявам се, че следващите проучвания ще добавят повече материал за сравнение и в бъдеще ще се разбере дали осведомеността се е повишила през годините. Страхът от промиване на мозъци все още присъства в обществото и, което е любопитно, християнските училища се възприемат като институции, налагащи по-строга дисциплина. Въпреки това, преобладаващото наблюдение е липсата на информация, което се отразява както в отговорите, в които респондентите директно признават своето невежество, така и в митологемите за промиване на мозъци и други подобни. Това съответства и на позицията на Естония в светския ъгъл, която отразяват данните от Изследването на световните ценности. Би било много важно това изследване да се повтори след като значителен брой класове завършат образованието си (за много училища 2022 г. е годината, в която първите им ученици завършват), тъй като по-голяма част от обществото би трябвало вече да е придобило опит с християнски училища. В допълнение към това, едно повторно проучване ще покаже дали и до каква степен Естония се е преместила от нивото на оцеляване към нивото на себеизразяване в скалата на световните ценности и как това е повлияло на ценностното съдържание на образованието.

Това е общата картина на ценностите в Естония, в която християнските училища с техните ценности са част от едно цяло.

Християнските училища в Естония

¹³³ Hargreaves, Changing teachers, changing times, 58. „Упадъкът на юдео-християнската традиция е основната цел, която стои в основата на училищното образование и преподаване в контекста на по-всеобхватно религиозно, културно и етническо разнообразие, което поставя въпроси за моралните цели на образованието. Една от най-големите образователни кризи на постмодерната епоха е упадъкът на общообразователното училище: училище, обвързано с общността и имащо ясна представа за социалните и моралните ценности, които трябва да възпитава“.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

В Естония има общо 12 християнски частни училища. Повечето от тях предлагат основно образование, но една част предстои да бъдат трансформирани в гимназиални училища. През учебната 2021/2022 година в тези училища учат общо 2571 ученици, в това число 265 деца, които посещават детските градини към тези училища¹³⁴. Конфесионалното християнско образование е възможно само в частни училища; религиозното образование като избираем предмет може също така да се преподава в общообразователните училища, но е достъпно само в някои от тях. Следователно само малка част от естонското общество има достъп до християнско образование. Ето защо е важно да се запитаме: каква е ролята на малцинствените християнски училища, как християнските училища подготвят децата за интеграция в едно мултикултурно или акултурално либерално общество, дали и как е възможно изграждането на идентичност при децата, като граждани на едно либерално общество¹³⁵?

Въпросът за необходимостта от християнски училища в контекста на либералната демокрация оформя две различни мнения: първо, християнските училища не трябва да съществуват, защото такъв тип обособяване противоречи на либералните ценности и, второ, християнските училища са от огромно значение, тъй като те единствено могат да гарантират, че хората с различен светоглед имат възможност да образуват децата си по начин, който съответства на този техен светоглед.

Тази разлика в мненията до голяма степен се дължи на различните начини на интерпретация на либералните ценности. Както видяхме преди, е трудно да се предложи недвусмислена дефиниция на либерализма. Либералната демокрация представям предимно като начин на управление, който очевидно се основава на ценности, но в същото време изисква повече акултурална, отколкото фундаментална философска дефиниция. Освен това, тъй като конституцията гарантира свободата на религията и свободата на мисълта в Естония¹³⁶, не можем да очакваме всички в държавата да имат единен, универсално приложим светоглед. Вместо това либералната демокрация трябва да гарантира съществуването на няколко образователни институции с различен светоглед и по този начин аргументът, че християнските училища не са в съответствие с либералните ценности, е сам по себе си противоречив.

Според първото мнение проблемът е свързан с обособяването на християнското училище като такова – съществува страх, че децата в християнските училища се отглеждат в „балон“, без контакт с „реалния свят“. В този контекст „реалният живот“ се разбира като свят, в който хората влизат в ежедневен контакт с различни култури и живеят заедно с тях. Ако всички деца от християнски семейства учат в християнски училища, това означава, че: (а) те нямат възможност да учат и живеят заедно с деца, които имат различен светоглед и (б) други деца не получават възможност да научат за християнския светоглед. Освен това в разговори се сблъсквам със страха, че едно християнско училище култивира монокултурни деца, които ще бъдат поставени в уязвима позиция като възрастни и потенциално могат да окажат разрушително въздействие върху обществото.

Основният аргумент на привържениците на второто мнение се основава на свободата на съзнанието, религията и мисълта, която произтича от правата на човека¹³⁷ и, както беше посочено по-горе, родителите имат право да взимат решения относно образованието на техните деца¹³⁸. Ако родителят предпочита детето му да бъде възпитавано в ценностна система, която е сходна на тази

¹³⁴ <http://www.kristlik.edu.ee/kool/> [посетен на 04.02.2022].

¹³⁵ Baker, *Swimming against the tide*, 11.

¹³⁶ §40 от Конституцията на Република Естония.

¹³⁷ §40 от Конституцията на Република Естония.

¹³⁸ §37 от Конституцията на Република Естония.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

у дома, той трябва да има реален избор и достъп до училища, които се самоопределят с този негов светоглед. Понастоящем този избор се предоставя предимно от частните училища в Естония¹³⁹.

В друго мое проучване разглеждам този въпрос от четири гледни точки и в по-широка перспектива. Зададох въпроса: „Каква е ролята на християнските училища в Естония през XXI век:

- ✓ от гледна точка на училищното ръководство;
- ✓ във връзка с резултатите от проучването „Живот, религия и религиозен живот 2015“;
- ✓ във връзка с общоприетите ценности в Естония;
- ✓ в сравнение с други страни?“

Гледната точка на училищното ръководство е, че християнските училища са важни в нашето общество, защото осигуряват на християнските семейства възможност за съгласуване на ценностите, които се споделят както у дома, така и в училището, в което детето прекарва по-голямата част от деня, а от друга страна запълват празнината в ситуация, в която родителите биха искали детето им да получи религиозно образование, но не могат да го осигурят самостоятелно, поради липса на опит. И в двата случая запознаването със съответната терминология, смелостта и свободата да се използва тази терминология играят важна роля. Целевата група обаче не се ограничава до деца от християнски семейства; съгласуването на ценностите често се разглежда в по-широка перспектива. Съществено тук е да се спомене социалната пропаст, създадена в периода, в който не се е говорело за християнските ценности, което е довело до дефицит, свързан с придобиването на основни познания за религията.

Резултатите от проучването „Живот, религия и религиозен живот 2015“ показват резервираност към християнските училища. По-малко от половината от анкетираните подкрепят християнските училища, независимо, че почти половината от тях са християни. Всеки пети респондент би бил готов да изпрати детето си в християнско училище при 2/3 от респондентите, които определят себе си като християни.

Духовното образование, богопознанието, информацията за християнството, Библията и религиозните обичаи, ангажирането с нравствени теми се определят като силни страни на християнските училища. От друга страна, тези, които не са съгласни да има християнски училища, не желаят теми, свързани с религията, да бъдат натрапвани на децата им или просто не намират религиозното образование за необходимо. Те също така имат ограничени познания за християнските училища.

Как това се вписва в общото възприемане на ценностите в Естония? Отговорът (данните са от гореспоменатото проучване „Живот, религия и религиозен живот 2015“ (EUV 2015) може да се получи от респондентите, които се колебаят относно необходимостта от съществуването на християнски училища. Малко по-малко от половината от анкетираните смятат, че те са необходими, което има логика, ако се вземе предвид позиционирането на държавата на културната карта на световните ценности на Ингълхарт-Велцел. Мястото на Естония в светско-рационалистичния сектор и в сектора на оцеляването показва, че религиозният избор не е приоритет на естонското общество, тъй като само 18,8% от анкетираните заявяват, че религиозността е важен аспект, който

¹³⁹Напр. принципите на Съюза на естонските християнски частни училища, <http://www.kristlik.edu.ee/new/mtu/> [посетен на 04.10.2017]. В този контекст е важно също така да се направи разграничение между училищата, които са насочени към изграждане на определен светоглед и училищата, които формират определен тип ценности. От естонските училища се изисква да представят план за развитие, в който са изложени ценностите на училището; следователно всички училища имат изготвена декларация за ценностите на училището, но частните училища се определят като училища, които изграждат определен светоглед.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

трябва да се култивира у децата. Този анализ помага да се разбере скептицизмът по отношение на християнските училища или невъзможността за осъзнаване на тяхното значение, което е отразено и в резултатите от EUU 2015. Понякога християнските училища се разглеждат през призмата на викарното християнство – отношението към тях е положително, но хората въпреки това предпочитат да изберат друга образователна институция за собствените си деца.

В едно акултурално или мултикултурно общество има две възможности за образование: или да бъдат създадени различни училища за различните културни групи, или да се подкрепи разнообразието на различните култури. Първата позиция акцентира върху съгласуването на ценностите у дома и в училище, докато втората дава приоритет на опита от съществуването в мултикултурно общество. Понастоящем този въпрос не е приоритет в общественения дневен ред на Естония, въпреки че ако се позовем на опита на други страни, могат да възникнат потенциални проблеми както със сегрегацията в християнските училища (когато християните се събират заедно и не срещат представители на други светогледи), така и с липсата на християни в общинските училища (децата нехристияни не се срещат с връстниците си християни). Този проблем трябва да бъде отчетен, макар че не е нужно да му се обръща специално внимание, поради второстепенната роля на съвременните християнските училища. Също така е важно да се има предвид, че освен деца от християнски семейства, в християнските училища се записват ученици от семейства с различен произход. Важен аспект е развитието на идентичността на детето под формата на интегрирана представа за себе си, което е по-лесно, когато детето изгради здрави корени, като съгласува ценностите у дома и в училище. В едно акултурално общество този подход подкрепя „вкореняването“ на децата. По скалата „слаба и силна позиция на религиозните училища“, разработена от Йохан де Йонг и Гер Сник¹⁴⁰, естонските християнски училища могат да бъдат класифицирани като умерени религиозни училища. Училищата се основават на определена религиозна традиция, но също така предоставят по-широки познания за други религии и различни религиозни подходи, което подпомага бъдещата интеграция на учениците в мултикултурна среда.

В заключение може да се каже, че християнските училища играят многогранна роля в Естония и различните заинтересовани страни могат да имат различни гледни точки в това отношение. Като цяло тяхното съществуване увеличава възможностите на родителите при избора на образователен път за техните деца. За много семейства християнските училища запълват социална празнина, тъй като те сами не биха могли да осигурят на децата си религиозно образование. Като пълноправна част от училищната мрежа на Естония, съгласно приложимия Закон за частните училища, християнските училища могат да служат и като своеобразни лаборатории, прилагащи различни подходи към образователния процес. Според EUU 2015 изграждането на познания за религията се разглежда като основно предимство на християнските училища, но за съжаление този въпрос не беше включен в новото проучване и няма информация за 2020 г. Може да се твърди, донякъде противоречиво, че християнските училищата в естонския контекст могат да бъдат по-мултикултурни отколкото тези в други страни, защото са ориентирани към ценностно възпитание и изграждане на идентичност и предоставят на децата религиозна терминология в безопасна среда, която те могат да използват, за да изразяват и споделят своите религиозни вярвания с връстниците си, докато такава възможност обикновено не е налична в публичните училища. В едно общество, което може да бъде описано чрез ключовите думи „либерална демокрация“ и „акултурация“, християнското образование е един възможен положителен подход.

¹⁴⁰Jong, Johan De, ja Ger Snik. „Why Should States Fund Denominational Schools?“ Journal of Philosophy of Education 36, nr 4 (2002): 573–87.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Духовно образование

В контекста на християнските училища терминът „духовно образование“ понякога се използва вместо или заедно с израза „възпитание в ценности“. Този израз не се използва само в тесния християнски (училищен) контекст, но придобива по-широко приложение¹⁴¹. Терминът не може да бъде намерен в естонския тезаурус, което изглежда показва, че е сравнително нов. В същото време идеите за образованието и грижата за душата присъстват отдавна, включително в един от основните текстове на естонски език, романът „Пролет“ на Оскар Лутс.

Християнските училища възприемат термина „духовно образование“ като важна концепция, свързана с възпитанието в ценности и често като синоним на възпитанието в християнски ценности. Докато религиозното образование играе важна роля в духовното образование, то не се ограничава изключително до тази област. Така например планът за развитие на лутеранското училище „Св. Петър“ в Тарту указва: „Християнинът цени образованието или духовното образование: училището „Св. Петър“ предоставя духовно образование, което: - се основава на християнската етика и човешки ценности и е фундамент за развитие на социално отговорни личности, които зачитат принципите на гражданското общество; - представя християнската култура, лутеранската традиция, естонското културно наследство и историята на училището „Св. Петър.“¹⁴²

В плана за развитие на училището „Каарли“ се уточнява: „Ние се стремим към духовно израстване – осъществяване на вътрешно духовно образование.“¹⁴³

Ето защо, въз основа на гледната точка на християнските училища, можем да предложим следното определение за духовно образование: духовно образование означава всичко, което допълва знанието в училище, включително ангажимент към вярата на учениците и техните ценности и е отговор на техните въпроси относно това какво е да бъдеш човек и как да живееш в този създаден от Бога свят.

Английският израз „spiritual education“ се използва като най-точен еквивалент на естонския термин „hingeharidus“. Важно е обаче да се отбележи, че понятието духовност може да се разбира по различен начин в различните култури и към него трябва да се подхожда с известни резерви. Джойс Е. Белоус говори за приобщаващото духовно образование като нещо, което ни помага да установим връзки помежду ни и със света. Според нея целта на духовното образование е да предостави на хората инструменти за духовно себеизразяване чрез думи, емоции, символи и действия.¹⁴⁴

Дали духовното образование задължително трябва да е обвързано с определено религиозно изповедание или може да бъде „религиозно неутрално“? През 90-те години на XX в. в Обединеното кралство се проведеха важни дебати по този въпрос. Духовното образование беше идентифицирано като важна цел на образованието¹⁴⁵. В този контекст бих искала да илюстрирам различните подходи към духовното образование въз основа на възгледите на някои автори, а по-специално на Найджъл Блейк, Дейвид Кар и Джеф Луис.

¹⁴¹ Например на уебсайта на Petrone Print <https://petroneprint.ee/lasteraamatud/sari-mis-opetab-ajalugu-ja-annab-hingeharidust/> и Virumaa Teataja <https://virumaateataja.postimees.ee/2266931/kultuur-rektor-tostab-kilbile-hingehariduse>.

¹⁴² Tartu Luterliku Peetri Kooli arengukava 2016–2019 http://www.luterlik.edu.ee/wp-content/uploads/2016/03/TLPK-arengukava_2016-2019-1.pdf.

¹⁴³ Kaarli kooli arengukava 2016–2019, <https://www.kaarlikool.ee/wp-content/uploads/2017/10/KAARLI-KOOLI-ARENGUKAVA-2016-2019.pdf>.

¹⁴⁴ Joyce E. Bellous, „An Inclusive Spiritual Education“, International Journal of Children’s Spirituality 24, nr 4 (2. oktoober 2019), 389–400, <https://doi.org/10.1080/1364436X.2019.1675603>.

¹⁴⁵ Elise Nemliher, „Spirituaalsuse arengu toetamine koolis – Eesti ja Inglismaa õppekavade sisuanalüüs ja võrdlus“ (Magistritöö, Tartu, Tartu Ülikool, 2017), 11–13.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Дейвид Кар се интересува преди всичко от значението на думата „духовен“, която не подлежи на точна дефиниция, тъй като това е твърде сложно понятие. По-специално, той подчертава връзката му с трансцендентното и твърди, че духовното образование трябва да бъде ограничено до конкретни предмети и не може да има универсално или холистично значение.¹⁴⁶ По този начин Кар би препоръчал духовното образование в училищата, но само като един от останалите предмети, а не като нещо всеобщо.

Найджъл Блейк очертава доста голяма разграничителна линия между духовното образование и другите видове образование, като твърди, че духовността и училищното образование не могат да вървят ръка за ръка, защото се основават на противоречиви идеи и духовността трябва да бъде свързвана единствено със специфични религиозни вярвания. Тя принадлежи към учението и традициите на църквите и манастирите, които не са подходящи в контекста на държавните училища.¹⁴⁷ От една страна, тези две позиции изглеждат сходни: духовното образование трябва да бъде отделено по аналог с разграничаването на свещеното от светското. От друга страна, техните възгледи са твърде различни един от друг по отношение на това дали духовното образование има място в училищата или не. По подобен начин Пайк твърди, че всички проблеми, свързани с християнското образование, могат да бъдат сведени до въпроса за разделянето на света на частна и публична сфера, като религията попада изключително в частната сфера.¹⁴⁸

Третата позиция е на Джеф Луис, чийто аргумент се основава на холистичното измерение на духовното образование. Според него духовността не трябва да се разбира като отделна категория, а по-скоро като характеристика или феномен. Той обобщава възгледите си с идеята, че духовното образование не трябва да се ограничава до сферата на религиозното образование, нравствеността или изкуствата. Вместо това, то е нещо, което трябва да е насочено към всеки ученик като цяло и да подпомага неговия академичен и социален напредък, и следователно е от съществено значение или дори неизбежно в контекста на образованието.¹⁴⁹

Възгледът на Луис е твърде близък до подхода на християнските училища, който също се основава на холистичния подход към човешкото битие. В случая с аргументите на Кар и Блейк е важно да се осмислят както необходимостта от изясняване на твърденията, така и рискът от фокусиране само върху един от аспектите на тази концепция. Естонският термин „hingeharidus“ все още не е бил обект на такава специфична дискусия, за да даде отговор на въпросите къде, от кого и как може или трябва да се образова душата и дали думата „образование“ е най-подходящата в този контекст. Според мен обществото възприема този въпрос предимно като концепция, която засяга човешкото битие като цяло и дава един възможен отговор на въпроса за другите цели на образованието, извън предоставянето на теоретични знания. В началото на главата споменах за взаимовръзката между образованието и възпитанието; по подобен начин духовното образование разширява възможностите на образованието, като допълва предоставянето на знания с друго измерение – ангажимент към вярванията и ценностите на учениците. Дали тази концепция е съпоставима с естонската културна сфера е интересен изследователски въпрос сам по себе си, който може да бъде предмет на задълбочено проучване и би бил подходящ като тема за следващия кръг на „Живот, религия и религиозен живот“.

¹⁴⁶ David Carr, „Towards a Distinctive Conception of Spiritual Education“, Oxford Review of Education 21(1) (1995), 83–98.

¹⁴⁷ Nigel Blake, „Against Spiritual Education“, Oxford Review of Education 22(4) (1996), 443–456.

¹⁴⁸ Mark A. Pike, „The Challenge of Christian Schooling in a Secular Society“, Journal of Research on Christian Education 13, nr 2 (September 2004): 149–66, <https://doi.org/10.1080/10656210409484967>.

¹⁴⁹ Jeff Lewis, „Spiritual Education as the Cultivation of Qualities of the Heart and Mind. A Reply to Blake and Carr“, Oxford Review of Education 26(2) (2000), 362–383.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

В заключение може да се каже, че подходът към духовното образование е тясно свързан с целите на основните училища и на гимназиите¹⁵⁰, като се фокусира както върху обучението, така и върху възпитанието на учениците – и двете рефлексират върху холистичния възглед за учениците. Според мен Естония е възприела холистична концепция за духовно образование, основана на идеята на ап. Павел еднакво да се грижим за духа, душата и тялото (1 Солуняни 5:23).

Как духовното образование е обвързано с възпитанието в християнски ценности? Синоними ли са те или възпитанието в християнските ценности е по-широко понятие, а духовното образование е само един от възможните методологически подходи?

Както отбелязах по-горе, от гледна точка на християнските училища, духовното образование означава нещо, което е в допълнение към знанието, което се преподава в училище, включително ангажимент към вярванията и ценностите на децата и отговор на техните въпроси относно това как да бъдеш човек и как да живееш в създадения от Бога свят. В този контекст е важно да се открият приликите и разликите между духовното образование и изграждането на характера. От една страна, подходът е доста сходен – няма методи, които да се прилагат по еднакъв начин и целта е по-скоро холистичен поглед върху човека. От друга страна, самите понятия подчертават разликите в акцента – духовно образование и изграждане на характер. За разлика от понятието характер, понятието дух насочва към вечността както в естонския език, така и в християнската перспектива. Следователно, концепцията за духовно образование е по-приложима към християнското образование, но това не означава, че не може да включва аспекти, свързани с изграждането на характера. Духовното образование, както беше посочено в това изследване, е интегриращо по своята същност и е вероятно да улесни прилагането или комбинирането на всички различни подходи към възпитанието в ценности. Следователно, то не може да се разглежда като единствения подход към възпитанието в ценности; по-скоро е съпоставимо с идеята за интегрираното нравствено образование, предложена от Берковиц и Биер.

Също така е важно да се определи коя е основната ценност на духовното образование. Ако послушанието е основна ценност на обучението, самосъзнанието – на разбирането на ценностите, безпристрастността – на когнитивния подход, а грижовността – на изграждането на характера¹⁵¹, тогава каква е основната ценност на духовното образование? Въз основа на определението, което предлагам ценностите са две: **интегритет и баланс**. Ако разгледаме основните подходи при възпитанието в ценности и ги изучим в контекста на християнската етика, изводът, който можем да си направим изглежда потвърждава това, което беше представено по-горе, а именно, че това да бъдат изяснени ценностите не означава непременно възпитание в християнските ценности. Послушанието се базира на старозаветната парадигма на Десетте Божи заповеди, безпристрастността може да се разглежда както от гледна точка на Десетте Божи заповеди, така и от гледна точка на богословието на ап. Павел, а грижовността – която е основният елемент при изграждането на характера – е най-ясно изразена в контекста на Проповедта на планината.

Интегритетът и балансът като характерни черти на духовното образование обединяват гореспоменатите ценности и им предават трансцендентално измерение (дух, душа и тяло). Ето защо смятам, че духовното образование е много подходящ подход при възпитанието в християнските ценности. Двата израза често се използват като синоними в контекста на естонските християнски училища, въпреки че в по-широка перспектива възпитанието в християнски ценности може да включва и други възможни подходи.

¹⁵⁰ §3 of the national curriculum for basic schools and §3 of the national curriculum for upper secondary schools.

¹⁵¹ Schihalejev ja Jung, „Erinevad väärtuskasvatustlikud lähenemised“, 20.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Заклучение

Естония е либерална демокрация, в която религията играе предимно второстепенна роля в обществото. Значението на християнските училища обаче постепенно нараства и те все по-често се възприемат като необходими за обществото, поради ниското ниво на обща религиозна грамотност. Концепцията за духовно образование се използва често и означава всичко, което е в допълнение към знанието, което се придобива в училище, включително ангажимент към вярванията и ценностите на учениците и отговор на техните въпроси за това как да бъдеш човек и как да живееш в създадения от Бога свят.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

РЕЛИГИОЗНО МНОГООБРАЗИЕ И ПЛУРАЛИЗЪМ В ИТАЛИЯ

Енцо Паче

Абстракт: Религиозното многообразие и религиозния плурализъм са две различни концепции, които следва да бъдат разглеждани самостоятелно. Ако прибегнем до съвременни примери, ще разберем как тези две понятия не се припокриват: там, където има многообразие, не е задължително да има положителен политически акт, който го признава и защитава, като такъв тип политики са различни в различните правителства на държавите членки на Европейския съюз.

От многообразие към свръхмногообразие на културите и религиите в Европа: това е историческа стъпка към трансформацията на съвременните европейски общества; понятието за свръхмногообразие или многообразие на религиозното разнообразие, както е дефинирано за пръв път от Стивън Вертовек и впоследствие развито в множество проучвания на трансформацията на градското пространство, заради изграждането на нови места за поклонение, както и поради диверсификацията на образователните системи в Европа, се оказва важен инструмент за по-доброто разбиране на случващото се в секуларизирания Стар континент, както и на богатството от религии, привнесени отдалеч.

Въпросът, който възниква тогава, е следният: как се управлява многообразието от религиозни различия? Това, което е интересно да се анализира, е първото изследване на различните национални модели, проведено между 1960 и 1980 г., тяхното навлизане в криза и появата на по-глобална перспектива: независимо от националните политики на всяка държава в Европа, политиките на активния религиозен плурализъм изглежда най-добре се прилагат на местно ниво в големите и средните градове на Европа.

Ключови думи: Религиозно многообразие. Религиозен плурализъм. Свръхмногообразие.

Въведение

До каква степен може се провокира католическият монопол в Италия от нарастващото ниво на религиозно многообразие, което се дължи на големия брой хора, идващи от различни държави (повече от 180) от целия свят? Казано по друг начин, този въпрос засяга връзката между религията и миграцията в Европа, а по-конкретно в южноевропейските държави, които започнаха постепенно да се трансформират от страни с висока степен на емиграция към страни с висока степен на имиграция. Второ, този процес засяга водещите религиозни структури на тези страни. Много от тях – като Гърция, Италия, Португалия и Испания¹⁵² – по исторически причини са страни, в които православието (Гърция) и католицизмът (в останалите държави) са доминиращите религии.

Монополистичната структура на религиозното поле при всички случаи днес е провокирана от нарастващото религиозно многообразие. Това означава нарастване на социалната комплексност, което предполага от една страна диференциация на религиозното поле, а от друга – повишаване на напрежението в доминиращата система от вярвания.

От теоретична гледна точка ми се струва уместно да концептуализираме социално-религиозната промяна, характерна за южноевропейските държави, съгласно систематичната теория.¹⁵³ Гледната точка на теорията на социалните системи изглежда особено полезна за анализиране на това, което се случва в едно общество при промяна на неговата среда, която е трудно

¹⁵² Vilaça, Helena. Furseth, Inger. Pace, Enzo. Pettersson, Per. *The Changing Soul of Europe*. Farnham, Ashgate, 2014; Perez-Agote, Alfonso (ed.). *Portraits du catholicisme en Europe*. Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2012.

¹⁵³ Luhmann, Niklas. *Soziale Systeme*. Frankfurt a.M., Suhrkamp Verlag, 1987 (*Social System*. Stanford: Stanford University Press 1996); Luhmann, Niklas. *Introduction to Systems Theory*. Cambridge, University of Cambridge Press, 2012; Pace, Enzo. *Religion as Communication*. London, Routledge, 2011.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

приложима към наличните инструменти за социалната кохезия и социален контрол (политически, идеологически, икономически и културен), използвани в общества, които са относително по-стабилни и по-хомогенни. Рискът от ентропия както за обществото като цяло, така и за католическата институция е по-висок, когато потокът от имигранти, идващи от различни страни по света, също не е хомогенен. В многообразието има разнообразие. Не само ислямът, но и мюсюлманите; не само православните християни, но и православните румънци, украинци, сърби, молдовци, гърци, руснаци, всички те с техните специфични религиозни характеристики; не само хора, идващи от Азия, но също така сикхи, будисти, хиндуисти, християни тамили и така нататък; не само петдесетници, но също и африкански, латиноамерикански и китайски петдесетници с принадлежност към множество различни изповедания.

Ако разгледаме италианския случай, политическата система е провокирана да преосмисли начина, по който държавата традиционно управлява отношенията си – от една страна, с Католическата църква (доминиращата религия на мнозинството), а от друга, с останалите изповедания, които са приети за малцинства, допуснати днес да навлязат законно в публичното пространство. Или по-конкретно, какъв е италианският модел за управление на религиозното многообразие? Специфичната политика на религиозен плурализъм в Италия е още едно доказателство за концептуалните различия между много изследователи.¹⁵⁴

Статията се състои от две части. В първата възнамерявам да засегна периферията на въпроса за религиозното многообразие. Втората част ще представи разпространението на новите религии в съвременна Италия, чрез опит за картографиране на местата за поклонение.

Въздействието на миграцията върху италианското общество

Настоящото предложение включва анализ на социалните промени, настъпващи в Италия от специфичен ъгъл, т.е. на прехода от общество под католически монопол към общество, характеризиращо се с безпрецедентен и неочакван религиозен плурализъм. Картите, илюстриращи присъствието на няколко различни от католицизма религии, показват как се променя социалната и религиозна география на страната. Подобна промяна е голяма новост в страна, която винаги се е смятала за католическа, поради дългогодишни исторически причини, а също и поради дълбоко вкоренени и все още силни културни мотиви. Въпреки религиозното многообразие, което вече започна да се откроява в обществото, Католическата църква продължава да играе централна роля на обществената сцена, независимо че осъзна, че италианското общество *се променя* не само защото други религии се стремят към обществено признание и видимост, но и защото в някои случаи те допринасят за пъстротата на това религиозно поле.

Католическата църква е все още добре организирана система от вярвания, с комплексен *potestas indirecta* при взимането на политически решения. Това е *религията на италианците*. Макар и да се сблъсква с нарастващите трудности, тя продължава да устоява на атаките на секуларизацията, както наскоро беше потвърдено от анализ на представителна извадка на населението¹⁵⁵ и от друго етнографско проучване¹⁵⁶. В сравнение с други ситуации в Европа, Италия изглежда се е секуларизирала, същевременно оставайки *вярна* на имиджа си (в колективен

¹⁵⁴ Beckford, James T. Demerath Jay N. (eds.). The Sage Handbook of Sociology of Religion, 316-348. Los Angeles, Sage, 2007; Doe, Norman. Law and Religion in Europe. Oxford, Oxford University Press, 2011; Richardson, James T. Bellanger, François (eds.). New Religious Movements and Minority Faiths. London, Routledge, 2014; Wuthnow, Robert. America and the Challenges of Religious Diversity. Princeton, Princeton University Press, 2005.

¹⁵⁵ Garelli, Franco. Gente di poca fede. Bologna, Il Mulino, 2020; Cipriani, Roberto. L'incerta fede. Milano, Franco Angeli, 2020.

¹⁵⁶ Marzano, Marco. Quel che resta dei cattolici. Milano, Feltrinelli, 2012.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

представителен смисъл) на католическа страна, благодарение на влиянието на Църквата. Тя вече не е хомогенна католическа държава, поради множеството други практики на италианския народ. Но колективният мит за католическата идентичност¹⁵⁷ на италианците изглежда е все още валиден. Въпреки това, социално-религиозният преход е очевиден: от една самостоятелна религиозна култура към нова форма на религиозно многообразие. Това е бавен процес, който все още остава незабелязан, не създава особено напрежение или конфликти (с изключение на случаите с мюсюлманските места за поклонение), но в крайна сметка води до промяна в социално-религиозната география на страната. Италианците вече не се раждат католици по наследство.

Целта ми е в следващите страници е да илюстрирам и опиша тази промяна с помощта на данни от проучване, реализирано през 2012 г.¹⁵⁸, което ни позволява да заобиколим общоприетата преценка на присъствието на други, некатолически религии в Италия и да картографираме различните места за поклонение по региони и религиозно изповедание. Въпреки че броят на имигрантите достигна над 5 милиона през 2014 г. (което представлява 7% от населението), нито централният Италиански статистически институт (ISTAT), нито министерството на вътрешните работи успяха да предоставят обективна картина на реалното присъствие на различни религии в страната, с изключение на случая с мюсюлманските храмове, които се наблюдават от полицията и разузнавателните служби от страна на МВР от съображения за обществената сигурност. Ето защо този източник представлява добра отправна точка за изследване и по-нататъшен анализ на ситуацията, както беше направено наскоро от Алиеви¹⁵⁹ и Бомбардиери.¹⁶⁰

Както и да е, присъствието на 189 различни националности на италианските имигранти ясно показва, че религиозното многообразие вече е част от живота ни, на местния пазар, в нашите болнични отделения, затвори и училищни стаи, в офисите на нашите местни социални служби и така нататък. Наличните предположения може да се считат за отправна точка, но те вече не са достатъчни, за да предоставят точна картина на социално-религиозната география на Италия, способна да илюстрира реалистично опита на хората и формите на принадлежност към дадена религия. С други думи, предположенията не могат да отговорят на въпроса в какво същност вярват хората, които формално класифицираме като мюсюлмани, будисти, хиндуисти, сикхи, петдесетници и т.н.

Въпреки че вече започнахме да добиваме бегла представа за районите, в които различните религии на имигрантите обикновено се концентрират, все още не разполагаме с пълна и точна карта на техните места за поклонение. Тези места не се забелязват с просто око (поне от наша гледна точка), въпреки че сме свикнали да разпознаваме Католическа църква с един поглед, ние сме по-слабо подготвени да забелязваме сгради, в които присъстват други, некатолически религии. Нашето зрение играе роля при възприемането на религиите. Очите ни отразяват и записват един подреден външен свят, в който виждаме само това, което ни е познато.

За да започнем в действителност да *виждаме* как се променя социално-религиозната география на Италия, трябва да направим стъпка напред, да излезем отвъд предположенията за различните религиозни реалности, които са вече добре установени в нашата страна. Някои религиозни общности демонстрират подчертана степен на хомогенност, докато други са разделени дори помежду си. Лесно е да се намери информация за първите, много по-трудно за вторите (както

¹⁵⁷ Garelli, Franco. Guizzardi, Gustavo. Pace, Enzo (eds.). Un singolare pluralismo. Bologna, Il Mulino, 2003.

¹⁵⁸ Pace, Enzo. Religious Congregations in Italy: Mapping the New Pluralism, in C. Monnot & J. Stolz (eds.). Congregations in Europe, Springer, Cham, 2018, 139-158.

¹⁵⁹ Allievi, Stefano. La guerra delle moschee. Venezia, Marsilio, 2010.

¹⁶⁰ Bombardieri, Maria. Moschee d'Italia. Bologna, EMI, 2012.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

в случая с мюсюлманските общности, свързани с различни асоциации, някои от които представляват света на вярващите като цяло, докато други се основават на географски произход). Макар че можем да получим достоверна картина за местата за поклонение на някои религии, въпреки тяхната (до известна степен) диференциация, ако разчитаме на изградената от нас мрежа от свидетели, които могат да ни предоставят адреси и друга полезна информация.

Картите се използват за пътуване. В комбинация с компаса те могат да ни ориентират как да тълкуваме новата карта на религиите в Италия. Ако пътуваме в Италия от север на юг и от запад на изток, със сигурност няма да забележим на пръв поглед сикхските храмове или джамиите, нито пък ще разпознаем православните църкви (с няколко изключения в Триест, Венеция, Бари или в Реджо Калабрия на юг, където има църкви, които свидетелстват за историческото присъствие на процъфтяващи гръцки и албански православни общности). Ще бъде още по-малко вероятно да се натъкнем на доказателства за хиндуистки мандир или будистки храмове и няма да имаме практически никакъв шанс да забележим африкански, южноамерикански или китайски неопетдесетни църкви. Докато африканските неопетдесетни църкви бяха обект на конкретно проучване¹⁶¹, техните латиноамерикански и китайски колеги останаха на заден план. Освен това проблемът с новите църкви се крие в това, че е много трудно да се открият, тъй като често се раждат и оцеляват в много несигурни логистични и оперативни условия. Въпреки това е общоизвестно, че някои латиноамерикански мегацъркви, по-специално Igreja Universal do Reino de Deus (създадена в Бразилия през 1977 г.), сега са широко разпространени в много държави.¹⁶² Тази църква има десет места за поклонение в Италия (в Рим, Милано, Торино, Генуа, Мантова, Верона, Удине, Неапол, Флоренция и Сиракуза). От друга страна, почти нищо не е известно за религиозните навици на китайците, с изключение на данните от две проучвания, проведени в Торино и Прато (Тоскана).¹⁶³

Картографиране на религиозното многообразие

Ако разгледаме картата на религиите в Италия, се открива следната ситуация по отношение на местата за поклонение (Таблица 1).

Таблица 1: Места за поклонение и предполагаем брой на членовете (2018)¹⁶⁴

Религии	Места за поклонение	Членове (предполагам брой)
Ислям	794 (от които 6 джамии)	1,614,000
Православни църкви	486 (енории)	1,528,000
Африкански неопетдесетни църкви	858	150,000
Сикхизъм	42	80,000
Будизъм	136 центъра за медитация и две пагоди (Рим и Прато)	80,000
Хиндуизъм	2 мандира, олтар (Савона) and Пегонага (Мантова)	1,500
		3,453,500

Китайската и латиноамериканската евангелски църкви не са в списъка: първите са трудни за изследване; последните вече се разпространяват, но не са от голямо значение в сравнение с другите изповедания, включени в горната таблица.

¹⁶¹ Pace, Enzo. Buttici, Annalisa. Le religioni pentecostali. Roma. Carocci, 2010.

¹⁶² Corten, André. Dozon, Jean-Pierre. Oro, Ari Pedro (eds.). Les nouveaux conquérants de la foi. L'Église du royaume de Dieu. Paris, Khartala, 2003 ; Garcia-Ruiz, Jesus. Michel, Patrick. Et Dieu sous-traita le Salut au marché. Paris, Armand Colin, 2012.

¹⁶³ Berzano, Luigi et al. Cinesi a Torino. Bologna, Il Mulino, 2010; Giordan, Giuseppe; Cao, Nanlai; Pace, Enzo (eds.).

Chinese Religions in China and Italy, Religioni & Società, 2018, 1, p. 120.

¹⁶⁴ Източник: Pace, Enzo (ed.). Le religioni nell'Italia che cambia, Roma, Carocci, 2013

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Ислямските места за поклонение са разпръснати из цялата страна, с по-голям интензитет там, където концентрацията на малки и средни предприятия (в многобройните индустриални райони на Северна и Централна Италия) е привлякла множество имигранти от страни с мюсюлманско мнозинство. Това означава не само страните от Магреб (Мароко е на първо място, с половин милион души, които вече живеят постоянно в Италия от 20-25 години), но и Египет, Пакистан и Бангладеш. Сравнително големите ирански и сирийски общности датират от по-далечното минало, установени са по време на политическите проблеми на двете страни, с идването на режима на Хомейни в Иран и репресиите на Хъфез ал-Асад срещу политическата опозиция в Сирия през 80-те години на миналия век.

Местата за поклонение са предимно молитвени зали (*musallayat*), находящи се често в нестабилни и неудобни помещения. В действителност джамиите могат да се преброят на пръстите на едната ръка: те са само три, като най-голяма е тази в Рим, създадена през 1995 г., която може да побере 12 000 вярващи. Молитвените зали са концентрирани главно по оста запад-изток, достигайки своя връх в Ломбардия, последвана от регионите Венето и Емилия-Романя. Това разпределение също така отразява различните компоненти на мюсюлманския свят, които се припознават в някои от водещите национални асоциации – ако не по друг начин, то поне заради това, че почти всички места за поклонение, включени в преброяването, са свързани от организационна гледна точка с тези асоциации. От една страна, това е Съюзът на ислямските общности на Италия (UCOИ), който исторически е свързан с Мюсюлманското братство (въпреки че в момента е в процес на вътрешна промяна): това е една от най-добре организирани асоциации, която управлява 31% (205) от молитвените зали, идентифицирани в преброяването, докато други 32% (209) са част от новата Италианска ислямска конфедерация (СИ), която включва главно марокански имигранти (и техните семейства). Останалите 240 *musallayat* принадлежат на други, по-малки асоциации, като поне една от тях – наречена Ислямска религиозна общност (COREIS) – е основана от италианец, приел исляма (благодарение на езотеричната традиция, повлияна от учението на Рене Генон), което означава, че това е италиански ислям. Независимо че това е числено малобройна група, тя е с изразена публична видимост, за разлика от която и да е друга от гореспоменатите асоциации.

Присъствието на православните християни изглежда много по-стабилно и по-видимо за разлика от все още несигурната позиция на различните мюсюлмански общности (също така заради бедните, изоставени градски сгради, които им се предоставят като места за поклонение), тъй като последните все още чакат правната им позиция да бъде потвърдена, по силата на сътрудничеството им с италианската държава и в съответствие с италианската конституция. Причината за този различен статут се дължи не само на признаването на една от православните църкви (през декември 2012 г.) от италианската държава, но и тяхната интеграция в италианската социална и религиозна система (поне за Румънската, Молдовската и Украинската православни църкви) също така беше улеснена от страна на епископите на Католическата църква. В много епархии или енории, където беше по-належащо осигуряването на места за богослужение, католическите епископи разрешиха на православните свещеници да използват малки църкви, останали без свещеник, или параклиси, които са неизползвани от известно време (разположени в покрайнините на градовете). В сравнение с мюсюлманските общности, православните енории са по-равномерно разпределени в Италия.

Ако разгледаме всички 42 сикхски храма (Гурдвара) днес, тяхното неравномерно териториално разпределение произтича от сегментите на пазара на труда, които имигрантите от Пенджаб постепенно заемат. Значителна част от тези работници са запълнили пространството, изоставено от италианците в централните части на Северозападна и Североизточна Италия, включително части от Емилия, като развъдници на крави, обслужващи големите млечни индустрии,

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

и на свине за продукти от свинско месо: историческата фигура на италианските *bergamini* (както са били наричани в долината на По) е заменена от мъжете с тюрбан или сикхите. Тези мигранти не само се радват на добра заплата, но получават и дом (обикновено в непосредствена близост до фермите, за да могат да се грижат за животните денонощно), което ги улеснява да доведат семействата си в Италия – нещо, което е много по-трудно за други общности от мигранти, защото те обикновено не могат да докажат, че имат стабилен дом. Следователно, съвсем скоро очавкаме появата на ново поколение италиански сикхи (тези, които са дошли в страната на много млада възраст или защото са родени в Италия).

Броят на сикхските имигранти възлиза на 80 000-120 000 души, които идват от Индия. Повечето от тях пристигат в Италия около 1984 г., водени от различни подбуди и сериозните социални проблеми в района на Пенджаб, сред които: отказът на Великобритания (страната, към която тези мигранти исторически принадлежат) да ги приеме; кризата в земеделския сектор; политическият конфликт между независимото пенджабско движение и правителството в Ню Делхи¹⁶⁵.

На първо място картата показва постепенна институционализация на сикхските общности, които се оказаха способни не само да намерят финансовите ресурси, необходими за обновяване на стари промишлени навеси и превръщането им в места за поклонение, но и да преговарят с местните общности, без да се сблъскват с конкретни административни трудности или политически пречки (за разлика от мюсюлманските общности в случаите, когато се опитват да създадат молитвена зала или джамия). Картата също показва ранни признаци на диференциация сред сикхите: има две различни асоциации (Асоциацията на сикхската религия в Италия и Съветът на сикхите в Италия), към които се отнасят различните храмове. Съществува и религиозно малцинство (което основното течение на сикхизма приема за неортодоксално) – Равидаси, последователи на духовен учител, наречен Равидас Дарбар, който изглежда е живял между 14-ти и 15-ти век в Пенджаб; заради своята мъдрост и авторитет той е признат за нов гуру и добавен към десетте, които целият сикхски свят почита. Въпреки че някои химни, приписвани на Равидас, са включени в свещения текст на сикхите (Granth Sahib), повечето сикхи не му придават същия статут, както на другите гурута, които са официално признати по традиция. Изправени сме пред бавно движение на италианското общество към безпрецедентна, неочаквана социално-религиозна конфигурация, която все още в някои аспекти е непозната за много италианци. Да дадем за пример само районите, заселени от сикхите, които дълго време бяха погрешно възприемани като араби с тюрбан или православни християни; малко хора разбират различията, които съществуват между тях по отношение на техните различни национални религии.

Нека завършим картината, която отразява промените, протичащи в италианското общество, които не се дължат само на екзогенни явления (като имиграцията на мъже и жени от други страни). Следващата таблица показва присъствието на други християнски църкви или конгрегации, които са преплели своята история с италианската история още в миналото. Това присъствие съставлява стария слой на религиозния плурализъм, върху който днес се наслаждава и присажда новото религиозно многообразие.

¹⁶⁵ Bertolani, Barbara. Gli indiani in Emilia: tra reti di relazioni e specializzazione del mercato del lavoro, in D. Denti, M. Ferrari, F. Perocco (eds.) *I Sikh, storia e immigrazione*, Milano, Franco Angeli, 2003, 163- 176; Bertolani, Barbara. Ferraris, Federica. Perocco, Fabio. *Mirror Games: A Fresco of Sikh Settlements among Italian Local Societies*, in Kristina Myrvold and Knut A. Jacobsen (eds.), *Sikhs in Europe: Migration, Identities and Translocal Practices*, London, Routledge, 2011, 133-161; Bertolani, Barbara. *I Sikh*, in E. Pace (ed.) *Le religioni nell'Italia che cambia*, Roma, Carocci, 2013, 31-46.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Таблица 2: Исторически изповедания и конгрегации в Италия (членство и споразумение с държавата) (2013)¹⁶⁶

Изповедания и конгрегации	Членство	Места за поклонение	Споразумение с държавата
Валденска и методистка църква (обединени от 1975)	25,000 /30,000	22	1984
Лутеранска църква	8,000	11	1993
Американска епископална църква	600	2	Няма споразумение
Федерация на евангелските баптистки църкви	25,000	100	1995
Братска църква	14,000	216	Няма споразумение
Асамблеи на Божията църква	150,000	1,181	1986
Федерация на петдесетните църкви	35,000	520	Няма споразумение
Църква на адвентистите от седмия ден	7,000	18	1986
Свитетели на Йехова	430,000	3,070	Чернова на споразумение от 2000, 2007 и 2015 – неодобри от италианския парламент
Църквата на Исус Христос на светиите от последните дни (мормони)	20,000	3 мисии, 14 области Голям храм в Рим (2019)	2012

Важно е да се подчертае нарастването на членовете на „Свидетелите на Йехова“ през последните десет години и на различните петдесетни конгрегации (най-важните от които са „Асамблеите на Божията църква“ и „Федерацията на петдесетните църкви“). И двете набират нови членове сред италианци, които първоначално са били католици, но са избрали да се придържат към друга форма на християнството.

„Свидетелите на Йехова“ за първи път се появяват през 1891 г.; оттогава броят им непрекъснато нараства. Днес те са широко разпространени в цяла Италия, с повече от 3000 конгрегации, 1500 молитвени зали, 250 000 проповедници и почти толкова поддръжници. Те също така имат далеч непренебрежимо малък брой новопокръстени членове сред албанските, румънските и китайските имигранти, както и от френско и португалоговорящите африканци.

Разпространението на петдесетните църкви е още по-значимо. Повечето от тях принадлежат към „Асамблеи на Божията църква“, която има 1181 общности, разпръснати из цяла Италия, с по-голяма концентрация в някои южни региони – области, за които обикновено се смята, че имат силни католически традиции. Другата група – „Федерацията на петдесетните църкви“ – в момента има 400 конгрегации и приблизително 50 000 членове.

Ако комбинираме петдесетните общности и църквите от протестантската матрица с африканските, латиноамериканските и китайските неопетдесетни църкви и добавим към тях движението, формирано в Католическата църква, наречено Възраждане на Духа¹⁶⁷ (което наброява приблизително 250 000 души в Италия и има 1842 общности, установени в почти всеки регион), можем да видим, че моделът църква-религия, изграждан от католицизма през вековете, със своята основана върху енорията цивилизация, се сблъсква с алтернативен модел, при който опитът (чрез общностни ритуали) от една харизма очевидно има по-голямо значение от една съвкупност от догми.

Преди всичко, организационният формат на тези алтернативни религии вече не спазва традиционното разделение между духовници и миряни. Ако духът се насочва там, накъдето

¹⁶⁶ Източници: Naso, Paolo. *Protestanti, evangelici, Testimoni e Santi*, in E. Pace (ed.) *Le religioni nell'Italia che cambia*, Roma, Carocci, 2013, 97-130 and Introvigne, Massimo, Zoccatelli Pierluigi (eds.), *Le religioni in Italia*, Torino, Elledici, 2013.

¹⁶⁷ На англ. „Renewal in the Spirit“.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

пожелае, тъй като петдесетничеството (във всичките му различни измерения) се затвърждава все по-силно в традиционното италианско католическо общество, това може да доведе до по-голямо **диференциране** на избора на италианците в религиозната сфера.

Ако новият тип петдесетно християнство е предизвикателство пред католицизма, източните религии са алтернатива, която разширява духовното религиозно предлагане в страна с широка и утвърдена католическа традиция.

През 70-те и 80-те години на миналия век италианското общество вече се е срещнало и с новото лице на западния будизъм, благодарение на различните духовни движения съответно от Индия и от Япония. Най-известни сред тях са от Индия са движенията „Харе Кришна“ и „Ошо Раджнѝш“, а от Япония – „Сока Гаккай“. Следователно можем да говорим и за дълъг италиански будизъм. Днес будизмът се признава главно чрез асоциацията „Италиански будистки съюз“, която е одобрена от държавата (с около 80 000 членове). С пристигането на имигранти от Шри Ланка, Индия и Китай се формира нов слой от последователи на различните школи на будизма. Всъщност това е нововъведение, което прави още по-многобройно присъствието на будизма в Италия.¹⁶⁸ Разпространението на различни центрове за медитация, както показва картата, е ясно документирано.

Заклучение

Социално-религиозната география на Италия се променя бавно, но постоянно и необратимо. Горепосочените карти и числа представят точно демографските промени, които засягат италианското общество в продължение на вече 50 години.

Италианското население продължава да застарява (в днешно време 20% от населението е на възраст над 65 години). Междувременно населението на Италия не намалява, което се дължи на по-високата раждаемост (от 1,19 през 2002 г. на 1,25 през 2012 г.) при големия брой имигрантски семейства, които желаят да имат деца, за разлика от италианските двойки. На този фон едва ли е изненадващо, че католическото духовенство също постоянно застарява: докато през 1972 г. в Италия е имало 42 000 свещеници, броят им се очаква да спадне до 25 000 през 2023 г.; 48% от италианските духовници сега са на възраст над 65 години, а средната възраст на духовниците като цяло е 62. Има недостиг на длъжности, а политиките за набиране на млади азиатски и африкански свещеници изглежда не могат да запълнят празнината, която вече е очевидна в ранга на италианското духовенство¹⁶⁹. За сравнение, новите свещеници на 355-те православни енории са много по-млади: 60% от тях са на възраст между 30 и 45 години, а 6% са под 30 години; средната възраст на 600 от имамите на мюсюлманските общности е под 35 години; и 300-те пастори на африканските петдесетни църкви обикновено са на възраст между 28 и 35 години.

За италианската католическа църква, свикнала да възприема себе си (което е разбираемо) като добре организирана спасителна организация, която е разпространила **капилярите** си в цялата страна (с 28 000 енории, значителен брой манастири, светилища, центрове за духовно прочистване и т.н.), промените, настъпващи на религиозната сцена, са абсолютна историческа новост. Въпреки че все още се възприема като авторитет на публичната сцена, католическата църква трябва да се справи с тях. През по-голямата част от кратката история на Италия като нация, чак до Втория ватикански събор, католическата църква поддържаше някаква форма на гражданска незаинтересованост към религиозното многообразие в страната. През годините промени курса си, чрез участие в икуменическия и междурелигиозен диалог и се отвори за обмен с еврейските

¹⁶⁸Macioti, Maria Immacolata. Il Sutra del Loto. Milano, Guerini e Associati, 2001; Molle, Roberto. I nuovi movimenti religiosi, Roma, Carocci, 2009; Molle, Roberto. L'Oriente italiano, in E. Pace (ed.), Le religioni nell'Italia che cambia, Roma, Carocci, 2013, 73-84.

¹⁶⁹Castegnaro, Alessandro. Nordest. Una società in rapida trasformazione. Vicenza, Osservatorio Socio-Religioso Triveneto, 2012.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

общности и църквите от протестантска матрица. Освен това започна да възприема другите религии, установени в Италия, като потенциални партньори в диалога с различните религии, заради идеята да се представи като толерантна и отворена, същевременно подчертавайки, че все още е *доминираща фигура* на публичната сцена в италианската религиозна сфера, че е *primus inter pares* в регулирането на публичната комуникация по въпросите на религията.

От религиозна гледна точка италианският случай е добър пример за това как и до каква степен една символично монополистична система може да бъде екзогенно трансформирана. Безпрецедентното, неочаквано религиозно многообразие, което вече е факт в Италия¹⁷⁰, налага актуализирането на картите на религиозността и секуларизацията, които социолозите на религията в страната обикновено изучават, за да интерпретират промените, настъпващи през годините. В миналото тези актуализации се правеха в рамките на самия католицизъм, като включваха малък брой промени в очевидно неподвижния пейзаж на италианската колективна репрезентация. В този период италианците възприемаха себе си като католици в повече от 85% от случаите, въпреки че демонстрираха значителни различия (и различни нива на секуларизация) както в отношението си към вярата, така и в поведението си (от религиозните им практики до моралните им избори, които понякога са силно индивидуализирани и в никакъв случай не съответстват на официалната доктрина на католическата църква).

Сега, за пръв път след дългогодишни изследвания, картите (някои от които са илюстрирани тук) показват, че трябва да използваме друг компас, за да интерпретираме бързо и радикално променящия се социален и религиозен сценарий. С течение на времето католицизмът също ще претърпи известна степен на вътрешна трансформация. В дебата за плурализма в Католическата църква вече няма да е достатъчно да се каже „мобилизирайте армията“, за да се прикрие фактът, че 5 % от имигрантите в Италия са католици, които идват от светове, които са се отдалечили от теологията и богослужението на Римокатолическата църква. Тези африкански, латиноамерикански, филипински, китайски и корейски католици ще добавят тяхната собствена гледна точка към това какво означава да бъдеш католик, която невинаги ще съответства на основните италиански традиции.

Това ще породни нова област на изследване, която ще изисква нови интелектуални ресурси, за да се проучи реалният религиозен опит на толкова много хора, принадлежащи към толкова много религии, като се излезе извън рамките на етноцентризма (или католическия центризм, с който неизбежно се характеризират проучванията на нашето предимно католическо общество). Също така трябва да подходим критично към понятията и теоретичните референтни системи, необходими за справяне с безпрецедентното религиозно многообразие, което все повече характеризира живота на съвременна Италия.

¹⁷⁰ Cartocci, Roberto. Geografia dell'Italia cattolica, Bologna, Il Mulino, 2011.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

ОБРАЗОВАНИЕ ЗА МЕЖДУРЕЛИГИОЗЕН ДИАЛОГ

Брунето Салварани

Абстракт: Образованието може да играе ключова роля за справяне с предизвикателствата на мултирелигиозността в западното общество. На фона на съвременните промени в религиозната картина е необходимо да се инициира процес за приспособяване към новите религии, което от своя страна изисква нов образователен подход. В историята на латинската църква в продължение на много векове преобладаващата позиция е свързана с нейната ексклузивност и еклезиоцентричност, илюстрирани с аксиомата *extra ecclesiam nulla salus*. Тази позиция е доминираща до Втория ватикански събор, който, с декларацията *Nostra aetate*, ориентира Църквата към инклузивност и отказ от еклезиоцентричността. В резултат на това Папският съвет за междурелигиозен диалог състави два важни документа: „Мисия и диалог“ (1984 г.) и „Благовестие и диалог“ (1991 г.), в които бяха посочени четири възможни форми на диалог: диалог в ежедневието, диалог на делата/действията, диалог на богословския обмен и диалог на религиозния опит. Това са част от препоръките за метода, който би следвало да се интегрира в образованието за междурелигиозен диалог: да не се отказваме от собствената си идентичност; да осмислим положителното си отношение към другите религии, като едновременно с това работим съвместно по въпроси, свързани с различни социални предизвикателства или несправедлива дискриминация, съгласно проекта за глобална етика на Ханс Кюнг (папа Франциск също призовава за социален диалог за мир в *Evangelii gaudium*).

Ключови думи: образование и обучение – междурелигиозно образование и обучение – междурелигиозен диалог – идентичност – глобална етика.

Кой не познава „Семейство Симпсън“ – анимационният ситком, който вече повече от 30 години се върти по екраните в цял свят? В него Мат Грьонинг, съзателят на сериала, предлага реалистична интерпретация на анимационните персонажи, като казва: „Десницата винаги се оплаква, че по телевизията не се говори достатъчно за Бога, но Симпсън не само ходят на църква, но и говорят за Бога“. И той разбира се е прав. Религиозният елемент в сериала присъства много силно и то по най-естествения начин за страна като САЩ, където социалната действителност се характеризира с голяма степен на мултирелигиозност, ежедневно се появяват нови религии, а свободата да се изповядва собствената религия ревниво се защитава. Да вземем например епизода, озаглавен „Еретикът Хоумър“, основан върху най-различни религиозни подбуди, в който в крайна сметка силите на евреина Клоун Кръсти, хиндуиста Апу и на християнския фундаменталист Нед Фландърс се обединяват, за да спасят къщата на Симпсън, която вече е изгоряла, поради непоправимата грешка на главата на семейството Хоумър. В този епизод Хоумър прави поредица от гафове срещу приятелите си, които не изповядват неговата религия (първата, свързана с неуточнена презвитерианско-лутеранска църква, и новата, която току-що е създал, напук на първата), като жестоко се подиграва на Апу и тряска вратата пред лицето на Кръсти.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Безпрецедентна панорама

Смушаващото изложение на татко Симпсън за процеса на мултирелигиозност като действие ни насочва към това, че образованието може да играе важна роля по отношение на заобикалящата ни среда: да ни помага да взаимодействаме по положителен начин с нея, както и да насърчаваме развитието на хармонични отношения между хората с различни вероизповедания или политически ориентации за постигане на взаимно (културно или духовно) обогатяване. Тези съображения са валидни като цяло, но може би най-вече за религията, която през последните три десетилетия претърпя големи промени, дори в страни с хомогенна религиозна среда като Италия. За разлика от близкото минало, днес дори един бегъл поглед върху състоянието на религиозността ни насочва към това, че тя е в процес на развитие. Всеки днес е свободен в избора си да бъде атеист, да следва православието, да смени вярата си, да тълкува собствената си религия.¹⁷¹ Всичко изглежда по-фрагментирано, по-несигурно, отколкото в миналото, и вярващите като цяло се чувстват по-свободни, макар и не толкова убедени в духовната си принадлежност. Големите религиозни институции изглеждат по-уязвими от всякога, а универсалността на Божието послание обикновено се поставя под въпрос, заради множеството възможни избори пред нас. Палитрата от вероизповедания се усложнява с всеки изминал ден, пораждайки недоумение и съмнение, и само в редки случаи надежда.

Вярвам, че трябва да реагираме на тези дълбоки промени на религиозната действителност като се адаптираме към тях, което от своя страна изисква нов подход в областта на образованието и обучението, така че хората да се справят с тези промени по положителен и взаимноползотворен начин. До неотдавна мнозинството от хората в Европа живееха в тесни, социално ограничени религиозни групи, с доста силно изразено съзнание (често необезпокоявано) за собствената си идентичност и за различието, което ги отличава от хората, принадлежащи към други религиозни традиции. Така например будистите, хиндуистите, сикхите, но също така и мюсюлманите, живеещи в отдалечени страни, посещавани от незначителен брой западни туристи и учени, често бяха възприемани като представители на интересни, екзотични и донякъде фолклорни духовни течения. Освен това сегашната наложена близост не е съпроводена със специфично обучение, правилна информация или адекватно осмисляне, а колективните емоции, предизвиквани от събития като атентатите от 11 септември 2001 г. или от повтарящите се насилствени актове на религиозна основа, допринасят за разпространението на страхове, подозрителност и недоверие. Подобни конфликти водят до негативно възприемане на религиозния плурализъм, който често се разглежда като ненужно разцепление в спокойния сценарий на предишното безразличие, апатията и секуларизацията, прикрити от фасадния католицизъм и мотото „Не можем да не се наричаме християни“ по думите на Бенедето Кроче.¹⁷²

Ако разгледаме историята на Католическата църква например, картината изглежда

¹⁷¹ Cf. P. BERGER, *The many altars of modernity*, De Gruyter, Berlin 2014.

¹⁷² Cf. B. CROCE, „Perché non possiamo non dirci cristiani”, *La Critica*, 20 November 1942.

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

линеарна. В продължение на много векове, от създаването на първата християнска общност до навечерието на Втория ватикански събор, преобладаващата позиция е „ексклузивна“ или „еклезииоцентрична“, което се потвърждава от аксиомата *extra Ecclesiam nulla salus*. Перспективата е сотириологична и засяга възможното (макар и невъзможно, освен в много специфични ситуации) спасение на нехристияните; всъщност на неверниците... През този дълъг период мисионерската проповед е обвързана с една изключителна визия за спасението: Христос или Сатаната; Бог или идолът; истината, която спасява, или заблудата, която погубва. *Tertium non datur*. Едва непосредствено в следвоенния период автори като Ж. Даниелу, И. Конгар, Х. де Любак и К. Ранер с неговото *анонимно християнство* развиват тезата, според която положителните ценности на другите религии ще намерят реализация в християнството, особено в т.нар. есхатологичен Христос. По-специално богословите на „Nouvelle Théologie“ говорят за религиите като подготовка за Евангелието и тълкуват християнството като Божия отговор на силното желание, което Той Самият събужда у човечеството, но на който то не е в състояние да отговори самостоятелно: това е „приобщаващата“ или „христоцентрична“ позиция, която ще намери пълно приложение във Втория ватикански събор (1962-1965).

По думите на папа Павел VI, който на 6 август 1964 г. подписва енцикликата за диалога „*Ecclesiam Suam*“, е настъпил моментът, в който „Църквата трябва да влезе в диалог със света, в който живее“. И наистина, в края на краищата, „църквата става слово; църквата става послание; църквата става разговор“ (ES 67)¹⁷³. Декларацията „*Nostra Aetate*“ – която възприема антропоцентричния подход, като посочва за основополагащ принцип във взаимоотношенията целостта на семейството, основана върху божествения план за спасението на всички – препоръчва на свой ред искрено уважение, сътрудничество и диалог към вярващите от другите религии (NA 2). Вече можем да говорим за появата на нов антропологичен и богословски статус на нехристияните, в резултат на което думата „диалог“ навлезе в църковния речник наред с обичайните термини като възвестяване, преподаване, катехизация, евангелизация и свидетелство. Следователно, след Втория ватикански събор решаващ въпрос вече не е дали и как нехристияните могат да бъдат спасени (класическото *de salute infidelium*), а каква спасителна стойност трябва да се приписва на другите религии като такива: в този контекст в какъв смисъл Христос е необходим за спасението и дали Църквата е средство за спасение?

Четири форми на диалог

Папският съвет за междурелигиозен диалог предложи два важни документа, наречени „Мисия и диалог“ (1984 г.) и „Благовестие и диалог“ (1991 г.), в които са посочени четирите възможни форми на диалог. Първата форма е „диалогът на ежедневието“ При него хората,

¹⁷³Използваният латински термин е *colloquium*, за да се посочи ежедневието му измерение; докато *dialogus* се появява само в съборните текстове след тази енциклика.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

добре настроени един към друг, се стремят да живеят в дух на откритост и добросъседство и да споделят радостите и скърбите, проблемите и безпокойствата на другия. Бих го нарекъл, ако перифразирам папа Франциск, „междусъседски диалог“.

Втората форма на диалог е „диалогът на делата“, който се осъществява, когато християни и други вярващи хора работят съвместно за подпомагане на всеобщото развитие и свободата на народите, за осигуряването на мира и опазването на околната среда, за солидарност към страдащите, за насърчаване на социална справедливост и мир между народите. Третата форма на диалог е „диалогът на богословския обмен“, при който експерти в различни области се стремят не само да постигнат минимално ниво на разбирателство, но и взаимно да опознават съответното религиозно наследство, така че да приемат и уважават духовните ценности на другия. Целта е да се работи в полза на истината, като се отчитат както сходствата, така и фундаменталните различия, чрез стремеж към преодоляване на предразсъдъците и недоразуменията, присъщи на миналото.

Последният диалог е „диалогът на религиозния опит“, който е възможен, когато хората, вкоренени в собствените си религиозни традиции, споделят духовното си богатство с „*протегнати към небето ръце*“ (папа Павел VI): например по отношение на молитвата и съзерцанието, вярата и начините за търсене на Бога. По-конкретно, практиката на съзерцание задоволява жаждата за интимност на духовно търсещите хора и помага на всички вярващи да се докоснат до тайната на Бога.

Двата документа са част от дискусията за връзката между диалога и благовестието и показват, че благовестието не отпада при избора на диалога, а напротив, диалогът е в основата на благовестието. Освен четирите форми на диалог, тези документи представят и четири основни пречки за неговото осъществяване: предразсъдъците, фундаментализма, синкретизма и полемичния дух. В крайна сметка, когато участваме в диалог, трябва да сме открити, любопитни и готови за конфронтация, което не подкопава нашата вяра, а точно обратното – тя се обогатява. След „*extra Ecclesiam*“, разбира се, цялата перспектива се променя.

Образование за диалог и препоръки

На фона на този анализ репликата на Грьонинг при злополуката в „Омир еретикът“ не изглежда незначителна. Не можем да говорим за действителен диалог, ако отричаме нечия собствена идентичност (която не е идол, нито *Молох*, а по-скоро продължителен процес на утвърждаване) или ако единствено следваме призива „*Нека всички се обичаме*“, или пък ако проявяваме безразличие, което омаловажава различията. Тези различия са налице и ще продължи да ги има, поради което не трябва да бъдат подценявани: дори ако не друго, те трябва правилно да се контекстуализират и осмислят. От друга страна, сериозният диалог предполага събеседници, които осъзнават и обичат своята собствена идентичност! „Да изразяваш твърдо собствената си позиция – пише перуанският богослов Густаво Гутиерес, основател на „Богословието на освобождението“ – „не е пречка за диалога, а по-скоро необходимо условие. Да приемем, че истината за Иисус Христос е осъзната от някого не заради самия него, а по силата на Божията

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

благодат, е нещо, което не само не променя начина ни на общуване с хората, които са възприели перспективи, различни от нашите, но и придава истински смисъл на отношението ни към тях“.¹⁷⁴ Макар и парадоксално, способността да изслушваме другите е толкова по-голяма, колкото потвърди са убежденията ни и колкото по-прозрачна е религиозната ни идентичност. Вторият критерий за пълноценен междурелигиозен диалог е създаването на положително отношение към другите религии. Това е тема не само на Втория ватикански събор, която също така е отразена в декларацията „*Nostra Aetate*“. Тенденцията се запазва и на по-късен етап: проявява се при избора от папа Йоан Павел II на „педагогиката на делата“ (прегръдката на папата с главния равин Елио Тоаф в Римската синагога на 13 април 1986 г.; междурелигиозната среща за мир в Асизи на 27 октомври същата година; посещението на Стената на плача в Йерусалим през 2000 г. и на джамията в Дамаск през 2001 г., където папата си сваля обувките и ходи бос), при съвместното разработване на „*Charta Oecumenica*“¹⁷⁵ от християнските църкви в Европа в Страсбург, Франция през 2001 г.) и при многократните действия и речи на папа Франциск – например документът от Абу Даби¹⁷⁶, подписан на 3 февруари 2019 г.¹⁷⁷

Образованието и обучението по междурелигиозен диалог или поне към живот в приятелство и съпричастност с хора от други религии трябва преди всичко да се стреми към създаване на общи нагласи, чрез които да се акцентира върху положителното, доброто, красивото в другата религия, а не на отрицателните ѝ аспекти, да се набляга върху това, което обединява или насърчава сътрудничеството и приятелството, а не върху това, което разделя.

С оглед на това очевидно става въпрос за поемането по път, който може да се окаже твърде дълъг, сложен и неравен: безсмислено е да си правим илюзии (но и не трябва да се заблуждаваме без да сме опитали, разбира се!). Ето и някои препоръки относно метода, който би могъл да благоприятства диалога и да способства за елиминирането на напрежението и драматизма в него. На първо място междурелигиозният диалог трябва да узрее след признанието, че участниците в него не са религии (абстрактни същности), а хора от плът и кръв, със своя уникална и неповторима история, опит, страдания и надежди. Това разбира се не е очевидно обстоятелство: допускат се множество грешки, поради твърде идеологическото и метафизическо тълкуване на другия!

Препоръките за осъществяване на ползотворен диалог са много. На първо място организирайте и инициирайте възможности за срещи в среда, която насърчава ефективното взаимодействие. Необходимо е участващите събеседници взаимно да се опознаят: запознаването с

¹⁷⁴ G. GUTIERREZ, “Un nuovo tempo della teologia della liberazione”, Il Regno – Attualità 10 (1997), pp. 298-315.

¹⁷⁵ Икуменическа харта (бел. прев.).

¹⁷⁶ На 3 февруари 2019 г. в столицата на Обединените арабски емирства (ОАЕ) Абу Даби е подписан т. нар. Документ за братството между хората от папа Франциск и от Ахмед Ал Тайеб – Велик имам на университета Ал Азхар, свързан с едноименната джамия и най-престижната ислямска институция в сунитския ислям (бел. прев.).

¹⁷⁷ PAPA FRANCESCO – AHMAD AL-TAYYEB, Documento sulla Fratellanza Umana per la pace mondiale e la convivenza comune, Paoline, Milano 2019.

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

текстовете и официалните документи на църквите и религиите (изучаване на религиите), но също така и опознаването на човека, изхождащо от искреното отношение към него, изслушването на разказите на другите (*опознаване на религиите*) и др. Съвместната работа в някаква конкретна област, например борбата със социалното неравенство или несправедливата дискриминация, би могла да превърне междурелигиозните отношения в по-устойчиви и по-убедителни (на фона на проекта за глобална етика, за който се застъпва Ханс Кюнг¹⁷⁸ и позицията на папа Франциск за „социален диалог за мир“ в „*Evangelii Gaudium*“, 2013 г.). Ето защо положителната оценка на опита и живите свидетелства в един плодотворен диалог, особено в очите на най-младите, които се нуждаят от повече живи примери – със сигурност ще подпомогне процеса на общуване: чрез директни срещи, когато това е възможно, чрез посещения на различни места в общностите и т.н. Преумората от настоящето, което освен всичко друго, беше засегнато и от продължаващата пандемия, както и наличието на тези комплексни проблеми, може да представляват ценна възможност за преосмисляне на значението на евангелския радикализъм в контекста на културния и религиозен плурализъм: без да трябва се изпитва носталгия към възможно обръщане в християнството, но и без да се осъществява преход към бъдеще без корени, дълбочина и реализъм.

Тези, които не се възстановяват...

Затова днес, ако трябва да бъдем честни, изглежда невъзможно да отречем, че „Без диалог религиите или се преплитат, или потъват на дъното... или се отварят една към друга, или деградират“ (Р. Паникар¹⁷⁹). Също така, както често повтаря Едгар Морен, „Това, което не се обновява, деградира. Знаем ли дали след това, което му се е случило, Омир ще се възстанови...? Закономерно е да проявяваме известно съмнение в това отношение. Дори и в друг епизод („Пищящите жълти сирени“, 1999 г.) да го чуваме да се моли недвусмислено: „Иисус, Аллах, Буда, обичам ви всички!“¹⁸⁰.

¹⁷⁸ H. KÜNG, *Global responsibility. In search of a New World Ethic*, Crossroad, New York 1991.

¹⁷⁹ R. PANIKKAR, *L'incontro indispensabile. Dialogo delle religioni*, Jaca Book, Milano 2001, p. 25.

¹⁸⁰ Този възглед се основава на две други мои изследвания: *Vocabolario minimo del dialogo interreligioso* [Minimum vocabulary of interreligious dialogue], EDB, Bologna 2008 and *Il dialogo è finito?* [Dialogue is finished?], EDB, Bologna 2013.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

НЯКОИ СЪОБРАЖЕНИЯ ОТНОСНО БОГОСЛОВИЕТО НА ОБЩЕСТВЕНИЯ ЖИВОТ. ВЪЗНИКВАНЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ОСНОВНИ ИДЕИ

Проф. Кълина Джелу

В християнски смисъл, призивът от 80-те години на миналия век да допринасяме за общото благо става познат под названието „богословие на обществения живот“ и води до създаването на глобална мрежа на богословието на обществения живот през 2007 г. Въпреки това връзката на християнското богословие (на обществения живот) с другите религии все още не е получила достатъчно гласност, за да изрази позициите си.

Блажени Августин в своето съчинение „За Божия град“ предлага ново определение на понятието за общество, чрез твърдението, че има живот и извън християнската общност. Ключовите аспекти на приноса на блаж. Августин към богословието на обществения живот могат да бъдат обособени в четири области: първо, той разглежда богословието в контекста на политиката и разкрива тясната връзка между християнската общност и политиката в по-широк план. Блаж. Августин поставя началото на отворена дискусия за християнското богословие и обществения живот. Второ, като богослов от онова време, блаж. Августин поставя върховенството на Бога над политиката и обществото и изразява увереност, че християнската вяра и авторитет са в състояние да поставят обществото под господството на Църквата като определена от Бога институция. Трето, за него стабилността и реда в обществото са еднакво важни както за свещеното, така и за светското и твърди, че християните и нехристияните трябва да си сътрудничат, за да изградят работещи отношения. Четвърто, той смята, че Божественият ред трябва постоянно да взаимодейства с естествения ред и трябва да бъде водещ принцип за държавниците.

В същия контекст, много от реформаторите¹⁸¹ използват термини от юрисдикцията на светски владетели или магистрати, стига да не противоречат на християнските принципи. Това прави и Мартин Лутер, августински монах, който ограничава светската власт до защита на добродетелните хора и наказание на нечестивите. Според Лутер, светската власт е задължена да предотвратява хаоса, но това не може да се постигне единствено чрез закона. Той оспорва средновековното учение за двете сфери на църковната власт: материална и духовна, характерна в богословието на блаж. Августин. Основополагащ за него е принципът „свещенство на всички вярващи“, което означава еднакъв статус, но все пак различни функции.

Този принцип се разпростира извън пределите на Църквата, когато Лутер излага учението си за двете царства. Земното управление на Бога се извършва чрез използването на меча и гражданското право от светските владетели, които едновременно с това изпълняват божествена роля, така че за разлика от двете власти, двете царства съществуват паралелно. Според Лутер,

¹⁸¹ Harro Hopfl, Introduction, в Harro Hopfl, trans. & ed., Luther and Calvin on Secular Authority (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), c. Vii – xxiii at vii.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

доброто може да бъде ръководено от Духа, а злото трябва да бъде управлявано от меч. Политическото богословие на Лутер е прагматично, в съответствие с политическата реалност на своето време, като същевременно той укрепва политическата власт, основавайки я на божественото провидение.

От друга страна, Калвин предлага нов начин за разбиране на гражданското управление¹⁸². Той смята, че държавните власти имат право да упражняват принуда, докато духовната власт поема отговорност за насърчаване на добродетелите. Следователно, магистратите и християнските свещеници се посвещават на една и съща кауза, като се различават само по сферата на своите правомощия. Калвинизмът е решаващ за осъществяването на прехода от средновековната идея за световен ред към модерния възглед за реда, „основан на промяната“¹⁸³.

Томас Мюнцер, радикален лидер, разглежда връзката между правомощията на църквата и държавата по различен начин. Той казва, че истинската вяра трябва да противодейства на лъжливата вяра и че светската власт трябва да помогне за това. За разлика от Лутер, той подчертава задължението на държавните власти към хората не само да поддържат мира и реда, но също и да защитават и разпространяват християнската вяра, за да установят нов социално–политически ред. Мюнцер оглавява въстание, което цели радикално разделение от държавната, църковната, а също така светската власт. В същото време, възгледът на реформатора Улрих Цвингли за връзката между църквата и държавата е, че те не са отделни субекти, а различни начини за управление на града (Цюрих) от гледна точка на божествения ред. Цвингли насърчава християните да се занимават с политика.

Следващо идеите на Цвингли, Анабаптисткото движение, чието начало е в Швейцария, също се застъпва за социална справедливост и трансформация на църквата, като я предизвиква да се отдели от политическата власт¹⁸⁴.

Реформаторите виждат включването в политиката и обществото като цяло като не много уместно, което се дължи до голяма степен на разбирането им, че политическата власт е определена от Бога, а също и поради отдадеността им на Църквата.

Католическо социално учение

Важна област на богословската мисъл, която се развива в края на XIX век в Римокатолическата църква относно богословието на икономическия и политическия живот на национално равнище и в глобален контекст, е свързана с католическото социално учение. В основата на неговите принципи е концепцията за общото благо. При него общото благо е един от трите ключови принципа на социалното учение на Църквата, заедно със subsidiarността и

¹⁸²Alister McGrath, *Reform Thought: An Introduction*, 2nd ed. Oxford: Blackwell. 205–210.

¹⁸³Jurgen Moltmann, *God for a Secular Society: The Public Relevance of Theology* (London: SCM Press, 1999), с. 5:00

¹⁸⁴McGrath, *Reformation Thought*, с. 215–217.

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

солидарността. Наред с това, общото благо се изтъква като основна цел на обществото; също така се посочва, че основанието за упражняване на политическа власт е да се насърчава общото благо, и че държавата трябва да гарантира общото благо, като поддържа стремежа към справедливост при отделните лица и групи в нея. Общото благо се счита за всеобхватно средство за организиране на политическия живот, независимо от политическата ориентация; развитието на тази концепция се занимава преди всичко с икономическия ред и необходимата солидарност с бедните. При тази концепция има и известни проблеми, като най-важният се отнася до това, как да се защитят индивидуалните права, като същевременно се търси общото благо. Друг въпрос е кой трябва да определя общото благо в една модерна, плуралистична и светска държава. Въпреки това, богословието на общото благо предоставя задълбочена информация за достойнството, светостта и социалната природа на човешката личност. Специален акцент се поставя върху учението за сътворението на човека от Бога, както и върху структурите и институциите, които създават едно справедливо общество.

Икуменическо развитие на богословието на обществения живот

Християнското богословие винаги е съдържало дискурс за социалното благосъстояние, като много християнски автори подкрепят участието на Църквата в социално-политическата сфера и в дебатите по икономически въпроси. Църквата винаги е била насочена към страдащите, което християнската съвест не може да пренебрегне. От възпитателна гледна точка християнската справедливост е задължение за онези, които търсят Бога.

Църквата насърчава християните да реформират съществуващия ред в съответствие с моралните принципи и в този смисъл винаги е необходимо да се правят ценностни преценки. В основата на този анализ са: човешката свобода, солидарността и служенето или силата на пожертвването.

Християнска социална мисъл в Съединените щати

Ричард Нибур е смятан за „богослов на обществения живот“ поради способността му за богословска интерпретация, достъпна за по-широка аудитория. За Нибур богословието има за цел да подпомогне етичното преустройство на съвременното общество чрез изковаване на религиозно въображение, което подкрепя силната ангажираност с обществения живот.

Вдъхновени от горепосочените богослови и в отговор на търсенето на социално-политическо участие в богословието в края на XX век, трима автори са допринесли значително за формирането на богословието на обществения живот: Мартин Марти¹⁸⁵, Юрген Хабермас и Дейвид Трейси.

¹⁸⁵ Martin Marty, *Public Church: Mainline-Evangelical-Catholic* (New York: Crossroad, 1981).

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Мартин Марти представя своето виждане за „богословието на обществения живот“ или „обществена църква“ в произведението „Обществена църква“ (1960 г.); Юрген Хабермас¹⁸⁶, в статията „Структурна трансформация на публичната сфера“ (1962 г.), стимулира сериозен дебат в публичната сфера, а Дейвид Трейси¹⁸⁷ в произведението си „Аналогично въображение“ (1981 г.) въвежда три публики на богословието, а именно академия, църква и общество, като се аргументира, че има три типа богословие за всяка публика: фундаментално богословие, систематично богословие и практическо богословие. Други теолози като Дейвид Холенбах, Ричард Джон Нойхаус, Дънкан Форестър, Гавин Д'Коста, Роуън Уилямс, Макс Стакхаус, Линел Кади, Роналд Ф. Тиман и Дейвид Форд изследват възможността за „богословие на обществения живот“ от различни гледни точки и в различни контексти.

Подкрепа за налагане на богословието на обществения живот като богословски дискурс

През последните години, заедно с утвърждаването на богословието на обществения живот като дисциплина, обхватът и методологията му се разшириха и влязоха във взаимодействие с редица съвременни обществени проблеми. Те също така ни дават основа за обсъждане на някои от областите, които досега не са били обсъждани в богословието на обществения живот, и че що се отнася до подходите, това може да се направи по няколко начина. На първо място, има изследвания, които се занимават с богословската и теоретичната рамка на богословието на обществения живот и концепцията за „публична сфера“, която разглежда богословието и библейското богословие. Второ, съществуват публикации, които разглеждат актуални проблеми и теми, с цел да се разработи подходяща методология за богословието на обществения живот. Трето, има публикации, които разглеждат публични личности, за да проследят тяхното значение за развитието на богословието на обществения живот. Четвърта категория публикации разглежда взаимодействието между теория и практика, между богословието и практическото богословие. Пето, има публикации, които разглеждат конкретни въпроси в различни социално-политически контексти, за да се разработят методологии за съдържанието на богословието на обществения живот. Както е посочено, петте категории изследвания не се изключват взаимно, а авторите разглеждат различни аспекти на темата.

Силата на богословието на обществения живот се крие в многообразието от подходи и разглеждането на различни въпроси; това води до набор от методологии, които търсят по-систематичен подход, за да продължат разглеждането на богословието на обществения живот и неговата методология. На първо място, концепцията за „обществен“ в библейска, историческа и

¹⁸⁶ Jurgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, trans. Thomas Burger (Cambridge: Polity, 1989)

¹⁸⁷ David Tracy, *The Analogical Imagination: Christian Theology and the Culture of Pluralism* (New York: Crossroad, 1981).

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

духовна перспектива и обосновката за смисъла на „богословието на обществения живот“ от гледна точка на систематичното богословие ще засили платформата за включване на други богослови.

Досега различните функции на „общественото“ в съвременното общество са концептуализирани по различни начини: църква, академия и общество (Трейси); религиозни, политически, академични и икономически обществени сфери (Стакхаус); политическа сфера, икономическа сфера, гражданско общество и обществено мнение (Смит); институционална публика, конструирана публика и персонална публика (Елиът); и държава, пазар, медии, религиозни общности, академични общности и гражданско общество (Ким).

Концептуализацията на тези области или основни елементи в публичната сфера трябва да бъде допълнително развита и всяка сфера трябва да бъде изследвана с използване на експертния опит на различни академични дисциплини. Второ, трябва да има по-активно ангажиране със специалисти от различни дисциплини, както и с различни органи, които си взаимодействат в публичната сфера извън богословието или християнската общност в търсене на общото благо.

Юрген Молтман твърди, че богословието трябва да поддържа в обществото всеобща загриженост за идващото Божие царство по публичен, критичен и пророчески начин, като представя своите размисли и анализи. „Интерактивният плурализъм“ от Роуън Уилямс, застъпен в неговата лекция от 2008 г. (Гражданско и религиозно право в Англия: религиозна гледна точка) има две измерения на взаимната отговорност: едно явно и едно скрито. От една страна, в лекцията се призовава за признаване на потенциалния принос на религиозните общности, за задължението на държавата да осигури тази възможност в обществената сфера и за оспорване на правото на държавата да монополизира върховенството на закона. От друга страна, тя включва в обществената дискусия религиозните общности. Авторът твърди, че интерактивният плурализъм помага на религиозните общности да бъдат по-открити за обществен контрол и следователно ги насърчава да се интегрират в обществото като цяло. Това трябва да се приветства, защото би било от полза както за религиозните общности, така и за цялото общество. Уилямс възразява както срещу светската държава по повод монополизирането на обществените дискусии, така и срещу религиозните общности за склонността им към изключващи другите сфери подходи по въпроси, свързани с обществото като цяло. Чарлз Тейлър в своята книга „Светска епоха“ определя като ключова характеристика на светското общество това, че то се е трансформирало от общество, в което вярата в Бог е неоспорима и безпроблемна, в общество, в което да имаш вяра е една от възможностите пред хората. В светски контекст вярата в Бог вече не е аксиоматична и Тейлър предлага създаването на публична сфера, в която общностите се срещат, за да обсъждат общите принципи на взаимно общуване и че това социално въображение е ключът към развитието в съвременното общество.

Като християнско богословие, богословието на обществения живот трябва да черпи ресурсите си от Свещеното Писание, а мъдростта в Библията може да бъде изключително важен методологичен инструмент. През последните години широко се насърчава използването на мъдростта на Свещеното Писание и това изглежда осигурява възможен подход към богословието

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

на обществения живот¹⁸⁸. Мъдростта е резултат от практическите и прагматични съвети на мъдреците и произтича от Бога и Неговото присъствие, което е в основата ѝ, но не се ограничава до това в своя обхват и приложение. С други думи, тя обхваща както религиозните общества, така и обществото като цяло, с оглед както на свещените, така и на светските въпроси и проблеми.

Тези характеристики на мъдростта на Священото Писание дават важна перспектива за изграждане на подходяща методология за участие на богословието в обществената сфера, в съвременното общество.

От друга страна, справедливостта и общото благо, които са повтарящи се теми в развитието на богословието на обществения живот, както и подкрепата за малцинствата, бедните, маргинализираните и безгласните, се нуждаят от поставянето им като приоритет. Свободата, равенството и върховенството на закона са ключови ценности, към които се стреми съвременната държава. Те позволяват на човешкото общество да преуспява, но обществото трябва също така да се заеме с „проблема на малцинствата“ и това не е просто въпрос на толерантност, състрадание или милосърдие от страна на мнозинството или на онези, които имат богатство и власт.

Както Холенбах убедително твърди, изборът днес не е между свобода и общност, а между общество, основано на взаимно уважение и солидарност, и общество, което изоставя много хора, и този избор ще окаже силно влияние върху благосъстоянието на всички хора.

Богословието на обществения живот е застъпено през цялата църковна история, като християнските богослови са изразявали своя „ангажимент“ да свържат личната вяра с обществената, както видяхме по-горе, но това изисква също така и критична оценка от богословските кръгове, за да продължат усилията за въвеждане на Божието присъствие в обществената сфера за общото благо.

Богословие на обществения живот и помирение

„Помирението“ от дълги години е известно като богословска концепция, но от твърде скоро като важен термин в политиката и обществения дебат. Текущият интерес към помирението като социален въпрос, появил се през 90-те години на миналия век, се превърна в сериозна тема в дискусиите за укрепване на мира в следконфликтни ситуации, но също и в една нова сфера – справедливост в условията на преход. Тези обсъждания разглеждат следконфликтните предизвикателствата след продължителни нарушения на правата на човека и как обществата биха могли най-добре да се справят с многото предизвикателства, свързани с установяването на истината, справедливостта, помирението и възстановяването на демокрацията, докато се опитват да изградят своето ново бъдеще и начина, по който богословите виждат мисията на помирението в

¹⁸⁸Jurgen Moltmann, God for a Secular Society: The Public Relevance of Theology (London: SCM Press, 1999), с.

5:00

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

отговор на този възобновен интерес към социално и политическо помирение в други академични дисциплини и в политическите дискусии.

Сега думата „помирение“ се използва често в други дисциплини и в обществения живот като светски термин, за да опише едно основно предизвикателство в обществата, преживели конфликти, когато общности, разделени от насилие и вражда, искат да заживеят заедно в едно общество. В академичната литература темата за помирението разглежда наследеното от конфликтите и разделението, както и механизмите, които да помогнат на бившите противници да живеят и работят заедно без сериозни конфликти. Учените и работещите на терен от целия свят се стремят да изяснят и да дадат по точно определение и разбиране за помирението в този смисъл. Преди да продължим с прегледа на богословието на помирението, си струва да отбележим като уместни три характеристики от по-новото описание на помирението.

Първата характеристика е, че помирението се разбира като част от един миротворчески процес, който включва различни етапи и измерения. Помирението е работата, която обикновено остава да се свърши след постигане на съгласие и след подписване на политически споразумения или приемането на реформи, ако се търси съгласие по същество и какво означава то за широката общественост. Тази работа включва демографски маси, много по-широки от онези, които са пряко включени в политическите преговори.

Политическите лидери могат да преговарят и подписват споразумения, но за повечето конфликти това не е достатъчно. Тези споразумения имат стойност и са устойчиви в дългосрочен план, само ако са последвани от по-широк процес на помирение на по-широко социално равнище. Освен това, ако помирението е част от миротворческия процес, също така е ясно, че и самото помирение често е процес, а не завършен етап.

Езикът на помирението е дълбоко вкоренен в християнската традиция и нейното богословие. Появата на помирението през последните десетилетия в дискусиите за изграждане на мира и постигането на справедлив преход не въвежда идеята за помирението в християнското богословие, а създава нов контекст за осмисляне на старите идеи. В тази светлина изобщо не е изненадващо, че на преден план излиза публичното обсъждане на социалното помирение, особено в страни, където голям процент от хората се самоопределят като християни. Това доведе до ново познание и нов начин на мислене за връзката между помирението като социално предизвикателство в следконфликтни ситуации и неговото отдавнашно християнско и богословско значение.

Както е добре известно, гръцките термини, преведени като „помирение“ и/или „помирявам“, се срещат само петнадесет пъти в Новия завет и то главно в посланията на св. ап. Павел. Въпреки това, на идеята за помирението е отделено повече внимание в доктрината на тайнствата и систематическото богословие, отколкото може да се предположи. Един от парадоксите тук е, че въпреки това, предизвикателствата на социалното помирение не получават много внимание от християнските църкви и християнските автори преди 90-те години на миналия век. Два фактора, които вероятно помагат да се обясни това очевидно пренебрегване, са: първо, тенденцията за

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

„приватизиране“ на вярата и второ, нежеланието на църквите да участват в политически спорове. От Просвещението насам съществува силна тенденция за „приватизиране“ на религиозната сфера в Европа и Северна Америка. Вярата се възприема все повече, както от вярващите, така и от обществото като дълбоко личен, частен въпрос. Тази концепция извежда индивида на преден план в неговата връзка с Бог и ограничава авторитета на религията до личната етика. Този либерален подход носи значителни политически ползи от гледна точка на приемането на религиозните свободи и културния плюрализъм в различните демократични общества. Въпреки това, със затварянето на християнската вяра навътре в себе си и непрекъснатото ѝ оттегляне от публичното пространство, тази тенденция към „приватизация“ на вярата се забелязва особено силно във връзка с помирението. Акцентът в ангажимента на Църквата за помирение е свързан както с тайнствата и с църковната доктрина, но никога не е получил силно колективно измерение или ясно социално послание. За католиците помирението се разбира предимно в сферата на традицията на тайнствата, като покаянието и помирението е едно от седемте тайнства на католическата църква. Този статус на помирението би могъл да бъде основа за богословското изследване на социалното и политическо помирение и неговите предизвикателства. На практика обаче тясната връзка на помирението с тайнствата обикновено служи за ограничаване на хоризонтите на по-широкия богословски интерес към него. Помирението се идентифицира с вътрешния дух. То е свързано с индивидуалната изповед и покаянието за личните грехове, което обикновено се разглежда като въпрос от личен характер. По отношение на структурните или колективните грехове обаче Църквата не е направила много, нито пък е опитала, изхождайки от доктрината на тайнствата, да приложи „творчески“ подход към проблеми като политическото насилие, разделения и конфликти.

Втори фактор, който вероятно е обезсърчил историческия ангажимент на християнството за помирение, е, че инициативите за помирение са винаги противоречиви и изискващи, и дори днес, когато помирението е прието като достойно за уважение и повечето хора виждат помирението в положителен план като желана цел, има различни мнения за това какво означава то и как трябва да се подходи към него. Някои критици подхождат предпазливо към всяка идея за помирение, други предупреждават, че идеята е привлекателна, но често е непрактична в действителност. Част от трудностите в публичния дебат се състоят в това, че както беше споменато по-горе, терминът „помирение“ означава както процес, така и състояние. Някои от критиките към помирението произтичат по-скоро от представянето му като завършено състояние, вместо като текущ процес, който никога не може да бъде напълно завършен, но въпреки това е желан ангажимент. Очакването, че помирението е състояние на съвършена хармония поставя твърде голяма тежест върху това, което е реалистично. Това може да отвлече вниманието от значението на положителните стъпки към по-добри взаимоотношения. Тъй като никое човешко общество не може да претендира, че е напълно мирно или напълно справедливо, никое общество не може да претендира за пълно помирение, но, както в случая с мира и справедливостта, това не е причина да не насърчаваме помирението, колкото е възможно повече.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

От друга гледна точка, някои критици възразяват срещу помирението като прекалено опростено, наивно „правене на добро“. Според тях помирението вдъхва оптимизъм и надежда, че сериозните проблеми могат да бъдат преодолени само с добра воля, а това е начин да се избягват основните структурни проблеми, които причиняват и поддържат по-големи неблагоприятия. Това възражение е тясно свързано с мнението, че реториката на помирението е форма на избягване на проблемите и термин, прикриващ бездействието. По-цинична гледна точка за помирението в тази насока е, че то представлява умишлено отвлечане на вниманието. Тази критика разглежда помирението обикновено като празен жест, насърчаван от управляващите, които искат да предотвратят реална промяна и да запазят предимствата, които получават от статуквото. Във всеки случай, ако помирението се разглежда като нещо благо и добронамерено, както „приватизацията“ на богословието, така и нежеланието за ангажиране с трудните въпроси на практическото помирение обясняват защо до 90-те години християнското богословие няма много какво да каже по темата за социалното помирение.

Много по-обширната литература и традицията на християнските текстове за богословието и етиката на „мира“ обръщат сравнително малко внимание на социалното помирение, поне по отношение на обществения му аспект.

През цялата история християнската църква се е занимавала с мира и/или конфликтите в най-различни контексти, обхващащи целия спектър, от конфликти между отделни хора и семейства до по-големи конфликти между групи или общности и до национални или международни конфликти. Поглеждайки назад, можем да видим много постижения, но крайният резултат е незадоволителен; в тази сфера, християнската история предлага широк спектър от примери, от войнствеността на кръстоносните походи до ненасилствената борба за граждански права. Със сигурност има случаи, в които християнската църква е отправила положително послание за мир като алтернатива или поне като частично смекчаване на съществуващ опустошителен конфликт. В такива случаи, ако не явно, то поне скрито, църквата винаги се е осланяла на богословието на помирението.

Произход

Докато Римокатолическата църква се опитва да насърчава и да развива общото благо, еволюцията на тази концепция е дълга и сложна, като черпи от толкова различни източници като Платон и Аристотел и произведенията на ранните отци на християнската църква, включително Йоан Златоуст и Августин Блажени.

Въпросът дали „добрият живот“ е „социален“ има категоричен и утвърдителен отговор в книгата „За Божия град“ на Блажени Августин, а в своите произведения Йоан Златоуст заявява: „Да търсиш това, което е полезно за обществото – това е правилото на най-съвършеното християнство, това е точното му предназначение, това е върхът на съвършенството ... В нищо не можете да подражавате на Христос толкова, колкото като се грижите за ближните си”.

Тома Аквински, който пише през XIII век, е този, който пръв дава на общото благо формата, която има днес, като след това редица папски енциклики от края на XIX век допълнително го

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

прецизират и му придават съвременен смисъл. Обобщавайки произведенията на Августин и Аристотел, Тома Аквински анализира как добрият живот може да се постигне не само от отделния човек в преследване на такива цели като здраве, образование и необходимото за поддържането на живота, но и в колективен смисъл, тъй като всички се стремят да постигнат тези цели. За Тома Аквински отговорност на добродетелния лидер е да гарантира, че обществото като цяло се ползва от такива облаги, и че всички могат да живеят заедно мирно и в дух на взаимопомощ.

Въпреки че общото благо е широко възприемано като християнска доктрина, неговите корени в древногръцката философия ясно показват, че не е задължително в него непременно да се търси религиозно значение и ще бъде активно популяризирано от светски писатели.

Богословието на обществения живот в контекста на глобализацията

Всъщност общото благо не трябва да се бърка с утилитаризма, нито е конкретна визия на бъдещата идеална държава, „утопия“, към която посветените се стремят да насочат историята, то по-скоро е начин за „правене на политика“, който излиза извън популяризирането на частни, партизански притеснения, в интерес на гарантиране на благоденствието на всички.

Глобализацията е неизбежната социална, културна и икономическа реалност на XXI век. Шумът на заобикаляща ни среда е това, което оцветява нашия социален опит, нашите икономически взаимоотношения и наличните политически възможности, които могат да бъдат изучавани и критикувани в дискурса на богословието на обществения живот. Ние живеем, както казва Уилям Швайкър, във „века на много светове“, но в същото време преградите между тези светове стават все по-високи. Както я описват Дейвид Хелд и Антъни МакГрю: глобализацията просто означава разширяване на обхвата, увеличаване на мащаба, ускоряване и задълбочаване на въздействието на трансконтиненталните потоци и моделите на социално взаимодействие. Тя означава промяна или трансформация в мащаба на човешката организация, която свързва отдалечени общности и разширява обхвата на властовите взаимоотношения по всички региони и континенти на Земята.

Но не трябва да се тълкува като предвещаваща появата на хармония в световната общност или като универсален процес на глобална интеграция, при който има нарастващо сближаване на култури и цивилизации. Повишаването на осведомеността за взаимната свързаност не само създава нови вражди и конфликти, но може да подхрани реакционна политика и дълбока ксенофобия.

Тъй като значителна част от населението на света до голяма степен е изключено от ползите от глобализацията, това е сериозен проблем и следователно я превръща в силно оспорван процес. Неравнопоставеността при глобализацията ни показва, че тя далеч не представлява универсален процес, преживяван еднакво по целия свят.

Докато идеите за глобални политически структури и световно управление остават в умоте на мнозина или само като недостижима мечта, или като дистопична перспектива, все по-интегрираният характер на икономическите системи и транснационалният характер на по-неформалните социални отношения предполагат появата на неуправлявано и все още нерегулирано

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

глобално общество. Тази ситуация има потенциала да донесе значителни ползи, особено за „имащите“ в нововъзникващото глобално общество, но само срещу сериозна цена за „нямащите“ в света.

Икономическата криза от 2007–2008 г. илюстрира несигурния характер на тези нерегулирани отношения, тъй като липсата на регулация на глобалния финансов сектор доведе до безпрецедентно манипулиране на пазара и корупция в „сигурната“ сфера на ценните книжа, обезпечени с ипотека. Резултатът е най-голямата рецесия след Голямата депресия и нестабилна световна икономика на ръба на колапса. Неотдавна, гръцката дългова криза илюстрира икономическите трудности на интеграцията в еврозоната. Гръцките правителства бяха засипани с оплаквания за несправедливостта на суровите икономии и мерките, изисквани от германския банков сектор. По време на този спор силата на национализма продължи да бъде силен мотивиращ фактор в условията на един реален транснационален комплекс от икономически отношения.

Ролята на богословието на обществения живот в глобалната социална, икономическа и политическа ситуация, в която се намираме, е да хвърли светлина върху това как глобалната динамика, която е в основата на всички наши разсъждения, съдържа богословско измерение. Като анализира и тълкува настоящата ситуация в светлината на ресурсите, осигурени от християнската богословска традиция, богословието на обществения живот може да изследва как концепциите, въплътени в тази традиция, може да извадят на повърхността неизследвани предположения и неочаквани решения на продължаващата загадка на глобализацията.

Контекст на глобализацията

При определяне на глобализацията като контекст за богословието на обществения живот е нужно да се разбере както какво представлява глобализацията, така и как функционира като движеща сила на човешката социална и културна реалност. Това се усложнява от многоаспектния характер на самата концепция, както и от липсата на каквото и да е възприето определение.

Глобализацията често се определя просто чрез описание на това, което тя прави, как засяга местните общности, как разрушава бариерите между нациите и етническите групи и как (в зависимост от това кой говори) или изостря, или преодолява социалните и икономическите неравенства в световен мащаб.

Според нас обаче глобализацията може да се определи като „глобален комплекс от социални, политически, културни, технологични и етични динамички, повлияни и легитимирани от определени богословски, етични и идеологически мотиви, които създават световно гражданско общество, което надхвърля капацитета на всяка национална държава да го контролира¹⁸⁹“.

В много материали глобализацията се описва само от гледна точка на разширяване на транснационалния характер на икономическата дейност, освободена от регулаторните ограничения на отделните национални държави, и следователно не се подчинява на дневния ред на която и да е

¹⁸⁹Max Stackhouse, *Globalization and Grace: God and Globalization* vol. 4. (New York: Continuum, 2007), с. 7.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

отделна държава или политическа формация. Глобализацията обаче включва нещо много повече. Тя обхваща и трансформира всяко измерение на културата, включително изкуство, наука, медицина, медии, технологии и религия.

Докато глобалните икономически сили са най-очевидното проявление на глобализацията, другите измерения на културата също не само допринасят, но и в различна степен са засегнати от все по-глобалния характер на човешкото общество. Политическите институции и структури, от друга страна, изглежда са останали в националните парадигми. И така, докато Фридман и други привърженици на глобализацията виждат „свиването на света като еманципираща сила за социална промяна, отваряща шансове и възможности там, където преди това не са съществували, критиците на глобализацията, като Улрих Духров и Франц Хинкеламерт, я виждат като продължение на това, което наричат „глобална тирания на капитала“. Така за тях „Единствената цел на глобализацията е да освободи натрупването на капитал от всички социални и екологични бариери. Резултатът е тотален пазар, който е в процес на унищожаване не само на живота на земята, но и на собствената си основа“. По подобен начин Дейвид Кортън предупреждава за „глобални мечти за огромни корпоративни империи, сервилни правителства, глобализирана потребителска монокултура и универсален идеологически ангажимент за корпоративно либертарианство“, което застрашава както демократичните структури на социалното управление и икономическото благосъстояние на огромно мнозинство от човешката общност, така и екологичната устойчивост на планетата.

И двата наратива са валидни, и трябва да бъдат взети под внимание във всяко богословско обяснение на глобализацията. Безспорно е, че глобализацията създава възможности за политически манипулации, трудова експлоатация и нарастващо влошаване на социалния статус сред много хора, били по-рано сравнително заможни.

Освен това, основателен е и въпросът за дългосрочната устойчивост на доброто, което глобализацията предлага дори на онези, които виждат ползите от нея като липса на управление и регулиране. Фактът, че тези конкуриращи се представи за глобализацията са застъпени в различни анализи и интерпретации на нейните реални ефекти, показва нейния парадоксален характер, така, както се е развила досега, както и трудностите, присъщи на състоянието на нещата, при което икономическата трансформация се извършва с твърде бързи темпове, за да могат настоящите структури на управление да се справят. Това също така показва колко е трудно да се анализират реалните последици от глобализацията, без позоваване на идеологии, които се стремят да подкрепят единия или другия наратив.

От друга страна, всяка от тези идеологически позиции разкрива по нещо от това как глобализацията в сбит вид отразява реалните притеснения за свободата, справедливостта и бъдещето на човешкото общество. Доколкото глобализацията може да бъде разбрана и обсъждана само в рамките на тези идеологически алтернативи, дебатите за нея ще продължат да засягат същите въпроси, без да предлагат почти нищо ново. Богословието на обществения живот в идеалния случай трябва да осигури алтернативна рамка за анализ и тълкуване, която би могла да помогне за

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

изготвянето на набор от анализи и конструктивни предложения за постигане на такава глобализация, която има потенциала да подобри благосъстоянието на всички човешки същества, но също и да разшири сферата на социалните възможности на човека.

Мястото на богословието на общественния живот

До каква степен, в такъв случай, богословието на общественния живот, като специфичен подход към богословската и моралната рефлексия, може с нещо да допринесе в дебата за глобализацията? Ако може да ни помогне да разберем по-добре ефекта на глобализацията върху широката обществен свят, който обитаваме, по какъв начин може да го направи?

Богословът, който е работил най-много в тази област, е Макс Стакхаус, чието произведение „Бог и глобализацията“ си поставя за цел да разработи богословие на глобализацията в общественния живот. Със съдействието на множество сътрудници и съредактори, той разработва многоаспектно богословско изложение на глобализацията, което вижда Божието провидение, проявено в продължаващия процес на социалното и икономическо пренастройване, каквото представлява глобализацията.

В по-широк план богословието на общественния живот се занимава с анализа на целия спектър от социални и културни институции, които съставляват плуралистичната модерност. Този анализ е особено подходящ за разбирането на глобализацията по-скоро като сблъсък на множество институционални преустройства, отколкото като монолитно явление.

Наред с това, богословието на общественния живот се стреми да надхвърли чисто локалните, светски епистемологични позиции, които определят голяма част от дискурса около религията през втората половина на ХХ век. Напротив, богословието на общественния живот, както е изложено от Стакхаус, се стреми да даде гледна точка, която, ако не е универсална, поне има капацитета да породи конструктивен религиозен дискурс отвъд границите на местните общности. Както пише Стакхаус: „Днес глобализацията изисква признаване на по-широката аудитория, която разбира и намира взаимовръзка между всички конкретни контексти, в които живеем. Необходим е нов вид специфична контекстуална трансцендентност. Ето защо редица изследователи по целия свят се опитват да разработват богословие на общественния живот, тъй като то поставя сериозния въпрос дали едно общество или цивилизация може да се запази и устои на основата на чисто местна и определена вяра, или на чисто светска основа, за която се твърди, че се издига над всяка религия и богословие. Всъщност моралните устои изглежда напускат обществото или цивилизацията, ако тя не се крепи на завладяващата визия на някаква трансцендентност, за да захранва непрекъснато своя духовен капитал¹⁹⁰”.

¹⁹⁰ Max L. Stackhouse, et al., *God and Globalization. Four Volumes.* (T & T Clark: 2000–2007), с. 78; Max Stackhouse, 'Civil Religion, Political Theology and Public Theology. What's the Difference?', *Journal of Political Theology* 5 (2004), 275–293. Вж. още: Max Stackhouse, *Globalization and Grace: God and Globalization* vol. 4. (New York:

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Независимо дали приемаме оценката на Стакхаус, че религията се занимава с неизбежната нужда от принцип на трансцендентност в обществото, богословието на обществения живот предлага език, чрез който определено християнската концепция за трансцендентната гледна точка може да бъде приложена към плуралистичната топографията на едно общество, в което има дълбоко несъгласие по въпроси, които пораждат големи притеснения. Вариантите за анализ на връзката между богословието и обществото, които обхващат или пълното отделяне на християнското мислене от сериозна обществена ангажираност (както в някои форми на постлиберализма или постмодернизма), от една страна, или, от друга страна, настояват за изключителна легитимност на една единствена форма на богословски дискурс в обществения живот (както често се среща при американската религиозна десница), не успяват правилно да отразят сложните начини, по които религията допринася за обществения дискурс.

В същото време един напълно светски дискурс, който смята религията за нямаща отношение към обществения живот, също не успява да разпознае продължаващата релевантност на религията в една модерност, която често изглежда я изтласква настрана. Независимо колко силно привържениците на неоатеизма настояват, че религията „отравя всичко“¹⁹¹, голяма част от дълбинното измерение на културата се корени в религиозния символизъм, който продължава да контролира дори светското въображение. Това е аргумент, изтъкнат от Илейн Греъм, когато в диалог с Юрген Хабермас за „пост-секуларното“ тя пише: „Границата, установена от Просвещението между публичната сфера на икономическите и политическите процеси и частната сфера на вярата, по този начин се развива в противопоставящите се течения на религиозния ренесанс и трайната секуларизация. Има подобна криза и в секуларната модерност, която изглежда сякаш е загубила „контрол върху запазените от религията образи на моралното цяло – на Божието царство на Земята – като тайно договорени обвързващи идеали.“ Някои хора така или иначе биха възприели идеала за Божието царство на Земята като секуларизирана версия на сложното богословско мислене, но аргументът на Хабермас е, че само прагматизмът не е достатъчен, за да поддържа глобалната визия за човешкото достойнство и да накара светските, материалистично мислещи граждани да разберат какво липсва.

Тази липса може да бъде разбрана най-добре чрез повторно използване на символните ресурси, осигурени в религиозния дискурс. Освен това, като се приемат сериозно социологическите последици от начина, по който тези символи се използват от религиозните общности, е възможно да се осигурят морални ресурси, които да помогнат за постигането на мярка за социална справедливост, отказвана в рамките на един изцяло секуларизиран социален дискурс.

Предизвикателството, което глобализацията поставя пред богословието на обществения живот, се състои в това как е възможно да се използват ефективно конкретните символни ресурси

Continuum, 2007; idem, Public Theology and Political Economy: Christian Stewardship in Modern Society (Langham, MD: University Press of America, 1991).

¹⁹¹ Elaine Graham, Between a Rock and a Hard Place: Public Theology in a Post-Secular Age (London, SCM Press: 2013), c. 49.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

на християнската традиция, предвид широкия набор от символни рамки, които съществуват в един глобализиран контекст. В допълнение към наратива за секуларизацията, който стана важен в западното общество, християнското богословие трябва да отстоява позиции и да поддържа диалог със символните светове на исляма, конфуцианството, индуизма, будизма и съществуващите в целия свят безброй местни религии. До степента, в която границите между най-важните местни концепции са разрушени от процеса на глобализация, нито една концепция не може да претендира за идеологическо основание при установяването на нормативните граници на дискурса.

Както посочва Хорхе Ригер¹⁹², глобализацията, такава, каквато се появи през ХХI век, не изисква хомогенност на вяра и действие. Напротив, глобализацията изглежда се развива: докато продължава да се разширява, тя вече не се занимава с въпроса за заличаване на разликата – стига тази разликата да продължава да е несъществена. Малцина биха сметнали своите религиозни възгледи за несъществени, но в контекста на нововъзникващото глобално общество, което маргинализира всякакъв религиозен дискурс в името на ерозирането на националните граници и установяването на отворени пазари и свободна търговия, религията трябва да препотвърди своето значение в противовес на твърденията, че е преходно явление.

Заплахата за религията, която това представлява, поне отчасти се дължи на разрастването на религиозния тероризъм през последните десетилетия. Пред „McWorld“ някои избират „Джихад“. Религиозните реакции срещу глобализацията, независимо дали прибягват до насилие или не, са опити за бягство, и ако това е начинът, по който те избират да утвърдят своите ценности, тогава актуалното значение на религиозния глас в условията на променящия се свят непрекъснато намалява.

Глобализацията представлява една уникална глобална реалност, дефинирана от разпадането на социалните, културни, национални и правни бариери между народите по света, което им позволява да взаимодействат помежду си по безброй нови начини. Това често се описва от гледна точка на пазарните отношения, но обхваща нещо много повече. Тази глобализирана реалност обхваща различията между културите, включително религиозните възгледи за света. Но различният религиозен опит изисква християнското богословие да изготви обяснение за това как е възможно да бъдеш християнин по обществено значим начин, или като установи, че християнското богословие има да каже нещо уникално и съществено за общественото мнение, което не е казано от други традиции, или като създаде възможност за една обща рамка, в която може да се координира с други религиозни традиции, за да отговори на моралните въпроси, които повдига глобализацията, или комбинация от двете.

Начинът, по който богословието на обществения живот формулира подхода си към проблема с религиозния плурализъм, социалната и икономическата дезорганизация и разрушаването на националните граници, ще определи способността му да осигури подходящ

¹⁹² Jorge Rieger, *Globalization and Theology* (Nashville: Abingdon Press, 2010), с.42

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

християнски глас сред безбройните видове разнопосочен натиск, породен от глобализацията. Християнската традиция предлага много богословски ресурси, които могат да допринесат за развитието на точно такова Богословие на глобализацията в обществения живот.

Богословие на глобализацията в обществения живот

Доколкото богословието на обществения живот е християнски проект, за даде своя принос в по-широкия обществен дискурс, в който участва, то се опира на християнската традиция. То отразява напрежението между партикуларизма и универсализма в условията на глобализацията, което Уилям Гарет и Роланд Робъртсън наричат „един от основните начини за структуриране на съвременната ситуация“¹⁹³. Както посочва Стивън Беванс¹⁹⁴, днес живеем в църква . . . световна църква. Вече няма европейски и северноатлантически център и периферия на третия свят – в действителност... това никога не е било вярно. Особено днес, когато Църквата се е наложила напълно и процъфтява във всяко отношение, с малки изключения, във всяка част на света. Още повече, че от края на 20-ти век „центърът на тежестта“ на християнството се измества от белия, богат свят на Европа, Северна Америка и Австралия/Нова Зеландия към черния, мургавия и азиатския свят, където християнството и богословието процъфтяват. Различните ресурси, предлагани от християнската традиция, обхващат множество доктринални и етични възможности, но във взаимодействието между глобализацията и богословието на обществения живот възникват няколко ключови теми, които заслужават внимание.

Както беше посочено по-горе, тъй като глобализацията представлява широкомащабна промяна в институционалното ниво на организация на всеки сегмент от обществото, необходимо е да се анализират моралните измерения на институционалния живот. Ако институционалната организация е напълно произволна, тогава християнското богословие на обществения живот не разполага с много ресурси, които да помогнат за анализа на конкретната институционална организация, формирана в процеса на глобализация. Но ако е възможно да се посочат институционални форми, които са основополагащи за благополучието в живота на човек, то богословието на обществения живот може да подпомогне запазването на тези форми в радикално променящите се условия, породени от глобализацията. Обикновено богословският крайъгълен камък на институционалния анализ може да бъде открит в идеята за Завета, особено като измерение на идеята за общата благодат в християнската традиция. Доколкото, като сътворени същества, ние съществуваме както индивидуално, така и социално за конкретни цели, институционалните форми, в които живеем, трябва да служат на тези конкретни цели. Смисълът на Завета изразява нашата фундаментална зависимост и свързаност с Бог, който ни е създал да живеем във връзка един с друг чрез определени институции. Както пише Стакхаус, добре е да се отбележи, че това, което ни е

¹⁹³ Roland Robertson and William Garrett, Religion and Global Order (New York: Paragon House, 1991), xviii.

¹⁹⁴ Steven Bevans, An Introduction to Theology in Global Perspective (Maryknoll: Orbis Books, 2009, с. 4–5.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

предварително дадено, за да ръководи живота ни, е и стандартно, и окончателно, както като закон (nomos), така и като крайна цел (telos), както философите отдавна са отбелязали. Както всеобхватният правилен ред на нещата, така и върховната съдба на творението трябва да бъдат разтълкувани, разбира се, а нито едно от тях не може лесно да се разчете в суровите данни на живота. Това се крие отчасти в ограниченията на човешкото разбиране, отчасти в деформациите в живота, причинени от греховните неуспехи на хората да използват свободата си, и отчасти защото пълните данни за сътворението и историята все още не са изцяло разбрани. Но вярващите в този Бог твърдят, че е известно достатъчно, за да вярват с основание, че животът се управлява от морален закон, и че съществуването на човек не е лишено от цел. В крайна сметка човешкото съществуване се управлява от началните принципи и ние се движим към една крайна цел, която не можем да познаем в детайли или да постигнем без Божията помощ и напътствие¹⁹⁵.

Въпросът как тези принципи се проявяват във формалната институционална рамка продължава да поражда спорове в християнското социално мислене. За някои хора институционалните форми на живота на човека – семейство, държава, църква и други икономически и социални форми, които съставляват целия социален живот – са достатъчно добре дефинирани и до голяма степен неизменни като конкретни форми на отделни сфери в обществото. При това положение, въпреки че те може да се променят с течение на времето, това трябва да става само в строго ограничени рамки, така че да не загубят предназначението си, съгласно Завета и да не престанат да функционират по начина, който им е отреден от Бог. Други виждат тези сфери като доста пластични по форма и взаимоотношения, и които са в състояние и дори е нужно да се реформират в светлината на променящите се социални реалности и обстоятелства.

Стойността на концепцията за определените от Бог „сфери“ в обществото, е предмет на обсъждане, но когато разбираме себе си като съществуващи в заветна връзка с Бог, от когото сме създадени за конкретни цели, и с когото живеем в любящи и обещаващи отношения, ние осъзнаваме, че конкретните институционални форми, в които живеем, са нужни, за да ни поддържат в стремежа ни да станем това, което Бог ни е създал да бъдем. В същото време, те са само условни и предпоследни прояви на християнската есхатология, съгласно която, като християни, ние очакваме Божието Царство, което е крайната институционална форма на живот на човека и заветната връзка, която Бог ни е обещал. Доколкото социалните структури се формират в съответствие с тази предварителна надежда, те могат да бъдат обхванати и включени в рамките на богословието на обществения живот по отношение на глобализацията.

Признаването на реалността на греха като фактор в глобализацията изисква от нас да обмислим възможността за създаване на глобална концепция за общото благо, която да служи като укрепление и да ни пази от нашите собствени най-лоши морални тенденции.

¹⁹⁵ Max Stackhouse, в Scott Paeth, Hak Joon Lee, and E. Harold Breitenberg, *Shaping Public Theology: Selections From the Writings of Max L. Stackhouse* (Grand Rapids, Eerdmans Publishing Company, 2014), 206.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Глобализацията открива възможността да си представим свят, в който можем наистина да надхвърлим моралните и политическите ограничения на националната държава и етническата принадлежност, да си представим една наистина глобална политика, която работи за колективното благополучие на цялото човечество.

Съществува, разбира се, огромна разлика между заявяването на тази възможност и нейното реализиране. Но само като си представим такъв свят, можем да използваме вътрешния потенциал на глобализацията, за да предприемем действителни стъпки в тази посока и евентуално да предотвратим социалните и екологични бедствия, които глобализацията в най-лошия си вариант заплашва да ни донесе.

Богословската основа на тази тема е есхатологичната възможност за Божието царство. Както бе споменато по-горе, доколкото християнската вяра се корени в Божиите обещания, изразени в живота, смъртта и възкресението на Исус Христос, Божието царство символизира в най-голяма степен Неговата молитва Божието царуване да дойде на земята, както е на небето. Всеки разговор за конкретните му измерения в икономическия живот на едно глобализирано общество, сред християнската общност трябва да става на фона на тази надежда¹⁹⁶.

За да си представим една наистина справедлива форма на глобализация, но такава, която предвижда Божието царство сред нашите фрагментирани човешки обстоятелства, трябва да разгледаме сериозно как реалната глобализация пропуска целта и да търсим конкретни решения на проблемите, които тя създава или изостря. По-специално, това означава да се достигне до най-бедните и най-уязвимите, засегнати от социалните, политическите и икономическите реалности на глобалното общество – тези членове на човешкото семейство, които са останали сред най-бедните от бедните, които светът на глобалния капитализъм е лишил от традиционния им начин на живот, и тези, които са жертви на влошаващи се екологични кризи.

В първите случаи това изисква от нас да настояваме за укрепване на съществуващите международни политически и икономически институции, като Организацията на обединените нации, Международния валутен фонд и Световната банка, но като изискваме от тях и ги овластяваме да поставят усилията си в услуга на най-уязвимите, с цел да развият това, което икономистът Амартия Сен нарича „способности“, чрез които човешките същества могат да се почувстват свободни членове на обществото.

За съжаление настоящите структури на тези институции продължават да следват следвоенния консенсус, който дава привилегии на победителите в този конфликт за сметка на всички останали. Ето защо съществителното „свободи“, за което говори Сен, многократно е подчинявано на политическите и икономическите програми на тези победители.

Една действително глобална група от политически и икономически институции би признала своите задължения да действа наистина справедливо по отношение на всички хора и да следва

¹⁹⁶ Jurgен Moltmann, *The Trinity and the Kingdom: The Doctrine of God* (Minneapolis: Fortress Press, 1993); *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions* (London: SCM Press, 2009).

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

политики, които се стремят реално да подобрят благосъстоянието на всички чрез по-справедливи приоритети за икономическо развитие, по-справедливо регулиране на паричната система и създаване на система от международно право и икономическа регулация, която има капацитета да прилага справедливо общ набор от стандарти в целия свят не само към физическите лица, но и към националните държави и/или корпорациите.

Въпросът за това как трябва да бъдат формирани и управлявани такива институции и как трябва да бъдат определени техните цели и задачи, за християните се корени в принципа, че ние сме създадени като човешки същества от добрия Бог в името на съвместния живот в общността. Върховната цел на християнската политика за обществения живот трябва да бъде създаването на общо благо за всяко и за всички човешки същества.

Огромните неравенства в богатството, политическите репресии и насилието, дискриминацията срещу религиозни, културни, сексуални или етнически малцинства, системните нарушения на човешките права, икономическата експлоатация и унищожаването на екосистемата са в разрез с тази борба за общото благо.

В крайна сметка „по плодовете им ще ги познаете“ (Мат. 7:16). Целта е да се създадат институции, които успяват да допринесат за истинското общо благо на човешката общност, като дадат възможност на всички човешки същества да преуспеят във всеки аспект на живота, за който Бог ни е създал – социален, икономически, естетически и духовен.

Източници:

1. Bevens, Steven. *An Introduction to Theology in Global Perspective* (Maryknoll: Orbis Books, 2009).
2. Charles E. Curran, *Catholic Social Teaching, 1891-Present: A Historical, Theological and Ethical Analysis* (Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2002) Habermas, Jurgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, trans. Thomas Burger (Cambridge: Polity, 1989 [1962]).
3. Kim, Sebastian. 'Editorial', *International Journal of Public Theology*, 8:2 (2014), 121– 127.
4. Kim, Sebastian. *In Search of Identity: Debates on Religious Conversion in India* (Delhi & Oxford: OUP, 2003).
5. Kim, Sebastian. *Theology in the Public Sphere* (London: SCM, 2011).
6. Kung, Hans. *Global Responsibility* (London: SCM Press, 1991) и *A Global Ethic for Global Politics and Economics* (Oxford: Oxford University Press, 1998).
7. Marty, Martin. *Public Church: Mainline-Evangelical-Catholic* (New York: Crossroad, 1981).
8. Moltmann, Jurgen. *The Trinity and the Kingdom: The Doctrine of God* (Minneapolis: Fortress Press, 1993).
9. Moltmann, Jurgen. *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions* (London: SCM Press, 2009).

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

10. Moltmann, Jurgen, *God for a Secular Society: The Public Relevance of Theology* (London: SCM Press, 1999).
11. Moltmann, Jurgen. *Theology of Hope* (Minneapolis: Fortress Press, 1993).
12. Manfred L. Pirner, Johannes Lähnemann, Werner Hausmann & Susanne Schwarz (eds.), *Public Theology, Religious Diversity, and Interreligious Learning. Contributing to the Common Good Through Religious Education*, Taylor & Francis, 2018 Schreiter, Robert, ed., *The Schillebeeckx Reader* (London: Crossroad, 1987).
13. Stackhouse, Max L. *Public Theology and Political Economy: Christian Stewardship in Modern Society* (Langham, MD: University Press of America, 1991).
14. Stackhouse, Max L. *Globalization and Grace: God and Globalization vol. 4.* (New York: Continuum, 2007).
15. Stackhouse, Max L., *Public Theology and Political Economy: Christian Stewardship in Modern Society* (Langham, MD: University Press of America, 1991). Stiglitz, Joseph. *Globalization and Its Discontents* (London: Penguin, 2003).
16. Temple, William. *Christianity and the Social Order* (Harmondsworth: Penguin, 1942).
17. Thomas, M.M. 'Baptism, the Church and Koinonia', *Religion and Society*, XIX:1 (Mar 1972), 69–90.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

КРАТКИ БЕЛЕЖКИ ОТНОСНО МЕТОДИТЕ И ТЕХНИКИТЕ НА ОБУЧЕНИЕ ПО РЕЛИГИЯ

Проф. Кълина Джелу

I. Партньорство между университет и общност

Поддържането на партньорски взаимоотношения между местната общност и духовна семинария или богословски факултет, под формата на партньорство между образователната система и общността, може да осигури подходяща среда за подготовката на специалисти по „богословие на обществения живот“, вкл. чрез необходимото обучение и придобиване на съответните знания, умения и увереност за пълноценно участие в различни сфери на обществения живот чрез всяка тяхна дейност и с подобаващо смирение и мъдрост.

В идеалния случай курсовете в учебната програма трябва да са структурирани по теми, съответстващи на целите, заложи в нейното съдържание. Те ще насърчат учащите и преподавателите да изпробват и трупат нови знания с помощта на своите партньори в общността, като за целта могат да се предвидят интердисциплинарни стипендии за професионалната и духовна подготовка на студенти и ученици. По този начин придобитите от тях знания за Свещеното Писание, християнската история и богословска наука ще са едновременно съществени и уместни.

В Румъния са разкрити контролирани стажантски позиции и стажове в социални услуги, които са в основата на съответните учебни програми. Ефективното планиране и реализация на този вид образование, основано на личния ангажимент и преживяване на учащите, е важно за обучението на младите богослови в няколко отношения. На първо място, стажантският опит осигурява богати възможности за практическо богословие, а също така и за размишление върху всички дисциплини в учебната програма. Вместо да „привнеся“ теоретични знания от класната стая в избрани стажантски позиции (практикуми), този вид образование, в основата на което е личното преживяване, позволява на учащите активно да трупат познания по практическо богословие, с помощта на които да обогатят и контекстуализират цялостното си светоусещане, в основата на което, разбира се, стои общо за различните дисциплини съдържание. Стажовете (практикумите) в областта на църковната, пастирската или социалната дейност, съчетани с целенасочен и компетентен размисъл в рамките на учащата общност, предоставят възможност на участниците да поставят под съмнение, оспорват и теоретично да преподреждат своите знания през призмата на специфични за тях самите обстоятелства и опит¹⁹⁷.

Вторият основен аспект на обучението по пастирско богословие или богословско-социално подпомагане включва осигуряване на възможности за размисъл върху собствената култура, религия и обучение, с цел подобряване на уменията за изграждане на реални партньорства и услуги с представители на различни култури и религии. Според наскоро проведено изследване¹⁹⁸ сред

¹⁹⁷Eyler, Janet and Dwight E. Giles, Jr. Where's the Learning in Service-Learning? San Francisco: Jossey-Bass, 1999, c. 64

¹⁹⁸ DanW. Butin, Service-Learning in Theory and Practice: The Future of Community Engagement in Higher Education, New

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

служители на организации за услуги в общността най-честото оплакване от стажуващите е слабата им подготовка в областта на „културната компетентност“, а именно непознаване както на собственото културно минало, така и на различните етнически, икономически и религиозни особености на хората, с които се срещат¹⁹⁹. Адекватната подготовка за обществено-социална дейност, изглаждане на различията и възприемане на състрадателен подход в общество и свят, разкъсвани от етническа принадлежност, религия и икономически статут, изисква от всички учащи устойчиво размишление върху собствената им подготовка по история, обществознание и динамика на световните процеси, както и върху начините, по които християнските богословски учения са били използвани не само като начин за оправдаване, но и за противопоставяне на расовото, полово и религиозно потисничество. Стажовете трябва да са пряко обвързани с курсове, които предоставят отлични възможности за многопластово, интердисциплинарно богословско размишление, така че студентите да придобият умения за състрадателен и осъзнат подход към изследването, анализирането и отклика на културно-историческите особености на всяка общност, в която ще служат занапред.

В идеалния случай тази цялостна подготовка ще осигури на всички учащи възможност да разчитат не само на богословското си образование, но и на самите себе си. По такъв начин те ще се превърнат в истински и достойни лидери, които отстояват своята вяра и служба с увереност в дарбите, уменията и знанията си, както и в практическата си способност да изслушват, забелязват и израстват на фона на променящи се общности и обстоятелства.

Наставничество в партньорските модели

Педагогическата работа на преподавателите трябва да позволява на учащите сами да определят това, което считат за ценно за образователното си израстване. За целта са необходими определени механизми, които да подпомогнат развитието на успешни взаимоотношения между учители и наставници, а именно:

- изготвяне на обща визия;
- постигане на съгласие и съвместно планиране на обучението;
- прилагане на подход за съвместно планиране и анализ;
- определяне на експертното участие в курсовете;
- определяне на основните изисквания за провеждане на занятията, на лицата, които ще се обучават, и на тези, които ще ги провеждат;
- промяна на методите на наставничество в съответствие с уменията на учащите;
- определяне на експерти-наставници за обучението;
- назначаване на учители с конкретната задача да установят и поддържат партньорства

York: Palgrave Macmillan, 2010, с. 139.

¹⁹⁹ Randy Stoecker and Elizabeth Tryon, *The Unheard Voices: Community Organizations and Service Learning*, Philadelphia: Temple University Press, 2009, с. 119

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

извън училище.

Според теорията на ситуативното учене на Лейв и Венгер (1991)²⁰⁰, касаеща ученето от и в практически общности, човешката практика създава определено преживяване на света, при което знанието става част от практически преживявания. Идеята на практическата общност е ученето да се основава на същинска практика, която може да се постигне чрез практическо изучаване на другите. Основен момент тук е необходимостта от споделяне на идеи между преподаватели, хора, ресурси и практически общности, при което представителите на общността помагат на учащите да добият по-добра представа за практическото приложение на образователното съдържание в реалния свят.

Защо религия и технологии? Религията като важна сфера на човешката дейност

На пръв поглед необходимостта от отделна област в образованието, обединяваща религия и технологии, може да изглежда необичайна. Възможно е да обвиним науката, че не е установила преки връзки между религията и технологиите, както и че съществуващите такива са предимно еднопосочни. В края на краищата голяма част от въздействията след края на XX век са видимо свързани с технологиите и неизбежно утвърждават тяхното влияние и авторитет в сферата на религията и духовността, както и в търговията и икономиката, институционалните системи (културни, образователни, социални), ежедневието, политиката, спорта и други области на човешките усилия и дейност. Когато обаче изключим дейността, предназначена да задоволява човешките потребности през по-голямата част от нашия живот, веднага ще забележим някои от начините, по които религията, технологичният свят и целите, уменията и методите, свързани с технологиите, неизбежно и непрекъснато си взаимодействат.

Дори на случаен наблюдател трябва да е ясно, че ученето неизбежно ангажира естетиката, ценностите, потребностите и стремежите, и налага използването на технологии от преподаватели, учаци и широката общественост, които включват и се позовават на религиозни традиции, религиозни практики и специфични обществени групи, принадлежащи към една или повече конкретни религии, в които са възприети определени изисквания към храната, естетиката на обличане, възприятието на хората и другите живи същества (както големи, така и малки) и учения, които последователите им считат за неразделна част от начина на взаимодействие с широкия свят и ценностите, които могат да окажат съществено влияние върху собственото им бъдещо навлизане в него.

Подобно на технологиите, „религията“ се оказва трудно за определяне понятие, а според една нелоша работна дефиниция тя представлява „единна система от вярвания и практики за живота и относителния свят спрямо свръхестественото, която обединява вярващи или последователи в

²⁰⁰ Lave, J., & Wenger, E. (1991) *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511815355>. Yang, F. (2016). *Exceptionalism or chinamerica: Measuring religious change in the globalizing*

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

социална организация или морална общност“ (Yang 2011: 36)²⁰¹. Както самият автор отбелязва „това определение се позовава на четири основни елемента на религията: (1) вяра в свръхестественото; (2) съвкупност от вярвания за живота и света; (3) комплекс от ритуални практики, които са израз на определени вярвания; (4) обособена социална организация или морална общност от вярващи и практикуващи“. (Yang 2016:15)²⁰²

Безвъзвратната загуба на всякаква форма на организирана религия на фона на всичко, представяно ни като прогрес на науката и технологиите и произтичащото от него деконструиране, преосмисляне и съ-изменяне на света, нееднократно е била пророкувана. Като цяло всички религии, и най-вече основните световни религии, се характеризират с наративна и философска насоченост, която се стреми да подчини целия живот на тълкувателния авторитет и влияние на съответната религия. За религиозните хора, в голяма степен още от праисторическите времена, природата е механизъм, посредством който обликът, характеристиките и стремежите, свързани с един повисш, невидим свят и опосредствани чрез „знаци и символи“, стават израз на загадъчното.

Тези знаци и символи могат да включват самата земна повърхност, материи, намиращи се под или произлизащи от нея, предмети, падащи от небето, човешки възприятия, усещания, мисли и мечти на човешкия разум, вкл. „духовно общуване“ с един или повече други светове, опосредствани чрез езика (способност, която сама по себе си нерядко се възприема като дар от този невидим, тайнствен свят). В този смисъл, природата служи като мост между нашия свят и света или световите, които вероятно съществуват отвъд нас. Дори религии, за които се смята, че са в голяма степен насочени към отвъдното, възприемат това разграничаване, основано на физическия свят, който понастоящем обитават, и го ценят заради това, която им разкрива за самите тях или което се крие отвъд (Bellah, 2011)²⁰³.

Трите влиятелни монотеистични религии юдаизъм, християнство и ислям, които се позовават на някои общи религиозни текстове и гледни точки, традиционно застъпват идеята за ясно разграничение между земята и физическата вселена, обитавана от Бог. Самият Бог не се нуждае от никаква форма на физичност, за да съществува, и живее извън времето, „в пределите“ на вечността. В същото време Той е сътворил света и е силно свързан със създадения ред, вкл. с човешките същества, които живеят в него. Въпреки това видимият свят нито напълно обхваща, нито изразява божественото битие, нито пък включва създадения ред в божественото битие.

²⁰¹ David Carless, Diane Salter, Min Yang & Joy Lam (2011) Developing sustainable feedback practices, *Studies in Higher Education*, 36:4, 395-407, DOI: 10.1080/03075071003642449

²⁰² Yang, F. (2011). *Religion in China: Survival and revival under communist rule*. New York: Oxford University Press.

²⁰³ Bellah, R. N. (2011). *Religion in human evolution: From the Paleolithic to the axial age*. Cambridge, MA: Belknap Press.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Други религии също са опитвали да се самоорганизират и да насърчават взаимодействието между последователите си, които се занимават с наука. Например Ханс Йонас (Hans Jonas, 1984)²⁰⁴, практикуващ евреин и изтъкнат специалист по философия на технологиите, се опитва да изгради изцяло етичен модел за управление на вземането на технологични решения, като внимателно избягва да се позовава на религиозните източници, които са в основата на собствените му разбирания и действия. Има и автори, които анализират различните начини, по които ценностите, етиката и богословските норми могат да бъдат включени в научно-технологичната и политическата практика. (Gorman et al.²⁰⁵ 2005). На практика всички технологични и инженерни системи обръщат специално внимание на ролята на ценностите в различни видове технологична дейност. Като цяло всяка официална религия възпитава определени норми на поведение, определя или насърчава конкретни форми на действие и внушава идеи, свързани с отделната личност, с останалите, с обществото и с целите на човечеството. Добре структурираните дискусии могат да доведат до множество идеи, вдъхновени от религията, по време на учебно занятие или в процеса на вземане на решения относно ценностите, които трябва да залегнат в основата на различни технологични дейности. В този подход специално внимание може да се обърне на различните източници, от които произтичат ценностите, на средствата, чрез които те намират израз в обществото, както и на начина, по който въз основа на тях се сформират групи от хора за определяне на взаимно съгласувани начини за избор, приспособяване и използване на ценности за човешките практики.

Широкоразпространеното присъствие на религиозно обвързани институции в човешките общества, вкл. в националните системи на формалното образование по света, предоставя друга възможност за засилване на категоричността и целенасочеността на връзките между религията и технологиите. Независимо от стремежите на училища и университети, в които се преподава богословие, да наблегнат на собствените си религиозни традиции, качествено обучение също така изисква утвърждаване на установени ценности. В повечето престижни университети по света работят професори по богословие и религиознание или учени, популяризиращи религиозните им вярвания и практики, които често принадлежат към различни разклонения на една и съща религия и/или са добре запознати с много различни религии. Тази част от факултетния състав може да предостави важни съюзници и партньори в разговорите за създаване и поддържане на балансиран диалог за изучаване на взаимодействията между отделни религии, вярвания и религиозни практики

²⁰⁴ Jonas, Hans (1984). *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*. University of Chicago Press.

²⁰⁵ Gorman, U., Drees, W. B., & Eisinger, H. M. (Eds.). (2005). *Creative creatures: Values and ethical issues in theology, science, and technology*. New York: Bloomsbury T & T Clark. Grant, G. (1986). *Technology and justice*. Toronto: House of Anansi Press. Harrison, P. (2015). *The territories of science and religion*. Chicago: University of Chicago Press. Herzfeld, N. (2009). *Technology and religion: Remaining human in a co-created world*. West Conshohocken: Templeton Press.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

и технологични практики и разработки. Така например социалното учение на Римокатолическата църква е организирано в специален корпус, използван като доктрина от поместните църкви, и е налично на няколко езика (Папски съвет за справедливост и мир, 2005). Такъв вид документ не само улеснява намирането на информация за подобни дискусии, но и предоставя възможност на всички участници (вкл. на преподавателите) да обогатят знанията си за официалното учение на съответната религиозна група и да разберат защо когато става въпрос за съвременните технологии, въпросните нагласи и ценности са изложени точно по този начин (Teschner and Tomasi 2016²⁰⁶).

Богословско-професионално образование

В професионалното образование промени могат да настъпят в резултат на три основни фактора. Първият е свързан с появата на нови технологии, които създават условия за неизползвани до момента форми на учене и допринасят за преобразуване на моделите на работа. Използването на нови технологии влияе върху начина на участие в текущи учебни програми и предоставя индивидуален достъп до електронни ресурси. На второ място, новите професии изискват нови знания и умения. Те са в разрез с традиционното разграничаване между професионалното и академичното образование и предполагат по-силно развити емоционални и когнитивни умения. Накрая, появата на нови дисциплинарни перспективи създава важни нови възможности във всички форми на обучение.

От 80-те години на миналия век в резултат на глобализацията наблюдаваме непрекъснат ръст на създаването и използването на нови технологии, тяхното разработване и внедряване. Независимо че въздействието на технологичния прогрес често се представя като неизбежна последица, Хайдегер и Петерсен²⁰⁷ отбелязват, че анализи, които се основават на развитието на технологиите, не отчитат значението на културните фактори.

От гледна точка на обучението, особено що се отнася до професионалното образование и обучение, анализите на наскоро възникналото взаимодействие между работа и технологии разкриват нови предпоставки за подобни процедури и процеси. Според същите автори (Heidegger and Petersen, 2018) става въпрос за развитието на личността и непрекъснатото усвояване на конкретни умения за участие в съзнателния живот, но съществува и гледната точка (DeJaeghere, 2018)²⁰⁸, че от съществено значение тук е развитието на основни умения за гарантиране на устойчиво препитание и просперитет.

²⁰⁶ Teschner, G., & Tomasi, A. (2016). Turning toward technology: A glimpse into the Asian paradigm. Piscataway: Transaction Publishers.

²⁰⁷ Heidegger G, Petersen W (2018) *Shaping occupational biography and working conditions: a pedagogical principle in different VET systems*. B: McGrath, S., Mulder, M., Papier, J., and Stuart, R. (eds.) (2019). 'Handbook of vocational education and training: Developments in the changing world of work'. Switzerland: Springer

²⁰⁸ DeJaeghere J (2018) *A capability approach to entrepreneurship education: fostering recognition and community care to address inequalities for marginalized youth*. B: McGrath S, Mulder M, Papier J, Stuart R (eds) Handbook of vocational education and training: developments in the changing world of work. Springer, Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-319->

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Професионалното образование не приключва с получаването на диплома или сертификат, тъй като новозавършилите стават активни участници в практиките на работното място и в екипната работа. Според изследвания на нашето съвремие, а именно на начините на прилагане на различни форми на знание, професионалното образование трябва да приветства и използва иновативните методи и техники, в крак с напредъка на науката и без загуба на съдържание спрямо източника.

Начинът, по който човек опознава и развива творческите си способности, налага преосмисляне на връзката между знанието и професионалната практика. Хордърн²⁰⁹ изследва начините на възприемане на последната от гледна точка на създаването на знания и степента на отчетливото им присъствие в училищната учебна програма.

Противоположният подход за осмисляне на знанието като част от професионалната подготовка на учащите (Gustavsson and Persson-Thunqvist, 2018)²¹⁰ цели създаване на благоприятни условия за използване на придобитите знания от учащите за обогатяване на тяхната представа за условията, определящи рамката на професионалното образование, което изисква критичен преглед на неговите приоритети в системна среда. Професионалното обучение е част от националните системи, а иновациите и цифровизацията изправят образованието и педагогическите специалисти пред нелеката задача да не изостават от уменията и областите на специализация, необходими за подготовката на нови видове специалисти.

Преподаване в ерата на цифровите технологии

Цифровизацията променя нашия свят из основи, а с него – и ролите, изискванията и възможностите за обучение чрез технологии. Това несъмнено ще доведе и до промени в определението и обхвата, но е важно към тях да се подходи с въображение, ефективно и безпристрастно. Цифровизацията предполага мащабен напредък в една съвсем нова насока – важен етап в разгръщането на човешкия потенциал, който е също толкова значим, колкото и изобретяването на колелото за цялостното развитие и на книгите - за образованието (Prensky 2001). Младото поколение израства в свят на цифрови технологии, който то определено възприема, но чието влияние върху образователния процес следва да се преосмисли. Важно е също да отбележим, че изкуственият интелект създава технологии, които са кодирани в машини и инфраструктури, рамки на знания и действия. Днес технологиите ни помагат да разрешим някои от най-наболелите световни проблеми – ежедневно общуване между хората, здравеопазването, транспорта, самотата – но истинският им чар се крие във възможността те сами да се нагаждат към човека. Компютрите

49789-1_13-1.

²⁰⁹ Hordern J (2018) Knowledge, practice, and workplace learning. B: McGrath S, Mulder M, Papier J, Stuart R (eds) Handbook of vocational education and training: developments in the changing world of work. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-49789-1_63-1

²¹⁰ Gustavsson M, Thunqvist D (2018) Students' vocational learning: enabling conditions for putting knowledge to work. B: McGrath S, Mulder M, Papier J, Stuart R (eds) Handbook of vocational education and training: developments in the changing world of work. Springer, Cham

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

нямат за цел да разрешат всички наши проблеми, а да поставят нови въпроси, по нов начин и пред целия свят.

Какво представляват „цифровите умения“?

Цифровите умения са на голяма почит в професионалния свят на работата, а приложенията им могат да се систематизират по следния начин:

- Цифрова грамотност, която се отнася до способността да се мисли и използва развитието на езика на цифровия свят по творчески начин, иначе казано – онези умения, които позволяват на човек да живее, учи и работи в XXI век.
- Цифрово разбиране (или свободно владение), което се основава на уверено боравене с този език за осмисляне на практическите му последици.

Независимо от огромния ръст на работните места в сектора на телекомуникациите и т.нар. ИКТ и мобилен сектор, те в никакъв случай не са единствените възможности, които изискват цифрови умения.

За разлика от „твърдите умения“, необходими за извършване на същинската работа, „меките умения“ са онези междуличностни качества (още наричани „личностни умения“) и характеристики, чието владение е предпоставка за успех на работното място. Примери за такива са ефективност в общуването, такт, гъвкавост, почтеност, добро чувство за хумор и работна етика.

Възможности на платформата за електронно обучение Moodle

Сред ресурсите с отворен код Moodle добива все по-голяма популярност. Названието е съкращение от английското Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment (модулна обектно-ориентирана динамична среда за обучение), а платформата представлява автоматизирана компютърна и уеб базирана система за управление на обучението.

Въпреки че първоначално е предвидена за висшето образование, впоследствие Moodle успешно навлиза както в училищната (начално, прогимназиално и средно образование), така и в работната среда (корпоративно обучение).

Платформата е достъпна на адрес www/moodle.org/, където се предлагат курсове за работа с нея. Новите потребители могат да разчитат на помощ, за да започнат да използват Moodle, да разрешават възникващите проблеми и да работят със системата ефективно. Към момента тя е преведена на над 75 езика (<http://moodle.org>).

Moodle се използва за:

- Дистанционно обучение – при което преподавателят и учащият рядко се срещат лично;
- Дистанционна подкрепа при редовна форма на обучение – в този случай с помощта на средствата за електронно обучение учащият получава задачи и след като ги подготви, ги изпраща обратно за проверка през системата;
- Подкрепа при редовна форма на обучение – подготовка на индивидуални практически задачи и тестове, които се решават по време на часовете в

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

модула за електронно обучение на системата.

Moodle предлага възможност за съгласуване на обучението с индивидуалното темпо (скоростта на изучаване на материала се определя от самия учащ в зависимост от личните ангажименти и нужди), предоставя свобода и гъвкавост (учащият може сам да планира времето, мястото и продължителността на курсовете) и осигурява достъпност (образователните материали са налични без значение от географското местоположение и часовия пояс, в които се намират учащия и учебното заведение), мобилност (ефективната обратна връзка между преподавател и учащ е основно изискване и предпоставка за успеха на учебния процес), технологично обучение (използване на най-новите постижения на информационните технологии и телекомуникациите в образователния процес) и творчески подход (създаване на подходящи условия за творческа себеизява на обучаемия) (Dobrydina et al. 2014, с. 285– 286).

Както вече споменахме, основните единици на обучението в Moodle са учебните курсове.

II. Научно-изследователски методи в изучаването на религия

Според общоприетото разбиране съвременната наука борави с методи, теории, понятия и категории, като за да бъде считано за „научно“, знанието трябва да се основава на емпиричен материал (данни), събран с помощта на утвърдени „научни“ методи, а анализът му - да следва правила, основани на тези „научни“ методи, и да борави с възприети в съответната академична общност понятия и теории. Разбира се правилата, според които определени данни, методи, категории и теории се приемат за „научни“, могат да се променят. Вместо това обаче, границите между това, което е, и това, което не е наука, или е псевдонаука са предмет на безкрайни спорове и компромиси.

Проблемите, свързани с методиката на научните изследвания, рядко се обсъждат по време на конференции. Броят на публикуваните статии по въпроса във водещи издания, дори и в това, чието заглавие включва думата „метод“, е незначителен²¹¹. Подобна е ситуацията с уводните учебници, които като цяло също не обръщат внимание на проблема, а курсове, посветени изцяло на научно-изследователската методология, почти не присъстват в учебната програма по религия.

В това отношение религиознанието рязко се отличава от други дисциплини, които обръщат сериозно внимание на обучението по методика на научните изследвания (обикновено през първата учебна година) и имат голям брой публикации по темата, вкл. статии в специализирани издания, учебници и сборници. В религиознанието няма нито едно изследване, което да съответства на нивото на техническа прецизност, наблюдавана в много други дисциплини²¹². Настоящото

²¹¹ В В. Lincoln, „Theses on method”, в Method and Theory in the Study of Religion 8 (3), (1996), (с. 225 – 227), с. 225.

²¹² С. Smith, „Five proposals for reforming article publishing in the social scientific study of religion (especially quantitative): improving the quality, value, and cumulativeness of our scholarship”, в Journal for the Scientific Study of Religion 49 (4), (2010), (с. 583 – 595), с. 589.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

изследване има за цел да компенсира тази липса, като представи възможностите за изучаване на религия, най-вече за студенти, с помощта на утвърдени научно-изследователски методи.

Тук изхождаме от допускането, че методите са правилата, които ръководят научната дейност. Позовавайки се на гръцката етимология на думата (от μετά - „по или след“ и одός - „път“), понятието следва да се разбира като метафора, свързана с „пътя“ (планирания път), специфичния начин на извършване на нещата, организираната процедура. Най-общо казано, научният метод е общоприетият подход на работа в науката, разглеждана в най-широк смисъл (вкл. хуманитарните науки). От теоретична гледна точка методите структурират, събират и/или създават данни за извършване на научна дейност. Тези данни не съществуват просто „някъде“, независимо от наблюдател и наблюдение. В действителност без методи и теории, не може да има и данни. Методите ни помагат да изучаваме реалността, но в същото време те произвеждат, поне отчасти, данните, които ще се анализират. Ефективността им се крие именно в това, че в известна степен те самите са създатели на реалностите, които след това ще изследват²¹³. Методите и понятията, които ги формират и описват, имат своя история, която се променя със смяната на поколенията в науката²¹⁴. Целта на настоящото изследване е да представи съвременните методи и дискусии, които са приложими към изучаването на религията.

В тесния смисъл, научно-изследователските методи са техники за събиране и анализиране или използване на данни в научни изследвания. Въпреки че винаги е възможно да има известни отклонения, тези процедури или техники обикновено следват предварително изготвен план, практика или схема. Важно е те да не се разбират погрешно като безусловни правила, които трябва да се прилагат стриктно, а по-скоро като насоки и примери за установени или добри практики (което не отрича тяхната динамика). В този смисъл настоящото изследване няма за цел да уреди или стандартизира научно-изследователските практики за изучаването на религия, а по-скоро да подобри качеството на изследователската дейност и да насърчи по-нататъшното ѝ развитие чрез осигуряване на възможности за размисъл и избор.

Един от най-значимите дебати в методологията е свързан с противопоставянето на количествените и качествените методи. Най-просто казано, първите боравят с числени измервания, а вторите - не. Разногласията са израз на двете основни позиции по отношение на структурирането на научните изследвания – според някои привърженици на качествените подходи не всичко е измеримо, докато поддръжниците на количествените методи са скептични към субективния характер на качествения продукт.

Три установени критерия за оценка на уместността на научно-изследователските данни са тяхната надеждност, валидност и обобщимост. Като цяло, надеждността касае систематичността или устойчивостта на данните или измерването на дадена концепция; валидността се отнася до това

²¹³ J. Law, *After Method: mess in social science research*, Routledge, London, New York, 2004, c.143.

²¹⁴ J. Platt, *A History of Sociological Research Methods in America, 1920–1960*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, c. 44–52.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

дали даден показател (или група от показатели) правилно отразява (или измерва) концепциите, за които е предназначен, или, от друга страна, дали правилно предвижда съответните резултати; обобщимостта е свързана с възможността констатациите да бъдат използвани отвъд извадката на дадено изследване.

Друг способ за потвърждаване в научните изследвания е триангулацията. Той е свързан с използването на различни методи и/или източници (а също и видове източници) на емпиричен материал в дадено изследване. Метафората на триъгълника се отнася до множеството гледни точки по отношение на метода и данните²¹⁵. Освен използването на различни (или различни разновидности на) методи и данни, понятието се отнася и до участието на няколко изследователи (наблюдатели) и/или теории. Тук се изхожда от позицията, че разликите между методите и техните възможни последици трябва да бъдат внимателно обмислени. Триангулацията често се отнася към изследванията със смесени методи. Въпреки че това невинаги е възможно при повечето изследователски проекти в хуманитарните науки, по които обикновено се работи със строго ограничен срок и ресурси, използването на различни елементи на триангулацията е уместно в по-малките проекти. Методологическият плурализъм не отстоява позицията, че даден метод е в еднаква степен добър или лош за всяка една задача. При все това изборът на подходящи изследователски методи е важен методологичен въпрос, който всеки изследовател трябва да разреши.

Теорията изпълнява различна функция в различните научно-изследователски модели, а по този начин влияе и върху самите методи. Условно казано е възможно да се обособят отделни модели в рамките на често оспорвана последователност от научни практики, която обаче не бихме могли да обсъдим в подробности тук. Диаметрално противоположни са моделите за проверка на теорията (научният метод) и изграждане на теория (обоснованата теория). При първия теорията представлява система от твърдения (аксиоми и хипотези), които непрестанно се изпробват, а при необходимост – и променят с помощта на емпирично потвърждаване и опровергаване. Класическият метод тук е експериментът, докато в социалните науки тази функция се изпълнява от изследванията и други количествени методи.

Обоснованата теория на свой ред се свързва с модел на научна практика, при който не се използват данни за проверка, а въз основа на динамичното взаимодействие между събирането и анализа на данни се изграждат понятия, категории, а в резултат на това се формулира и теория. За разлика от редица други дисциплини, изследователските среди в сферата на религията се характеризират както с липса на интерес към научно-изследователските методи като цяло, така и с ограничен стремеж за системно проучване на нови методологични възможности. Поради това една от основните цели на настоящото издание е да запознае религиозната академична общност с

²¹⁵ E.G. Guba and Y.S. Lincoln, Competing paradigms in qualitative research, в N.K. Denzin and Y.S. Lincoln, (eds), Handbook of Qualitative Research, SAGE, Thousand Oaks, CA, London, 1994, (с. 105 – 117), с. 105–106.

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

многообразието от методологически възможности, както и с различните способности, които вече са или биха могли да се използват в педагогическата дейност, и съответните им недостатъци. Това ще насърчи избора на подходящ и конструктивен подход към научно-изследователските методи и ще помогне на изследователите да избегнат евентуални методологически уловки. В същото време то ще е в полза на читателите при оценката на научната дейност и изграждането на критерии за убедителни и неубедителни изследвания. Изхождайки от основополагащото значение на методите за науката и научната дейност, конструктивният размисъл върху тях и произтичащите от него методологични въпроси имат решаваща роля за определяне и подобряване на качеството на академичната дейност.

Епистемиологични измерения на изучаването на религия

Повечето епистемиологични въпроси са също толкова приложими към религията, колкото и към всяка друга академична област. Има обаче такива, на които си струва да се обърне по-специално внимание поради значението им за научната практика в изучаването на религия. На първо място това е състоянието на религиозния дискурс спрямо приложния дискурс в религиозната наука, или казано по-просто - въпросите „Кой е прав?“ и „Кое е вярно?“ Тук е важно да уточним, че религиозните и научните претенции за истинност са коренно различни. Така например религиозните твърдения, свързани с истини или трансцендентни фактори, не са научно доказуеми, а повечето религиозни дискурси са несъвместими с научните представи за данни, обяснения и тълкувания. Независимо от това е достатъчно ясно, че тематиката на религиознанието може да се изучава като човешки поведения, идеи и институции, без това да създава съществени проблеми по отношение на истинността.

Разглеждайки по такъв начин, религиозната наука се отнася изцяло към хуманитарните и социалните науки и се сблъсква със същите проблеми като тях. При все това, предвид академичната ѝ история и глобални, межкултурни амбиции, си струва да се споменат няколко аспекта, касаещи епистемологията като цяло. Те включват: естество на данните; модели на инференциално мислене; последици от относителността; мотиви за аргументация и обосновка; проблемът за „епистемичните достойнства“; проблемът за „ненаблюдаемостта на знанието“.

Първият модел, емпиризмът, е израз на обичайната представа, която повечето от нас са възприели като психологически механизъм „по подразбиране“, а именно че в основата си нашето познание за света произтича от преживяването – чрез възприятия, върху които градим нашите вярвания, правим изявления и така достигаме до (определен вид) познание. Според емпиризма, знанието се изгражда в резултат на индукция, а критериите за валидност се основават на позоваване²¹⁶. Категориите, чрез които разбираме света, са до голяма степен формирани от начина на неговото съществуване. Вторият „-изъм“, рационализмът, ги разглежда като вродени, устойчиви

²¹⁶ A. Chalmers, *What Is This Thing Called Science? An assessment of the nature and status of science and its methods*. 3rd edn., Open University Press, New York, 1999, c. 1-21

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

и не пряко произхождащи от преживяването. Точно обратното, нашият опит и знания са продукт на когнитивни механизми. Третият „-изъм“, конструктивизмът, е добре познат в хуманитарните и социалните науки (по-слабо застъпен е в естествените науки, но присъства във философията и социологията на науката). Според него социалните условия и сили са в основата на нашите знания и процесите на тяхното формиране.

Два свързани „-изма“ се споменават многократно в дискусии, посветени на изучаването на религията, а именно позитивизмът и редукионизмът. Първият се развива като основна философия на научния прогрес през XIX век. Неговият главен принцип е, че науката трябва да се занимава с проблеми, за които е възможно да се получат категорични и надеждни знания, а оттук – и че всякакви форми на метафизична спекулация трябва да се избягват. По същество това е силен гласък към обективност и неутралност. Не на последно място трябва да уточним, че позитивистките нагласи в научните изследвания са оказали благоприятно влияние върху изучаването на религия, но също така да не забравяме, че дори привържениците на позитивизма изразяват позиции и пристрастия и, макар и несъзнателно, също застъпват определени теории.

През втората половина на XX век позитивисткото мислене започва да губи позиции, а „позитивист“ и „позитивизъм“ се превръщат в пейоративни термини за изследователи, които в теоретично отношение са ненаясно със собствените си хипотези. Понастоящем стремежът е по-скоро да се включат предпоставките на изследването и по такъв начин да се разшири целта на обективността към самата научна практика²¹⁷.

„Редукция“, „редукионизъм“ и „редукионист“ също нередко се използват с пренебрежително значение в религиознанието, особено по отношение на тези (противници), които „редуцират“ религията, а по такъв начин и нейните обичайно приемани основни характеристики, до „нещо друго“ (напр. политика, икономика или познание). Терминът „редукция“ има няколко значения, но в науката се отнася преди всичко до промяна в теорията или нивото, която води до „ново състояние на нещата“. Проява на редукионизъм е налице винаги, когато се каже „с други думи“²¹⁸, тъй като се прибъгва до друга обяснителна рамка, със съответните тълкувания и обяснения. Ако изучаването на религия трябваше да избегне всякаква форма на редукция, единствената оставаща задача би била повторение на това, в което вярващите вярват, казват и правят. Обект на повечето дискусии в епистемологията и философията на науката винаги са били условията и проблемите, с които се сблъскват естествените науки в търсенето на достоверни знания, основополагащи принципи и обосновки. Формирането на знания в хуманитарните и социалните науки не е разглеждано в такива подробности, а дори има застъпници на тезата, че те изобщо не принадлежат към сферата на науката.

²¹⁷ Пак там, с. 113-123.

²¹⁸ J. S. Jensen, *The Study of Religion in a New Key: theoretical and philosophical soundings in the comparative and general study of religion*, Aarhus University Press, Aarhus 2003, с.134–139.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

В заключение можем да кажем, че редица епистемиологични въпроси показват, че не е нужно човек да е физик или философ, за да знае какво е наука, тъй като нейните преимущества като цяло са лесни за разбиране и прилагане. В хода на еволюцията разширяването и непрестанното развитие на човешките способности ни е дало възможност да не ходим по дърветата в джунглата. Ако към това добавим и социалните норми и установената употреба на езика, ще видим, че като цяло научната практика не е толкова различна от човешката практика. Тъй като тези стандарти важат и за научната практика, смятам, че трябва да предпочетем сценария с „преимущества“ вместо да се стремим да търсим категоричен набор от правила. Те са нещо, което всеки би могъл да следва, за разлика от уменията да останеш разумен, когато правилата са вече изчерпани. Решение има и за ситуации като тази, защото, както е казал философът Хилари Пътнам, ние сме длъжни да бъдем разумни по един подценен, първичен начин и макар това наше задължение със сигурност да не е нито „морално“, нито „етично“, то все пак е много реално²¹⁹.

Анализ на съдържанието

В научните методи като експерименти и анкети хората реагират на контролирани ситуации или отговарят на въпроси и по такъв начин предоставят данни, които преди това не са били налични. Някои изследователи предпочитат да изучават послания, които вече съществуват във вид на запис или изображение, а методът, който се използва за описание и тълкуване на техните характеристики, е текстовият анализ. Под „текст“ тук се разбира всеки един предмет, артефакт или поведение, включващ използването на символи. Това могат да бъдат писмени преписи на изказвания или разговори, писмени документи (писма, досиета на персонала, вестници, списания, учебници), електронни документи (аудио касети, филми, видео касети, компютърни файлове) или изображения (картини, снимки и архитектура).

Анализът на съдържанието е разработен най-вече като метод за описване и обясняване на характеристиките на посланията на текстове в средствата за масово осведомяване и обществените медии (въпреки че може да става въпрос и за послания от лично естество или предназначени за едно или повече лица). Той може да бъде определен като „изследователска техника за възпроизвеждане и потвърждаване на изводи от текстове (или друг важен материал) в контекста на тяхната употреба“²²⁰, която включва „всяка от многото изследователски техники, използвани за описание и систематичен анализ на съдържанието на писмена, устна или изобразена комуникация, като книги, вестници, телевизионни предавания или преписи на интервюта“²²¹, и обикновено води до създаване

²¹⁹ H. Putnam, *The Many Faces of Realism*, Open Court, LaSalle, IL, с. 84.

²²⁰ K.H Krippendorff, *Content analysis: an introduction to its methodology*, Sage Publications, Thousand Oaks, California, 1980, с. 18.

²²¹ W.P. Vogt, *Dictionary of statistics and methodology*, third edn. Sage Publications, Thousand Oaks, California, 2005, с. 59.

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

на обективни и количествени данни, въпреки че нерядко се срещат и разновидности, които се основават предимно или единствено на качествени анализи и отчетност.

Анализът на съдържанието води началото си от религиознанието и датира от XVIII век, когато изследователи в Швеция изброяват религиозните символи в сборник от 90 химна, за да определят дали проповядва срещу църквата²²².

На първо място, анализът на съдържанието може да е полезен, когато изследователите се интересуват от проследяване на конкретни данни, за да определят и разберат тенденциите или промените в конкретни ситуации с течение на времето. На второ – той може да се използва, ако е необходимо да се установят общи модели или елементи в даден жанр. На трето – ако общите характеристики не са обект на изследователски интерес, анализът на съдържанието може да се използва за определяне на разликите чрез сравняване на сходни видове променливи в две отделни системи или в различни контексти. На четвърто – изследователите могат да използват анализа на съдържанието, за да оценят представите за определени обществени групи. На пето – анализът на съдържанието може да се използва за оценяване на конкретна ситуация спрямо зададен стандарт и по такъв начин да се класифицира, да се направи преценка или да се определи доколко е близо до постигане на определен стандарт или очаквания. На шесто – той може да послужи за обвързване на определени характеристики на посланието с други променливи.

Като начало е важно да уточним, че анализът на съдържанието е дискретен начин за оценяване на ситуации. Освен това той позволява на изследователите систематично да управляват и обобщават големи количества относително неструктурирана информация много по-лесно отколкото други научно-изследователски методи. Анализът на съдържанието може да се използва и за описание на комуникационни ситуации по начин, който позволява триангулация с други изследователски методи.

Въпреки емпиричното си начало, анализът на съдържанието не е напълно обективен метод. Текстовете нямат чисто обективни качества и не са „независими от читателя“²²³. Тук значенията се привнасят в текстовете от изследователи, които внимателно планират анализа, използвайки определени теоретични рамки, подготвят независими програмисти да опишат конкретни характеристики и внимателно тълкуват резултатите. Освен това този анализ се основава на предположението, че между символите и техните значения има еднотипни връзки. На последно място, самото естество на текстовете и текстовия анализ изисква от изследователите да правят конкретни изводи от текстове в специфичен контекст, т.е. от текста към намеренията на автора; от текста към неговото значение за потребителите; и от текста към начина, по който той им въздейства.

²²² Срв. K Dovring, „Quantitative semantics in 18th century Sweden”, Public opinion Quarterly 18, 1954-1955, (с. 389 – 394).

²²³ K. Krippendorff, „Reliability in content analysis: some common misconceptions and recommendations”, Human Communication Research 30 (3), 2004, (с. 411 – 433), с. 22.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

В тази категория изследователите насочват вниманието си към религиозни ритуални практики или към изпълнението (индивидуално или колективно) на повече или по-малко установени последователности от формални религиозни действия и думи. Така например обект на изследователски интерес могат да бъдат съдържанието, структурата и изпълнението на молитви. Понякога съдържанието на молитвата има отношение и към други променливи и я свързва с физическото, умственото и духовното здраве. Друга възможност е да се изучават богослужебна музика и химни, за да се разбере съдържанието на приказки и песните в неделното училище. Анализът на съдържанието на разказите за обръщане към вярата и Божия мироглед помага да се определят общи мотиви, благодарение на които индивидуалните религиозни преживявания могат да се разглеждат в по-мощен социален контекст.

Част от изследванията разглеждат начина, по който основните новинарски медии описват или категоризират религиозни хора, групи или събития. Изследванията могат също така да се концентрират върху присъствието или отсъствието на религиозно съдържание в основните развлекателни или комерсиални медии, често като начин да се опишат определени религиозни вярвания, да се установят тенденции или да се насочи вниманието към предразсъдъци. Други изследователи се насочват към религиозните медии, за да установят нагласите, вярванията, практиките и идентичността на религиозни организации или лица. В тази група: няколко изследвания разглеждат въпроси, свързани с управлението и гражданските права и задължения; голяма част са насочени към религията и връзката ѝ със здравето и благополучието; значителен интерес предизвиква пресечната точка между религия и образование; интерес има и към ролята на религията в семейния живот; изследват се и проблемите на расата и пола.

Анализът на съдържанието е изключително подходящ метод в религиозните изследвания, защото позволява на авторите да надскочат очевидното съдържание на текста, т.е. това, което се вижда на повърхността, и да се насочат към скритото съдържание или към тълкувания на съдържанието, които засягат естеството на общуващите или въздействието върху тях. Въпреки многото предимства на метода, описани по-горе, анализът на съдържанието има и някои недостатъци. На първо място, може да се окаже трудно да се построят представителни извадки. На второ – прилагането на обобщените резултати от един такъв анализ към друг не е никак лесно, тъй като е възможно да са използвани различни единици или категории за кодиране. Също така, независимо че анализът на съдържанието е полезен за описване на характеристиките и тенденциите на посланията, за разлика от експериментите, той не позволява да се правят заключения относно причините и следствията.

Анализ на разговорите

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Анализът на разговорите е метод за изучаване на устното общуване. Той е насочен преди всичко към последователната на общуването при разговор²²⁴. В този смисъл той се стреми да проследи начина, по който действията и обратите на речта систематично се подреждат едно спрямо друго.

Въпреки че в наше време анализът на разговорите се използва в редица дисциплини, като напр. лингвистика, комуникационни изследвания, психология и образование, той води началото си от социологията. Създаден е от социолога Харви Сакс през 60-е години на миналия век²²⁵ и е силно повлиян от етнометодологическата социология на Харолд Гарфинкъл. Главната област на приложение на анализа на разговорите в религиозните изследвания е микроаналитичното изучаване на религиозни речеви събития. Във всяко религиозно общество има множество повтарящи се дискурсивни събития.

Данните, с които борава анализът на разговорите, представляват записи на т.нар. естествено устно общуване при взаимодействие²²⁶. Поради това записки или интервюта, проведени на терен, не представляват достоверни данни. Методът търси съответствие между анализа и подробности от реално проведения разговор, които е трудно, а понякога и невъзможно да бъдат възстановени на по-късен етап. Използват се както аудио, така и видеозаписи, въпреки че вторите са за предпочитане, тъй като могат да уловят невербалните аспекти на взаимодействието. Тук е възможно да възникнат проблеми с достъпа, тъй като има религиозни групи, които отказват да бъдат записани, и в тези случаи е необходимо да се прибегне до други методи²²⁷.

Записите на този вид данни пораждаат определени етични въпроси. Необходимо е да се съблюдават специфични изисквания, свързани с поверителността на участниците. Особено когато записът не се осъществява в публични условия, се налага да се получи писменото съгласие на всички участници. Те трябва да са информирани за целта на изследването, начина на използване на данните и местата, където записите ще се разглеждат. Обичайната практика за гарантиране на поверителността при транскрибиране е да се подменят всички имена, места и други подробности, които могат да доведат до установяване на самоличност.

Анализът на разговорите включва подробен микроанализ на данните, което е както предимство, така и недостатък. Основната му силна страна е, че той отразява това, което в действителност се случва по време на религиозно взаимодействие при общуване. Освен това, тъй като методът има отношение към анализа на последователностите, той може да обясни как самите

²²⁴ Срв. E.A. Schegloff, *Sequence Organization in Interaction: a primer in conversation analysis. Volume 1.* Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

²²⁵ Esa Lehtinen, „Conversation analysis”, *The Routledge handbook of research methods in the study of religions*, eds. Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (c. 122- 133), c. 123.

²²⁶ Срв. J. Heritage, Garfinkel and *Ethnomethodology*. Polity Press, Cambridge, 1984.

²²⁷ Esa Lehtinen, „Conversation analysis”, *The Routledge handbook of research methods in the study of religions*, eds. Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (c. 122- 133), c. 128.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

участници разбират действията на останалите. Това става чрез проследяване на промяната на позициите на следващия етап от разговора. По такъв начин анализът предоставя информация за религиозните практики от гледна точка на практикуващите.

Предвид задълбочеността на този вид анализ, е най-добре изследователите да се концентрират върху един вид религиозна среща. Това може да породни съмнения относно възможността резултатите от анализа на разговорите да осигурят пълнота на информацията за дадената религиозна общност. Освен това, особено когато обект на анализа е общност, която изследователите не познават, те трябва да проучат цялостния културен контекст, в рамките на който ще бъдат изведени съответните заключения. За целта е необходимо да се извърши етнографско наблюдение на общността. По такъв начин, чрез обединяване на двата анализа, ще се гарантира качеството на получените резултати. Най-добре е това да стане чрез създаване на съвместен екип от етнографи и специалисти по анализ на разговорите, в който първите ще се съсредоточат върху цялостната среда на речевата общност, а вторите – върху конкретни видове речеви събития.²²⁸

Херменевтика

Когато тълкуването се превръща в научен метод, то се нарича „херменевтика“ – понятие, произлизащо от гръцката дума *ερμηνεύειν*, или „изразявам“, „превеждам“, „тълкувам“. Херменевтичните източници включват текстове и други изявления, а целта е да се разбере тяхното значение. В религиознанието изучаването на такива материали само по себе си не е цел, а по-скоро средство за съобщаване на информация за религията и религиозните процеси в дадено общество.

Християнските автори разграничават отделни нива на значение в Библията. Ориген (185-254 г.) говори за буквално, морално и духовно значение на Свещеното Писание. В действителност тези разлики често се свеждат до обособяване на буквален и алегоричен смисъл. През Ренесанса херменевтиката е тясно свързана с филологията, обединена е с критиката на писмените извори и е разглеждана като основен метод в хуманитарните науки.

Херменевтиката включва четене, което се мести напред и назад между отделните части и целия текст, структурата и неговото значение, ползрението на читателя и това на текста, както и между текста и неговия контекст, и представлява както метод, така и философия на интерпретацията. Методът не може да се приложи, нито да се обясни достатъчно добре без позоваване на интерпретативни теории, тъй като самото действие на тълкуването неизбежно включва систематично размишление върху херменевтичния процес и нашата отправна точка в него.

²²⁸ Vezi E. Lehtinen, „Conversation analysis and religion: practices of talking about Bible texts in Seventh-day Adventist Bible study“. Religion 39, с. 233 – 247, цит. Esa Lehtinen, „Conversation analysis“, The Routledge handbook of research methods in the study of religions, eds. Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (с. 122-133), с. 130.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Основен принцип в херменевтичния метод е, че текстът се изчита бавно и задълбочено, като един и същ материал може да се чете стотици пъти – напред, назад и насечено – и всеки от тях носи нова информация. Според модела на херменевтичния кръг ние подхождаме към текста със собствените си предразсъдьци, след което му вменияме различни значения. Знанията, придобити след първоначалния прочит, променят нашите предразсъдьци, а текстът придобива по-богато значение с всеки следващ прочит.

Друг важен принцип е към текста да се подходи с всичко, което се знае за неговия език и контекст. Самата дума „текст“ произлиза от латинското *textere* („тъка“ или „усуквам“), което е точно отражение на текста като мрежа от препратки към понятия, идеи, практики и други текстове (интертекстуалност). Контекстът са взаимозависимите условия за случването или появяването на нещата, а конкретно текстуалният контекст включва общата, социалната и културната среда на текста. Според един от вариантите на херменевтичния кръг читателят се движи напред и назад между текста и неговия контекст. Един текст винаги има няколко контекста и никога – само един.

Съвременната история на херменевтика включва влияния от библеистиката, философията и сравнителната литература. Тя е израз на развитието на по-задълбочен поглед върху естеството на тълкуването, както и на разногласията, свързани с херменевтичните процеси и целта на тълкуването. Някои от по-значимите имена в нейното развитие са Фридрих Шлайермахер (1768–1834), Вилхелм Дилтай (1833–1911), Мартин Хайдегер (1889–1976), Ханс-Георг Гадамер (1900–2002) и Пол Рикъор (1913–2005).

Херменевтиката е важна за религиознанието, тъй като работи с текстове, значение и интерпретация по теоретично-рефлексивен начин. Една от силните ѝ страни е, че новите гледни точки и контексти пораядат нови въпроси и интерпретация²²⁹.

Херменевтичният подход към религиозните текстове изисква задълбочено познаване на присъщата за съответната религия традиция на за интерпретация. Това води до разграничаване между творческото използване на религиозния текст и научните му тълкувания. В областта на религиознанието херменевтиката се стреми към интерпретации, които смятам, че предоставят информация за потребителите на даден текст и текстовите общности в даден исторически момент. В този смисъл диапазонът от допустимите четения на даден религиозен текст е органичен и не трябва да надскача границите на интерпретацията, зададени от културния и социалния контекст на текста.

Феноменология

Феноменологията е метод с много възможности, но въпреки това не намира голямо приложение в изучаването на религията. Отчасти това се дължи на широкото неразбиране на

²²⁹ Ingvild Sælid Gilhus, „Hermeneutics”, The Routledge handbook of research methods in the study of religions, eds. Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (с. 275- 284), с. 282.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

нейната същност в научните среди. Всеки изследователски проект сам по себе си е интересен, но това, което го отличава от другите, е визуалната дълбочина, към която се стреми. Повърхностният и задълбоченият преглед са различни начини на изследване, които изискват различни изследователски техники – съответно анкети и интервюта.

В изучаването на религията терминът „феноменология“ насочва към преживяванията, които са в основата на религиозния живот. Те придобиват научно значение в края на XVIII век, с опитите на Фридрих Шлайермахер (1799) да защити християнството от рационализма на Просвещението. Размишлявайки върху това преживяване, той развива идеята за всемогъщия и милостив Бог като негов единствен възможен източник. Тази идея е пример за „прекомерна самоувереност“, ако използваме по-късно въведения от Уилям Джеймс термин – интелектуална дедукция и доразвиване на самото преживяване. Според него религиозните идеи „включват непосредствени преживявания като свой предмет. Те настъпват в резултат на религиозно усещане, а не едновременно с него, и не са независими от това, което то установява“²³⁰. Хусерл поставя съзнателното преживяване в основата на своята философия. Феноменологията включва подробно описание на такива субективни преживявания, за да определи тяхната структура. В него тя търси модели, без да приема, че те се отнасят до нещо друго освен субективното съзнание.

Ученикът на Хусерл, Мартин Хайдегер, развива феноменологията в малко по-различна посока, като твърди, че субективното преживяване никога не е независимо, а е винаги част от вече съществуващ свят. Според него, освен че преживяването е преживяване на нещо, нещата, които достигат до преживяващия, са контекстуално обвързани, което се отразява и на двете страни на процеса. Хайдегеровата феноменология изучава ролята на тези контексти за конструирането на преживяването и преживяващия.

Ако основен интерес за Хайдегер представлява контекстът, то за Морис Мерло-Понти това е живото тяло. Тъй като то е едновременно механизъм на съзнанието и един от неговите обекти, неделимото, телесно възприятие е единствената точка, в която съзнанието само по себе си не може да бъде отделено от съзнанието-за-нещо. Тук съзнанието възприема тялото-ум-свят по еднакъв начин. Разликата е много голяма. Феноменологията на Мерло-Понти се стреми да опише тези разлики, като ги разглежда като разлики в това, което можем да наречем „живо тяло“. Преживяването е винаги въплътено преживяване, част от един оживен, въплътен свят. Тази насока във феноменологията неизбежно поставя човешкото тяло в центъра на религиозния живот.

Въз основа на това, става ясно, че дейността на изследователи на религията като Мирча Елиаде и Ниниан Сمارт не е „феноменологична“ в тесния смисъл на думата. Както твърди Джеймс Кокс, те, както и редица други се позовават на „теми, свързани с феноменологията – възприемат

²³⁰ W. James, The Varieties of Religious Experience, Modern Library, New York. 1961, c. 424.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

вече изградени хипотези, използват емпатични подходи, установяват типологии и твърдят, че религията представлява категория сама по себе си²³¹.

Съвременната емпирична феноменология се стреми към нещо съвсем различно, а именно да разбере света така, както го преживяват хората, като се абстрахира от техните интерпретации на тези преживявания. Последователите на Хусерл наблягат на динамиката на съзнанието и на бъдещото съзнание, тези на Хайдегер – на едновременното преживяване на обект и контекст, а за Мерло-Понти в основата на всичко стои вплътеното естество на всички преживявания, въпреки че се стреми да улови и субективното съзнание. Това е целта, към която е насочен феноменологичният метод.

Оказва се, че в същината си феноменологията е раздирана от противоречие. От една страна, тя се опитва да изследва чистите преживявания, като се абстрахира от различните човешки тълкувания, а в същото време антропологичната, психологическата и социологическата феноменология съставят различни описания на тези преживявания.

Всички сериозни феноменолози се стремят да разрешат този проблем, което е една от причините феноменологията да е сред най-трудните за прилагане изследователски методи. Необходимо е винаги да внимаваме с разказите, които възпрепятстват феноменологичното ни възприятие.

Слухов материал

Като се има предвид, че религиознанието се е развило в такава мулти- и интердисциплинарна изследователска област, както се вижда и от настоящото изследване, е необходимо да обърнем внимание на методологиите, създадени в резултат на „слуховото разпознаване“²³². Освен това някои от обичайно описваните и анализирани от религиозните изследователи области, като практика, преживяване, идентичност, литургия, изпълнение, размишление, вплъщение и пространственост, могат да бъдат изследвани чрез звуков анализ.

Нека започнем с това, че за да изясним предполагаемата връзка между определени звуци (от заобикалящата ни среда, гласови или инструментални) и конкретни божества или духовни същества, т.нар. „изоформализъм“ от Тер Илингсн²³³, са необходими допълнителни изследвания. Техен обект трябва да бъдат историческите и културните фактори, които са допринесли за това определени звуци да станат емблематични за различни религиозни традиции, независимо дали става въпрос за ислямската вокализация, индуистката мантра, будисткото напевно декламиране, юдейския шофар или християнския камбанен звън. По подобен начин трябва да се подходи към

²³¹ J.L. Cox, A Guide to the Phenomenology of Religion, T&T International, London, 2006, c. 204–205

²³² Срв. Erlmann 2004 цит. Rosalind I.J. Hackett, „Auditory materials”, The Routledge handbook of research methods in the study of religions, eds. Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (c. 275-284), c. (c. 447-458), c. 450.

²³³ T. Ellingson, „Music: music and religion”, L. Jones, (ed.), Encyclopedia of Religion, Macmillan, New York, 2005, c. (c. 6248 – 6256), c. 6253.

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

живота на съвременните композитори и музиканти, напр. чрез (авто)биографични изследвания и интервюта, за разпознаване на религиозните и/или духовните вярвания и практики, както и социалните предпоставки за създадената от тях музика.

Преходът от „реч“ и „текст“ към новото акцентирание върху сетивата като посредници на преживяването е известно като „революция на сетивата“²³⁴.

Д. Хауз обръща специално внимание на необходимостта да се акцентира върху „взаимодействието на сетивата в културното преживяване и изразяване“²³⁵. Той определя възприятието като „динамично, релационно и политическо (обратно на твърденията на съвременните психолози)“²³⁶.

Изследването на съществуващите звуци и музика в световен мащаб поставя няколко ясни практически предизвикателства пред всеки, който би могъл да се интересува от терапевтичните или моралните въздействия от практиките на слушане в различни културни среди. Компютърно опосредстваната информация и комуникация осигуряват отлични възможности за нова научно-изследователска дейност, но в същото време повдигат незадавани досега въпроси относно естеството на данните за провеждане на слухови и акустични изследвания в областта на религиознанието.

В заключение можем да кажем, че независимо дали ще бъдат направени мащабни или просто допълнителни изследвания относно създаването, разпространението, възприемането или упражняването на звукови практики в религиозни традиции и общности, техните резултати трябва да са в помощ както на учените, така и на учащите. Въпреки че не всеки от нас разполага с развит музикален слух, като се има предвид широкото разпространение на звуковите технологии и настъпилите мултисензорни промени в редица научни области, тази сфера може да осигури богати възможности за развиване на по-осъзнато ниво на звукова прецизност в религиознанието.

Материална култура

Материалната култура е нововъзникваща интердисциплинарна област, която обединява аспекти на дисциплините история и теория на изкуството и визуална и сценична култура, археология, религиознание, история, антропология, фолклор, история на технологиите, културна

²³⁴ Concordia Sensoria Research Team (CONCERT), връзка за достъп: www.david-howes.com/senses [посетен на 11.10.2021].

²³⁵ D. Howes, *Empire of the Senses: the sensual culture reader*, Berg, Oxford, New York, 2004, с. 399 и V. Erlmann, (ed.), *Hearing Cultures: essays on sound, listening and modernity*, Berg, New York, 2004, с. 4.

²³⁶ D. Howes, цит. съч., с. 400.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

география, психология, социология, материалознание, консервационна наука и археометрия и др., посветени на научното тълкуване на материалната култура²³⁷.

На пръв поглед материалната култура може да бъде оподобена на изучаването на колекция от вещи – артефакти. В действителност обаче тя е много повече от това, въпреки че цялото би могло да бъде установено чрез артефакти, тъй като всяко едно нещо включва поредица от материални дейности и значения, които взаимодействат с артефакта и помежду си, и опосредстват културния пейзаж.

В този смисъл материалната култура се отнася до всичко, което е едновременно осезаемо и културно, не само артефакти, но и контексти, процеси и умения за използване и създаване, които заобикалят и проникват артефактите. Например музиката е материал (както нейният звук, така и инструментите и телата, които го създават), но също и вкусът на свята храна, миризмата на тамян, усещането на броеницата в дланта, собственото възприятие на тялото (проприоцепция), застанало в свещена поза или жест (напр. коленичене при молитва или прекръстване), или кинестезията като част от религиозна практика (напр. хадж)²³⁸.

Взаимодействието между религията и материалната култура е сложен и многопластов процес, което се отразява и на методите за неговото изследване. За да се изясни същността му, е необходимо да се установят аналитичните разлики между материална религия, материални религиозни влияния върху светската култура и материални характеристики, които преминават от една категория в друга. Важно е обаче те да не се възприемат като строги разграничения, а по-скоро като евристични средства.

Материалната религия надскача границите на строго религиозния контекст. „Религиите дисциплинират и тълкуват тялото; изграждат и обособяват свещени пространства с помощта на архитектурата; създават, почитат и изучават изображения във всякаква среда; определят режими на хранене; структурират преживяването на времето и като цяло въздействат и самите те са обект на въздействие на културния пейзаж, в който битуват²³⁹“.

Въпреки че често се представя като стриктна и подредена процедура за изследване на данни и придобиване на знания, методът може основателно да се разглежда като средство, с помощта на което се материализират и онагледяват данни и знания²⁴⁰. В изучаването на религията, както и във

²³⁷ S. Lubar and W.D. Kingery, (eds), History from Things: essays on material culture, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, с. ix – xi.

²³⁸ Материалната култура е обект на интерес в различни подразделения на религиознанието, като напр. визуална култура и религия, изследвания на религиозна музика и изследвания на ритуални практики. Както пространствените и времевите, така и документалните изследвания на религията засягат въпроса за материалната култура, когато разглеждат материалните страни на документи.

²³⁹ R. M. Carp, „Teaching religion and material culture”, Teaching Theology and Religion 10 (1), 2007, (с. 2 – 12), с. 3.

²⁴⁰ Пак там, с. 7.

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

всяка една сфера, методите за изследване на материалната култура включват методи за събиране и тълкуване на данни.

Изучаването на материалната култура ни свързва с онова, което от наша гледна точка е израз на собствената ни материална култура: нашите тела и физика, както и свързаният с тях контекст, процеси и способности. Като изследователи, ние осъзнаваме вътрешните аспекти на научната дейност и материалната култура на академичния живот.

Човешкото тяло само по себе си е материален обект. Придобиването на компетентност в дадена култура представлява сложна форма на физическа подготовка, която оформя цялостното преживяване на света, вкл. и на самите нас и нашите способности. „Независимо дали го съзнаваме, ние всички сме част от проекта за самоусъвършенстване през целия живот“²⁴¹. Макар и продукт на човешка дейност, материална култура е също така обективна реалност, а хората са продукти на материалната култура²⁴². Иначе казано, човешкото тяло е артефакт на материалната култура²⁴³.

Нашите тела сами по себе си са методологичен контекст и източник. „Ежедневният свят на културната нормалност и специализираният свят на академичните знания са съвместен продукт на общ набор от умения, присъщи на тялото и неговите технически и технологични достижения“²⁴⁴. „Телата, културите, чувствата и възприятията, както и знанието и вярата изграждат мрежа от взаимовръзки, които не могат да бъдат прекъснати. Като познати, ние неизбежно се озоваваме в мрежа, която ни допуска и ограничава нашето знание“²⁴⁵.

Цялата материална култура е проявление на човешко поведение и нейната постоянна употреба, вкл. нейното „значение“, също се определят от човешкото поведение. Това включва използване на „специфични обстоятелства и прилагане на принципите на психологическия, комуникативния и интерактивния процес“²⁴⁶ за разбирането ѝ.

Взаимосвързаната система на материалната култура може да бъде представена като културен пейзаж. Според П. Луис културният пейзаж включва „всичко, което хората правят с

²⁴¹ G. Downey, *Learning Capoeira: lessons in cunning from an Afro-Brazilian art form*, Oxford University Press, New York, 2005, с. 3.

²⁴² P. Berger and T. Luckmann, *The Social Construction of Reality*, Anchor Books, New York, 1967, с. 61.

²⁴³ Разбира се инкултурирането на тялото, вкл. на неговите сетивни измерения, не следва да се разглежда еднозначно в дадената култура. Възможни са вариации в зависимост от пола, възрастта, етническата принадлежност и различни други фактори и промени, настъпили с течение на времето. Те биха могли да послужат като важни въпроси за анализ във всяка една научно-изследователска работа.

²⁴⁴ R.M. Carp, „Perception and material culture: Historical and cross-cultural perspectives“, *Historical Reflections/Réflexions Historiques* 23 (3), 1997, (с. 269 – 300), с. 103.

²⁴⁵ R.M. Carp, „Seeing is believing, but touching’s the truth“, Watkins, G.J. (ed.), *Teaching Religion and Film*, Oxford University Press, New York, 2008, (с. 177 – 188), с. 178–179.

²⁴⁶ M.O. Jones, „Why take a behavioral approach to folk objects?“, S. Lubar and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (с. 182 – 196), с. 194.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ESTI EVANGELIAS LUTERILIKU KIRIKU
USUTLADUSE INSTITUUT

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

естественя свят по някаква причина²⁴⁷. Идеята за културен пейзаж ни подтиква да се вгледаме както в „обикновените“, така и в „отбраните“ компоненти на изградената среда, изхождайки от допускането, че „целият човешки пейзаж е културно значим“²⁴⁸.

В стилово отношение интересът ни следва да е насочен не към индивидуалния разум, а по-скоро към „матрицата от чувства, усещания, интуиции и разбирания, които са невербални или предвербални, а също и в голяма степен всеобщи във всяка една култура“²⁴⁹. Именно в стила, т.е. общите формални характеристики, се крие ключът към разкриването на тези компоненти. „Приликите или резонансите са в основата на стила“²⁵⁰. На свой ред, стиливият анализ би могъл да се използва за откриване и тълкуване на проявления на чувствителността на съвремието.

„Самият материал е носител на метафорични и други послания за предметите и мястото им в дадена култура“²⁵¹. Причините за използването на материали включват функционалност, наличност, икономичност, стил и традиция²⁵².

Богатият подбор на подходящи текстове – религиозни текстове, технологични трактати, практически ръководства, тълкувания на обекта на изследването и т.н. - може да предостави важна информация за всеки аспект на изследването, като е важно да уточним, че тук става дума за информативните характеристики на текстовете, разглеждани извън тяхната материалност.

Материална култура и религия е нововъзникваща интердисциплинарна област, която изучава религиозните културни пейзажи и религиозното присъствие в светските културни пейзажи. Тя поставя акцент върху въплътения и материален характер както на религията, така и на науката, и предоставя възможност за критически коментар върху нашите предходни, по-нематериални и далеч не толкова въплътени тълкувания. Както във всяка нова област, и тук трябва да се подходи с методологическо въображение и яснота. Необходимо е също така да се заимстват методи от други сходни области, които да се комбинират по нов начин, както и да се търсят нови собствени методи.

Следователно тази нова научно-изследователска област възниква в резултат на диалектиката на данни и методи, където данните определят методи, с помощта на които да бъдат тълкувани, а методите водят до появата на данни и необходимостта от тяхното тълкуване. По този начин

²⁴⁷ P. Lewis, „Axioms for reading the landscape: some guides to the American scene”, T.J. Schlereth, (ed.), *Material Culture Studies in America*, The American Association for State and Local History, Nashville, TN, 1992, (c. 174 – 182), c.116.

²⁴⁸ P. Lewis, цит. съч., c. 176.

²⁴⁹ P. D. Prown, „The truth of material culture”, S. Lubar and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (c. 1 – 19), c. 5.

²⁵⁰ Пак там, c. 4.

²⁵¹ R. Friedel, „Some matters of substance”, S. Lubar and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (c. 41 – 50), c. 43.

²⁵² Пак там, c. 44.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ESTI EVANGELIAS LUTERLIKU KIRIKU
USUTLADUSE INSTITUUT

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

областта предоставя творческо и предизвикателно поле за научна изява, най-вече на млади учени и студенти, които все още обмислят изследователските си интереси.

Заклучение

В заключение можем да кажем, че настоящото изследване допринася за развитието на методологическо размишление и възприемчивост в изучаването на религията. Изборът на предложените методи и детайлното им представяне са важни стъпки в правилната посока. Надяваме се, че работата ни ще мотивира и насочи други изследователи да продължат работата си самостоятелно.

Характерни за тези сфери на обучение са интердисциплинарните и, както ясно се вижда, мултиметодологичните научно-изследователски проекти. Въпреки че са разработили методи за изследване на конкретни материи, те не могат да бъдат възпроизведени единствено с цел изучаване на религията. В крайна сметка е трудно да си представим нашия живот, както личния, така и професионалния, без да отчитаме реалността на света, в който живеем. Ето защо, за да отговорим на обещанията и опасностите на тази среда по методологически подходящ начин, е необходимо донякъде да преосмислим и света.

Източници:

1. Berger P. and T. Luckmann, *The Social Construction of Reality*, Anchor Books, New York, 1967.
2. Carp, R.M., „Perception and material culture: Historical and cross- cultural perspectives”, *Historical Reflections/Réflexions Historiques* 23 (3), 1997, (с. 269 – 300).
3. Carp, R.M., „Seeing is believing, but touching’s the truth”, Watkins, G.J. (ed.), *Teaching Religion and Film*, Oxford University Press, New York, 2008, (с. 177 – 188).
4. Carp, R.M., „Teaching religion and material culture”, *Teaching Theology and Religion* 10 (1), 2007, (с. 2 – 12).
5. Chalmers, A., *What Is This Thing Called Science? An assessment of the nature and status of science and its methods*, 3rd edn., Open University Press, New York, 1999.
6. *Concordia Sensoria Research Team (CONCERT)*, връзка за достъп: www.david-howes.com/senses
7. Cox, J.L., *A Guide to the Phenomenology of Religion*, T&T International, London, 2006.
8. Dovring, K., Quantitative semantics in 18th century Sweden. *Public opinion Quarterly* 18, 1954-1955, (с. 389 – 394).
9. Downey, G., *Learning Capoeira: lessons in cunning from an Afro- Brazilian art form*, Oxford University Press, New York, 2005.
10. Ellingson, T., „Music: music and religion”, L. Jones, (ed.), *Encyclopedia of Religion*, Macmillan, New York, 2005, (с. 6248 – 6256).

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

11. Erlmann, V., (ed.), *Hearing Cultures: essays on sound, listening and modernity*, Berg, New York, 2004.
12. Friedel, R., „Some matters of substance”, S. Lubar and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (c. 41 – 50).
13. Gilhus, Ingvild Sælid, „Hermeneutics”, *The Routledge handbook of research methods in the study of religions*, (eds.) Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (c. 275-284).
14. Guba, E.G., and Y.S. Lincoln, „Competing paradigms in qualitative research”, N.K. Denzin and Y.S. Lincoln, (eds), *Handbook of Qualitative Research*, SAGE, Thousand Oaks, CA, London, 1994, (c. 105 – 117).
15. Hackett, Rosalind I.J., „Auditory materials”, *The Routledge handbook of research methods in the study of religions*, (eds.) Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (c. 275-284).
16. Heritage, J., *Garfinkel and Ethnomethodology*, Polity Press, Cambridge, 1984.
17. Howes, D., *Empire of the Senses: the sensual culture reader*, Berg, Oxford, New York, 2004.
18. James, W., *The Varieties of Religious Experience*, Modern Library, New York, 1961.
19. Jensen, J.S., *The Study of Religion in a New Key: theoretical and philosophical soundings in the comparative and general study of religion*, Aarhus University Press, Aarhus 2003.
20. Jones, M.O., „Why take a behavioral approach to folk objects?”, S. Lubar and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (c. 182 – 196).
21. Krippendorff, K., „Reliability in content analysis: some common misconceptions and recommendations”, *Human Communication Research* 30 (3), 2004, (c. 411 – 433).
22. Krippendorff, K.H., *Content analysis: an introduction to its methodology*, Sage Publications, Thousand Oaks, California, 1980.
23. Law, J., *After Method: mess in social science research*, Routledge, London, New York, 2004.
24. Lehtinen, E., „Conversation analysis”, *The Routledge handbook of research methods in the study of religions*, (eds.) Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (c. 122-133).
25. Lewis, P. „Axioms for reading the landscape: some guides to the American scene”, T.J. Schlereth, (ed.), *Material Culture Studies in America, The American Association for State and Local History*, Nashville, TN, 1992, (c. 174 – 182).
26. Lincoln, B., „Theses on method”, в *Method and Theory in the Study of Religion* 8 (3), (1996), (c. 225 – 227).
27. Lubar, S., and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

28. Platt, J., *A History of Sociological Research Methods in America, 1920– 1960*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, (с. 44–52).
29. Prown, J.D., „The truth of material culture”, S. Lubar and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (с. 1 – 19).
30. Putnam, H. *The Many Faces of Realism*, Open Court, LaSalle, IL.
31. Schegloff, E.A., *Sequence Organization in Interaction: a primer in conversation analysis*, Volume 1. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
32. Smith, C., „Five proposals for reforming article publishing in the social scientific study of religion (especially quantitative): improving the quality, value, and cumulativeness of our scholarship”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 49 (4), (2010), (с. 583 – 595).
33. Vogt, W.P., *Dictionary of statistics and methodology*, third edn. Sage Publications, Thousand Oaks, California, 2005.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

ЗНАЧЕНИЕТО НА РЕЛИГИОЗНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВЪВ ФИНЛАНДСКИТЕ ГИМНАЗИАЛНИ И ПРОГИМНАЗИАЛНИ УЧИЛИЩА

Исмо Пелика, Тимо Госвайнен и Анти Ювовен

Университет на Източна Финландия, Департамент по приложни образователни науки и обучение на учители

Абстракт: Тази статия представя разликите между момчетата и момчетата по отношение на техните предпочитания, интереси и начините на възприемане на важността и полезността от изучаването на „Религия“. Изследването е част от голям международен мултидисциплинарен изследователски проект за степента на мотивация. В него участват общо 1654 респонденти от 5-ти до 9-ти клас в основно (прогимназиално) училище и в гимназиален етап. Данните са събрани с помощта на интернет-базиран въпросник, основан на теорията на Екълс и Уигфилд за очакваната стойност. Въз основа на събраните данни няма голяма разлика между момчетата и момчетата като ученици по „Религия“; по-големите разлики в различните аспекти на мотивацията са свързани с нивото на класа, а не толкова с пола. Религията се възприема като по-интересна и полезна в гимназиалното училище, отколкото в прогимназиалното училище, но също така е по-популярна в гимназиалното училище. Религията обаче е малко по-важна за момчетата, отколкото за момчетата. Възприятието на момчетата за тяхното ниво като ученици по „Религия“ също варира повече между класовете, отколкото по пол. Размерът на ефекта от наблюдаваните разлики варира от малък до среден.

Ключови думи: Мотивация за учене, актуалност на преподаването, религия.

Въведение

Резултатите от различни проучвания показват, че мотивацията за учене има пряка връзка с академичното представяне. Мотивацията на учениците да изучават даден предмет се основава върху това доколко те смятат даден предмет за интересен, важен и полезен и доколко желаят да положат усилия за постигане на целите си. Ако вярват, че могат да постигнат успех, това също е част от тяхната мотивационна структура. (e.g. Wigfield & Eccles, 2000).

В тази статия разглеждаме мотивацията на учениците от 5-ти до 9-ти клас и гимназистите да изучават предимно евангелско-лутеранската религия.

Основният проблем при изучаването на евангелско-лутеранската религия е, че не винаги се отчита релевантност. (Kallioniemi 2007, 48.) Изучаването може да е релевантно, когато предоставя на обучаемия материали за изграждането на собствената му идентичност и когато е свързано с развитието на цялостната му личност.

Според Ханеле Ниemi само по себе си високото качество на учебното съдържание не предполага непременно, че трябва да се изучава „Религия“. Ученето също се влияе от това доколко

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

важно и смислено е то и дали същото може да създаде нови перспективи за обучаемия да изживее собствения си живот като смислен. Тази емоционална релевантност включва степента на привързаност на обучаемия и положителното му отношение към ученето. (Niemi 1991, 13-15).

Предвид обхвата на темата, ще се ограничим до следните изследователски въпроси:

1. Какви са разликите между момичетата и момчетата по отношение на мотивацията им да изучават „Религия“, интереса към предмета и възприемането му като важен и полезен?
2. Дали момичетата и момчетата се чувстват еднакво добре при ученето?

Нашето проучване е част от голям международен изследователски проект, който изследва мотивацията на учениците от началното и средното училище по повечето предмети, преподавани в училище (McPherson & O'Neill, 2010). Проектът беше насочен предимно върху анализ на мотивацията по отношение на изучаването на музика, но данните са подходящи и за независим анализ на мотивацията при изучаването на други предмети. Резултатите, посочени в тази статия, са нови.

Теоретична рамка

Форматът, използван за събиране на данни от проучването, се основава на теорията за очакваната стойност на Екълс и Уигфийлд (Eccles et al., 1983; Wigfield & Eccles, 2000), според която мотивацията за учене се формира от очакванията на индивида за успех и ценностите, които той придава на този успех.

Според теорията за очакваната стойност самооценката може да се анализира от три различни страни: 1) важноста на собствения успех, т.е. значимост, стойност на постиженията; 2) стойността на вътрешната мотивация, т.е. стойността на интереса; 3) стойността, свързана с постигането на бъдещи цели, т.е. полезност, полезна стойност.

Предвид структурата на данните от международното проучване на McPherson и O'Neill, нашата теоретична рамка е различна от тази, използвана от Ниemi (1991), но въпреки това афективната релевантност може да се тълкува като покриваща първите три от горните стойности, а именно успех, интерес и полезност.

Методология на изследването и данни

Данните на нашето изследване е основават на резултатите от по-голямо международно проучване (осъществено през 2007-2008 г.) върху мотивацията при изучаването на предмети, в което участват повече от 24 000 респонденти. Проучването е проведено в осем държави (Бразилия, Китай, Хонконг, Израел, Корея, Мексико, Финландия, Мексико и Съединените щати). Общият брой на анкетираните финландци е 1654.

Данните бяха събрани чрез въпросник, който беше разпространен до всички училища във Финландия по имейл. Получени са отговори от 29 населени места от всички региони на Финландия. Следователно извадката може да се разглежда като стратифицирана. Въз основа на общия брой

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

отговори и географското разпределение на местата, извадката може да се приеме като сравнително изчерпателно отражение на идеите на финландските ученици.

Въпросникът съдържаше общо 36 въпроса за всеки предмет. Анкетираните трябваше да изразят мнение за тези твърдения по петобалната скала на Ликерт (1 = „Изобщо не ми харесва“, 2 = „Харесва ми малко“, 3 = „Неутрално“, 4 = „Харесва ми доста“, 5 = „Харесва ми много“). В допълнение, увереността в успеха беше зададена по 11-степенна процентна скала.

Всички аспекти на мотивацията бяха измерени с помощта на няколко въпроса по скалата на Ликерт. Алфа коефициентите на Кронбах, описващи конгруентността на отговорите, свързани със същата мотивационна област, бяха над 0,8 във всички случаи, които разгледахме (максимумът, т.е. числото, предлагащо пълна конгруентност, е 1), така че вътрешната конгруентност на измерването може да се счита за доста висока.

Резултати

Както показват предишни проучвания, религията не е сред най-популярните предмети. Ако всички предмети са еднакво популярни, по скалата от 1 до 9 (1 = най-популярен и 9 = най-малко популярен), средната стойност за всеки предмет трябва да бъде точно 5. В настоящите данни средната стойност за религията е 6,51, което е най-лошата средна стойност от всички включени теми. Най-популярният предмет е физическото възпитание (3,61).

Фигура 1 показва средните резултати на отговорите на момичета и момчета от различните класове, когато са попитани за предпочитанията им да изучават „Религия“ по петобална скала. Забележителни характеристики на графиката са рязкото намаляване на практикуването/интереса към религията при прехода към средното училище и фактът, че при момчетата нивото на интерес започва да се увеличава между осми и девети клас, докато при момчетата то е едва до края на основното училище. В гимназията нивото на интерес към предмета „Религия“ при момчетата варира повече от това на момчетата. Големината на значимостта ($h^2 = 0,059$ размер на ефекта) на разликите в средните оценки вече е по средата.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

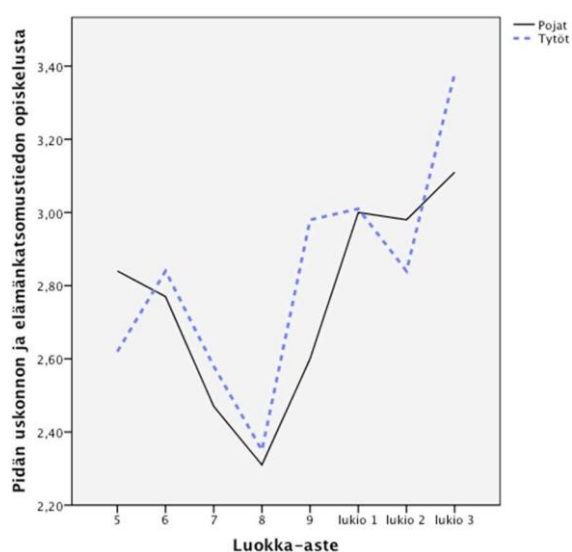
Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Фигура 1: Предпочитание за изучаване на „Религия“ в различни класове („luokka-aste“) (n=1648). X-ос = клас; 5-9 клас прогимназиално училище, 1-3 гимназиално училище. Y-ос = предпочитание за изучаване на „Религия“ в различни класове.

Фигура 2: Интересът на момчетата и момчетата към предмета „Религия“ в училище и извън училище (n=1651). X-ос = клас; 5-9 клас прогимназия, 1-3 клас гимназия. Y-ос = Ниво на интерес на момчетата и момчетата към религията в училище и извън училище.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

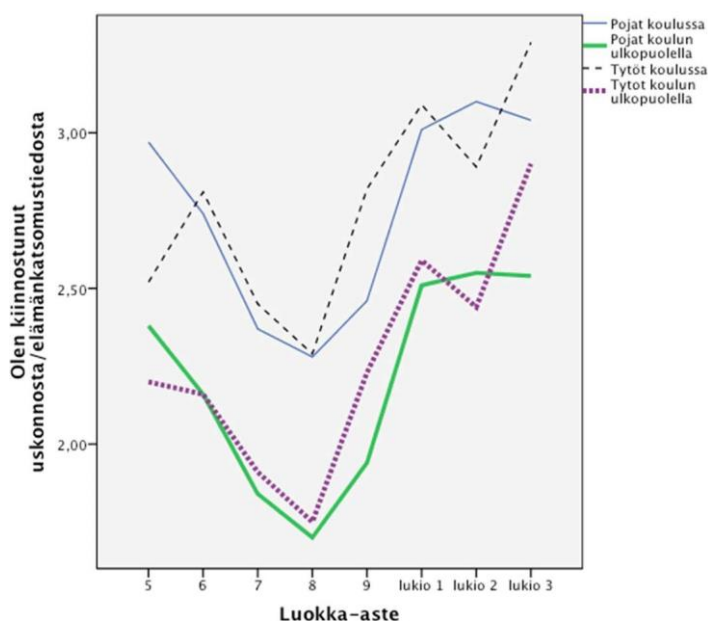
Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Фигура 2 показва нивото на интерес към религията в и извън училище. Резултатите отново са разпределени по пол и клас. Не показва значителна разлика в практиката между момичета и момчета; и при двете групи интересът към предмета спада доста рязко в момента на прехода към средното училище, но при момчетата се покачва отново около година по-рано, отколкото при момчетата. От друга страна, интересът на момчетата е по-стабилен от този на момичетата в гимназиална възраст.

Ако средната стойност на двете променливи, харесване и интерес към предмета, се комбинира в обща обобщена променлива, се открива висока статистически значима разлика между основното училище (2,59) и гимназиалното училище (3,04) ($t(1650)=7,87$ $p<0,001$); размерът на ефекта, свързан с разликата в средните стойности, сега е среден ($d = 0,42$).

Фигура 3 обобщава колко важна за момичетата и момчетата е религията. Показаната променлива е сумарна променлива по три отделни скали на Likert.

Фигура 3: Възприемане на важността на религията от различни нива класове ($n=1652$). X-ос = ниво на оценка; 5-9 клас прогимназия, 1-3 гимназия. Y-ос = Възприемане на важността на религията на различни нива на клас.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

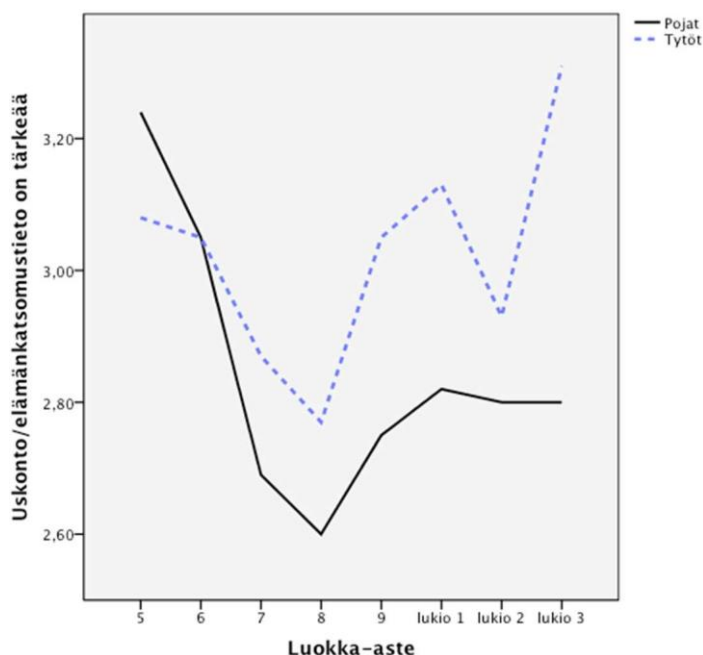
Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Според опита на момчетата религията все още е важна в края на началното училище, но не и след това. Разликата между средната (3,14) и средната (2,71) на началните класове е силно статистически значима ($t(709)=5,01$; $p<0,001$). Възприятията на момчетата за важноста на предмета се колебаят малко повече, но в гимназията, и особено в края, те го виждат поне толкова важен, колкото и в пети клас.

Фигура 4: Възприемане на полезността на религията в различни класове ($n=1641$). X-ос = ниво на клас; 5-9 клас прогимназия, 1-3 гимназия. Y-ос = Възприемане на полезността на религията

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

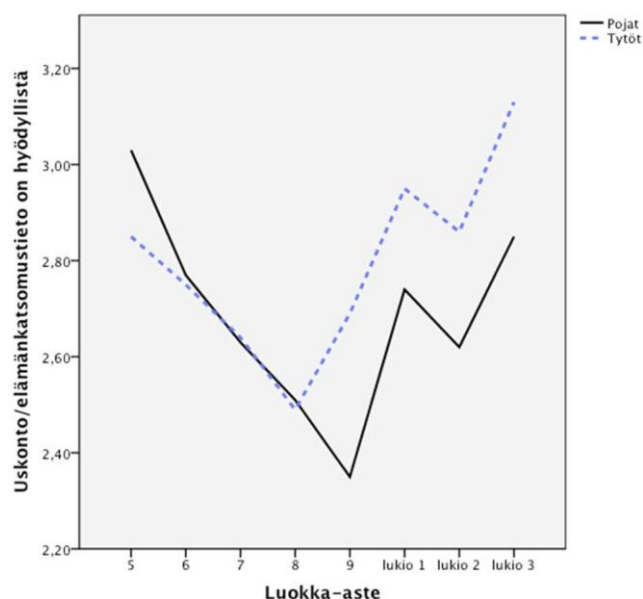
Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

в различните класове.

Фигура 4 обобщава отговорите на четирите степени за полезност в скалата на Ликерт в една обобщена променлива. Това показва, че възприятията на момичетата и момчетата за полезността на религията следват много подобен модел на предишните графики: в началото на пубертета негативната критика към предмета се увеличава, а момичетата в по-горните класове възприемат полезността на предмета година по-рано.

Вторият ни изследователски въпрос беше свързан с възприятията на учениците за способностите. Фигура 5 обобщава сумата от две променливи в скалата на Ликерт, описваща това.

Тази променлива също отразява началото на пубертета и малко по-високите колебания във възприятията на момичетата. Размерът на ефекта за момичетата обаче остава доста малък ($\eta^2 = 0,028$). Ако момичетата и момчетата се разглеждат без оглед на това в кой клас са, средната стойност за момичета (3,33) е статистически значимо по-висока от средната стойност за момчета (3,21) ($t(1647)=2,92$; $p<0,01$). Тази разлика се обяснява по-специално с разликите в процентите на завършване на основно и гимназиално училище. В това отношение обаче няма съществена разлика между учениците в начален и гимназиален етап.

Фигура 5: Възприятията на момичетата и момчетата за собствения им успех като ученици по „Религия“ (n=1652). X-ос = ниво на клас; 5-9 клас прогимназия, 1-3 клас гимназия. Y-ос=Възприятията на момичетата и момчетата за собствения им успех като ученици по „Религия“.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

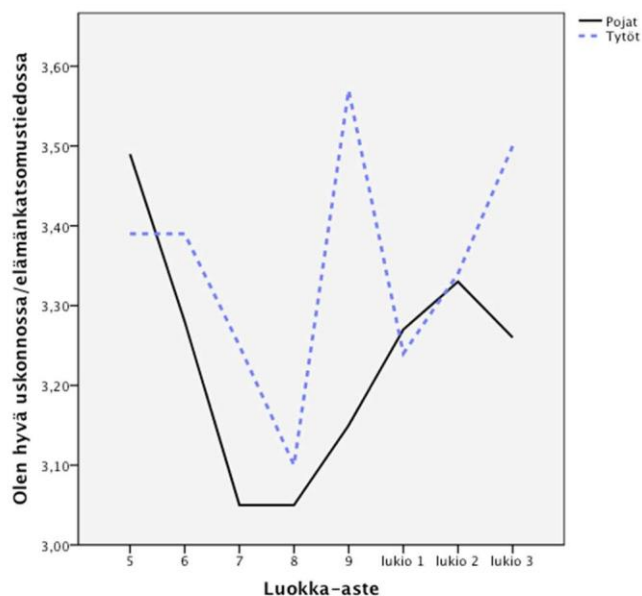
Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Накрая анализирахме отговорите на момичетата и момчетата на два въпроса по скали (1-5 и 0-100%), за да измерим доколко са уверени в собствения си успех. Отговорите бяха много подобни на тези по-горе.

Бележка

Каква е разликата между момичетата и момчетата като ученици по „Религия“? Въпреки че открихме съществени статистически разлики, поради големия размер на данните, на практика разликите между момичетата и момчетата са по-умерени, тъй като размерът на ефекта на резултатите като цяло е най-много среден. Всъщност, само това може да се счита за значителен резултат, тъй като се откриват големи разлики в мотивацията за учене между момичета и момчета по математика например (e.g. Kupari, 2007).

В това изследване по-значимите разлики са свързани с възрастта на учениците. Гимназистите се интересуват повече от религията и я харесват повече от учениците в началното училище (Фигура 2).

Ефектът от обучението по конфирмация може да бъде едно от обясненията за увеличаването на религиозните обреди след 8 клас. Според проучване на Kati Niemelä (2002), посещаването на религиозно училище променя отношението на младите хора към християнството по по-

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

положителен начин. Има ясен положителен ефект от посещаването на религиозно училище върху отношението към християнството. Тази промяна на отношението обаче може да не е много дълготрайна. (Niemelä, 2002, 183-184).

Като модел за обяснение на Фигури 1, 2 и 4 може да се предостави и по-прагматично ориентирано съдържание за гимназиалното училище. Целите на гимназиалното религиозно образование наблягат на развитието на мисловни умения; учениците трябва да могат да оценяват културните последици от религиите и въпроси, свързани с религиите, и да овладеят уменията за дебат, свързани с тези способности. Част от целта е да помогне на учениците да растат като човешки същества. Освен това учениците трябва да овладеят методи за придобиване на религиозни знания и да могат критично да оценяват религиозните знания. В средното образование са по-способни да асимилират подобна информация.

Очевидно е, че съдържанието на гимназиалните учебни програми отговаря по-добре от това на прогимназиалното както на готовността на учениците да изучават поне „Религия“, така и на нуждата им да намерят подходящо съдържание за изграждане на собствената им идентичност (Niemi 1991, 84-86). Акцентът върху нравствеността и връзките между различните системи на вярвания и култури в съдържанието на религията изглежда отговаря на нуждата на учениците от независима и лична рефлексия.

Като цяло нашите резултати повдигат въпроса: има ли нещо, което да се направи по отношение на временния спад в мотивацията за учене, който се наблюдава в горните класове? Би ли било възможно религиозното образование в училищата да се обвърже по-силно с ежедневния опит на младите хора?

Източници:

1. Eccles, J. S., Adler, T. F., Futterman, R., Goff, S. B., Kaczala, C. M., Meece, J. L. & Midgley, C. (1983). Expectancies, values, and academic behaviors. In J. T. Spence (Ed.) *Achievement and achievement motives*. San Francisco: Freeman, 75-146.
2. Kallioniemi, A. (2007.) Laadukas katsomusaineiden opetus. (“High quality teaching of religious studies.”) Teoksessa A.Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.) *Katsomusaineiden kehittämishaasteita. Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua*. Helsingin yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Julkaisuja 279. Yliopistopaino. Helsinki.
3. Kupari, P. (2007). Tuloksia peruskoulunuorten asenteista ja motivaatiosta matematiikkaa kohtaan PISA 2003 -tutkimuksessa. (“Results on attitudes and motivation towards mathematics among primary school students in PISA 2003.”) *Kasvatus*, 38(4), 316-328.
4. McPherson, G. E. & O'Neill, S. (2010). Students' motivation to study music as compared to other school subjects: a comparison of eight countries. *Research Studies in Music Education* 32(2), 155-168.
5. Niemelä, K. (2002). Hyvä rippikoulu. Rippikoulun laatu ja vaikuttavuus. (“Good confirmation

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

- school. Quality and effectiveness of confirmation school.”) Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A Nro 79. Kirkon tutkimuskeskus. Tampere.
6. Niemi, H. (1991). Uskonnon didaktiikka. Oppilaista elämän subjekteja. (“Didactics of religion. Students as subjects of life.”) Keuruu.
 7. Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2000). Expectancy-value theory of achievement motivation, *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 68-81.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

ПРЕПОДАВАНЕ НА СОБСТВЕНАТА РЕЛИГИЯ НА МАЛЦИНСТВОТА – ПРАВОСЛАВНА ПЕРСПЕКТИВА

Ристо Айконен

Училище за приложни науки и обучение на учители, Университет в Източна Финландия, Йоенсуу Кампус

Абстракт: Религиозното образование, неговото място в обществената училищна система, целите на образованието, съдържанието на учебните планове, насочени към постигането на образователните цели, варират в различните европейски държави. Тази променливост допълнително се засилва, поради различните модели на религиозно образование и правния статут на религиите в отделните страни. В резултат на това малцинствата са изправени пред различни предизвикателства, свързани с начините на преподаване на собствената им религия в училище, като част от учебния план. Този въпрос е важен, тъй като членовете на религиите на малцинствата не трябва да бъдат принуждавани да изучават религия, различна от тяхната собствена. Следователно учебните планове за светско образование трябва да се развиват по начин, зачитащ религиозното многообразие, като се взимат предвид и правата на детето, съгласно ООН. По същия начин религиозното образование трябва да не накърнява религиозната свобода. Това означава правото да изучаваме собствената си религия, а не само правото да се образуваме или не на религиозни теми в образователната среда. Във Финландия религиозното образование се преподава в съответствие с религията на ученика.

Ключови думи: религиозно многообразие, малцинства, православно религиозно образование, обучение на учители, религиозно образование, сравнително религиозно образование, педагогика, религии и вярвания, мултикултурализъм, образование към многообразието, толерантност, човешки права, църковни общности.

Въведение

Тази статия е разработена в резултат на проект, финансиран от програмата „Еразъм“, с наименование „Иновативна мрежа за религиозно образование: обучение за религиозното многообразие“ (IRENE). Проектът анализира религиите във Финландия, които формират основата на религиозното образование в училищната среда. Той също така разглежда правната рамка за преподаването на различни религии и вярвания в училищата и нейното прилагане. Също така обобщава развитието на учебните планове за религиозно образование в рамките на финландската училищна система, по-специално какви промени са настъпили през годините в учебния план по православно християнство, заедно с други разработки на учебни планове. Централно при преподаването на собствената религия е педагогическото изпълнение, като се взимат предвид педагогическите принципи в рамките на предмета. Освен това документът представя религиозното образование във Финландия и обобщава мнението на родители, настояници и учители за

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

действащите учебни планове по религиозно образование. Представени са последните резултати от проучването на финландския модел на религиозно образование и доколко е важно да се преподава Религия в училище. Резултатите показват, че многообразието трябва да бъде плуралистично, да се отчита религиозното многообразие в училищното религиозно образование, за да се демонстрира на практика стойността и значението на равенството в образователната среда и живота.

Описание на религиозната среда във Финландия

Финландия, както всички скандинавски държави, е протестантска страна. Към момента по-голямата част от населението от 5,4 милиона души принадлежи към Евангелската лутеранска църква (67,0 %). Православната църква има около 60 000 членове (1,0% от населението), но броят им леко намалява, поради застаряването на населението и ниските нива на кръщение. По неофициални данни православно население е по-многобройно, тъй като руските имигранти обикновено не се регистрират като членове на православните енории²⁵³. Римокатолическата църква има около 15 000 членове. Общият брой членове на протестантските изповедания, като например баптисти, методисти, Армията на спасението и адвентисти, е под 1% от населението на Финландия. Освен това броят на евреите е около 2000 души. Във Финландия религията на всеки трети човек от регистъра на населението, е неизвестна²⁵⁴. Също така всеки четвърти човек от населението не е членувал в нито една религиозна организация²⁵⁵.

Показателно е, че заради имиграционната и бежанска вълна броят на мюсюлманите се увеличава. В края на 2017 г. беше установено, че в страната има около 70 000-75000 мюсюлмани, които живеят главно в южната част на Финландия (във Финландия няма официални статистически данни за броя на мюсюлманите, тъй като повечето от тях не членуват в ислямска общност). В днешно време е много характерно, че по различни причини хората се отказват от членството си в Лутеранската църква. Всяка година броят на тези, които се отказват от членство, се равнява на 2% от общия брой членове на общността.

Принципи на религиозното образование във Финландия

Във Финландия основният начин за получаване на религиозно образование (РО) е чрез задължителното образование в държавните училища. Като цяло няма частни училища, но има 16 християнски училища, предоставящи основно образование в различни части на Финландия, като две от тях са също и средни училища. Църквите поддържат така наречените „неделни училища“, но участието е на доброволни начала и в днешно време те не са много популярни. В професионалното образование няма действително обучение по Религия.

Религиозното образование е задължителен предмет както в общообразователните училища

²⁵³ Съгласно най-новата статистическа информация (21.3.2021) рускоговорящите наброяват повече от 80 000 души.

²⁵⁴ Suomen virallinen tilasto 21.3.2021.

²⁵⁵ http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#vaestorakenne.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ESTI EVANGELIAS LUTERILIKU KIRIKU
USUTLADUSE INSTITUUT

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

(7-16 години), така и в гимназиите (16-18/19 години)²⁵⁶. Организира се според броя на учениците в дадена община. На практика това означава евангелско-лутеранска религия. Като предмет обаче се нарича „Общо религиозно образование“, а не лутеранско. Във финландския контекст повечето ученици участват в лутеранското религиозно образование. Това се дължи на факта, че предметът „Общо религиозно образование“ в училище е отворен за всички, с някои изключения. По този начин повече от 90% от учениците във финландските училища следват тази образователна система. Това означава, че повече от 20% от финландските младежи се обучават в евангелско-лутеранската традиция, без да са членове на Лутеранската църква, въз основа на желание от страна техните родители или настойници.

Статутът на православно религиозно образование (ПРО) е различен от този на другите религиозни малцинства. Ако има поне трима ученици, принадлежащи към православната църква в района на доставчика на образование, те автоматично трябва да бъдат обучавани в собствената им религия. Не е нужно родителите да го изискват. Следователно правилото не се отнася за едно училище в общината, а за общината като цяло, т.е. за доставчика на образование. Доставчикът може да бъде и частно училище, което се подчинява на същото правило.

На родителите или настойниците от други малцинства се препоръчва да заявят обучение по Религия за децата им, ако е изпълнено условието за минимум трима ученици от едно и също изповедание. Условието за кандидатстване е лицето да принадлежи към религиозно изповедание, регистрирано във Финландия²⁵⁷. В ПРО също има ученици, които не са членове на Финландската православна църква, но се присъединяват към тези групи поради своя културен произход. Същото важи и за ислямското религиозно образование. Учениците, които получават ислямско религиозно образование в училищата не са задължително членове на ислямските регистрирани общности. Нечленуващите не се включват в правилото за трима ученици. Взети заедно, тези и големият брой ученици, които получават лутеранско религиозно образование показва, че религиозното образование не е непременно свързано с членството в църква или религиозна общност.

От 1985 г. се организира отделен урок за учениците, които не са членове на нито едно религиозно изповедание. Урокът се нарича обучение по Life Stance (LSE)²⁵⁸ или World View Education (Етика) и се провежда с цел да насърчи учениците да създават свой собствен светоглед²⁵⁹. Урокът не е достъпен за тези, които посещават часовете, в които се преподава собствената им религия. Това означава например, че членовете на Лутеранската църква, които посещават часовете по „Общо религиозно образование“, не могат да присъстват на този урок. Православните ученици, които нямат часове по собствената си религия, могат да изберат него или предметът „Общо религиозно образование“ в училището, ако родителите им го считат за алтернатива.

²⁵⁶ Perusopetuslaki 1998/628 § 13.

²⁵⁷ Perusopetuslaki 1998/628 § 13 (6.6.2003/454)

²⁵⁸ Това означава връзката, която човек има с това, което приема като изключително важно.

²⁵⁹ <https://et-opetus.fi/> [посетен на 07.12.2021].

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ESTI EVANGĒLISI LUTERLIKU KIRIKU
USUTLADUSE INSTITUUT

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Броят уроци по Религия и обучението по Life Stance се изчисляват като брой уроци на седмица в рамките на една учебна година. За 1-9 клас общият брой уроци на година е за 10 седмици²⁶⁰. Това е минимумът, но общината може да избере да предложи повече. Те се разпределят за всяка степен, както следва: 1 и 2 клас имат два учебни часа седмично – за учебната година това прави общо 76 часа теория; от 3 до 6 клас имат пет часа – общината може да реши кой клас да има два часа седмично, като обикновено това е 4 клас; 7-9 клас имат един урок седмично. На теория един час на седмица означава 38 часа на учебна година. Уроците за всяка религия се преподават в групи, на които се преподава собствената религия от квалифицирани учители. В 1-6 клас религиозното образование се преподава от начален учител, наред с други предмети, а в 7-9 клас и гимназиален етап от учител по предмета (богослов).

В областта на професионалното образование Религията и Етиката не са включени в учебните планове. В предучилищното образование (деца на 6 години) не се изучава Религия като самостоятелен предмет. Учебният план включва запознаване с различни светогледи, включително религиозни. Децата трябва да се запознаят със собствените си и другите светогледи и религии, към които деца от групата принадлежат. Запознават ги и с обичаите и традициите, свързани с тях. Атеизмът се обсъжда наред с възгледите за света²⁶¹.

В ранна детска възраст (деца под 5 години) обучението е насочено към религиите и гледната точка на присъстващите в групата деца. Целта е да се насърчи взаимното уважение и разбиране на различните религии и светогледи, както и да се подпомогне развитието на културната идентичност у децата. Децата се запознават с различни гледни точки и свързани с тях традиции. Естествените възможности за изследване на светогледа са част от това²⁶².

От 2003 г., съгласно Закона за основното образование (раздел 13) „*обучението по Религия се организира в съответствие с религиозната общност на учениците, като обучението по Религия е свързано с религията към която ученикът принадлежи, в съответствие със специфични учебни програми*“²⁶³. В резултат на това Националният съвет по образование разработи учебни планове за 10 религии – както за християнската, така и за други религии. През 2014 г. те обхващат евангелско-лутеранското, православно и римокатолическото изповедание. Нехристиянските религии включват исляма и юдаизма. През 2020 г. Съветът по образованието одобри учебни планове за адвентизма, бахайството, будизма, петдесетничеството и Харе Кришна. Учебният план от 2004 г. включваше програми за 13 религии²⁶⁴. Църквите не участват пряко в съставянето на учебни планове или учебници по религиозно образование. Това се прави от учители по Религия и други експерти по религиозно образование (представители на религиозни деноминации) и се

²⁶⁰ Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitettujen opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 422/2012.

²⁶¹ Opetushallitus 2016, 34-35.

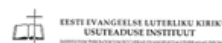
²⁶² Opetushallitus 2019, 45.

²⁶³ Perusopetuslaki 1998/628 § 13 (6.6.2003/454)

²⁶⁴ Opetushallitus 2004.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

председателства от представител на Финландския национален съвет по образованието. Държавата е неутрална спрямо религиите и църквите.

През последното десетилетие Финландия стана свидетел на повече или по-малко едностранчиви дебати относно модела за преподаване на Религия, който в някои отношения накърнява правата на малцинствата по отношение на собственото им религиозно образование. Тези дебати се ускориха през 2019 г., когато министерството на образованието предложи Life Stance обучението да бъде отворено за всички като алтернатива на религиозното образование. Беше представено и друго предложение за замяна на сегашния модел на преподаване на Религия и Life Stance обучението с друг общ предмет за всички ученици, който да ги запознава със световните религии, независимо от собственото им вероизповедание²⁶⁵. По-късно ще бъдат представени част от резултатите от проучванията на дебатите, свързани с модела на образование, като първото предложение е приемливо, тъй като оставя място за преподаването на Религия, която изповядват учениците, но второто предложение е неприемливо.

Застъпниците за въвеждането на „worldviews“²⁶⁶ твърдят, че децата в класната стая трябва да имат повече възможности за диалог с хора от различни религии, както с християни, така и с нехристияни. В училищата религиозното образование има за цел да образова учениците в съответствие с тяхната собствена религия, както и да ценят и уважават собственото си наследство. Въпреки това, собствената религия не е едностранчива или затворена за реалността. Учебният план за 2014 г. ясно дефинира задачите на преподаването на Религия, както следва: „Учениците се запознават с традициите, свързани с религиите и различните светогледи във Финландия, както и със световните религии и светогледи. Предметът насърчава разбирането на връзката между религия и култура, както и мултиграмотността, свързана с религиите и светогледите. Инструкцията предоставя разнообразна информация за религиите и помага на учениците да разберат дискусиите, свързани с религията“²⁶⁷. Това ясно показва, че в общото образование няма нужда от едни и същи уроци по Религия за всички ученици. Излишно е да се споменава, че целите на Life Stance са различни при различните религии и вероизповедания.

Разработване на учебни планове за православно религиозно обучение

В края на 60-те и началото на 70-те финландското образование претърпя две големи реформи. Въпреки обновяването на учебния план за цялостно образование през 80-те години на миналия век, ролята и естеството на религиозното образование в училищата почти се запазиха. Въпреки че религиозното образование беше конфесионално и църковно центрирано, църквата не беше пряко ангажирана със съставянето на учебни планове или на учебници по Религия.

Първият учебен план по Религия като част от задължителното образование е въведен във

²⁶⁵ Aikonen 2021a.

²⁶⁶ Светоглед (Бел. прев.)

²⁶⁷ Opetushallitus 2014, 140.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ESTI EVANGELIAS LUTERILIKU KIRIKU
USUTLADUSE INSTITUUT

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Финландия през 1925 г., а следващият е публикуван през 1952 г. И двата не включват учебен план за православно религиозно образование. Първият такъв се появява в резултат на реформата на задължителното образование през 1970 г.²⁶⁸. Учебните планове за православно религиозно образование в началните и средните училища (1970, 1977, 1985, 1994) преследват почти идентична учебна цел: „*обучение на активни енорияши*“²⁶⁹. Преподаването по това време отчасти е насочено към това да индоктринира ученика в религията, която се преподава – да се научи религията.²⁷⁰ Както показват учебните планове от близкото минало, религиозното образование е било конфесионално по своя характер. Учебният план за цялостното обучение през 1994 г. довежда до радикална промяна в смисъла и философията на учебните планове по Религия. Новият план не е толкова нормативен, колкото предишните, тъй като предоставя много възможности на училищата да предложат свои собствени учебни планове по Религия. В сравнение с предишните планове за първи път бяха заложени както общи, така и специфични цели за различните религии. Те формират основата за разработването на специфични за религията учебни планове със собствено религиозно съдържание и учебни цели²⁷¹. Това е първата стъпка към промяна на обучението по Религия, въпреки че по това време преподаването е конфесионално.

Учебният план от 2004 г. въвежда съществена промяна, свързана с обучението по Религия както за основното, така и за средното образование. Отхвърля се конфесионалният начин на преподаване. Образованието се променя от „конфесионално религиозно образование“ в „религиозно образование в съответствие със собствената религия“. За първи път за всички религии, християнски и нехристиянски, са формулирани общи и споделени цели и съдържание. Учениците се насърчават към лична рефлексия върху въпроси, свързани с нравствеността. Религиозното образование подпомага самопознанието, самооценката на учениците и им помага да изградят и оценят своята идентичност и светоглед. В православно религиозно образование „*основната цел е укрепването и поддържането на православно идентичност на ученика*“²⁷². Целта е да се изгради собствената идентичност на ученика към религията чрез обучение по Религия²⁷³.

Учебният план от 2014 г. беше преработен като структура и съдържание. Той включва по-широки общи цели за християнските изповедания (лутеранско, православно, католическо) и нехристиянските религии (еврейска и ислямска)²⁷⁴ и покрива три области по отношение на

²⁶⁸ Aikonen 2015.

²⁶⁹ Aikonen 2015.

²⁷⁰ Grimmitt 1987.

²⁷¹ Opetushallitus 1994, 89.

²⁷² Opetushallitus 2004, 209.

²⁷³ Grimmitt 1987.

²⁷⁴ Религии, включени в училищния план през 2014. През 2020 Националният националният съвет по образование одобрява учебни програми за адвентистката църква, бахайската общност, будистката религия, петдесетната църква и „Кришна съзнание“

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

съдържанието. По този начин се създаде основата за разработването на специфични за религията учебни програми.²⁷⁵ Организацията на обучението се основава върху преподаването на собствената религия на ученика и не е конфесионално. Мисията на предмета продължава да гласи, че „Преподаването предоставя на ученика елементи за изграждане и оценка на идентичността, както и за формиране на личен поглед върху живота и собствен светоглед“.²⁷⁶

Учебните планове за основно образование във всички класове трябва да обхващат три основни съдържателни области. Това са връзката със собствената религия (C1), светът на религиите (C2) и нравственият живот (C3).²⁷⁷

Целите на образованието като цяло вече не са изключително фокусирани върху религията, която трябва да се преподава, а са по-широки и по-разнообразни по съдържание, отколкото в миналото. Въпреки че акцентът е отчасти върху подпомагането на растежа на учениците чрез изучаване на Религия, учебният план от 2014 г. ясно подчертава значението на религията и разширяването на религиозното разбиране при изучаване на религията.²⁷⁸

Религиозното образование се основава на общите задачи, цели и съдържание (ЗЦС) на всички учебни предмети по Религия. За всяка религия е изготвена специфична учебна програма, която следва се преподава въз основа на трите съдържателни области, споменати по-горе. В случая с православно християнство подробното описание на учебния план следва основните характеристики на съдържанието на религията.²⁷⁹ Това са догмите на Православната църква, църковният живот и традициите при празнуването на литургичната година, църковното изкуство, светците и техните учения, съдържанието на Библията, етиката, историята на Църквата и световните религии.²⁸⁰

В сравнение с предишните цели и съдържание, преподаването разглежда православието като културно многообразие. Включва също и по-подробно изучаване на религиите и техните обичаи в Европа и в други континенти, както и изследване на характеристиките на християнските и нехристиянските религии. Поради променящия се характер на учебния план е съкратено съдържанието и броя на някои от предметите, преподавани по собствената религия. Фокусът е изместен от историческото богословие към съвременната религиозност, като се има предвид глобалното и локално развитие на собствената религия.²⁸¹

За педагогическите елементи на православно религиозно образование

Разнородни преподавателски групи

²⁷⁵ Opetushallitus 2014, 21.

²⁷⁶ Opetushallitus 2014, 134,246,404.

²⁷⁷ Opetushallitus 2014, 136,151,409.

²⁷⁸ Grimmitt 1987.

²⁷⁹ Ви повече в: Aikonen 2019.

²⁸⁰ Opetushallitus 2014, 136,151,409.

²⁸¹ Aikonen 2019.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

За училищата е известно, че провеждат преподаването на малцинствените религии обикновено чрез разделянето на учениците в малки групи. Това се прилагаше до 1 януари 2003 г. за всички религии, докато не влезе в сила новия Закон за основното образование. Оттогава този метод в традиционния смисъл вече не се прилага за православно християнство. Това е така, защото доставчикът на образованието (общината) вече включва ученици от 1 до 9 в една и съща група. Ситуацията е сходна за всички малцинствени религии, макар че броят на групите не се е увеличил в същата пропорция, както в случая с православно учение.

За щастие групите могат да включват ученици както от началното, така и от средното училище. По този начин почти без изключение православно християнство се изучава в интегрирани групи. Учителят често разполага с два или дори четири учебни плана, по които се води в рамките на един и същ урок в тези обединени групи. Ученическото съсловие е хетерогенно в повечето случаи. Учениците са от различни класове и са на различни нива по отношение на способностите им за учене. Освен това часовете се посещават от деца на имигранти с различен културен произход. Без обаче изобщо да са изучавали православно християнство. Има и групи, от които 80 % са съставени от имигранти със слаби езикови познания.

Педагогическите решения на учителя в една хетерогенна малка група се фокусират върху диференциацията, хармонизацията и периодизацията, както и върху дългосрочно планиране и дидактическо редуване на горепосочените. Едно от практическите решения е по-големите ученици да работят съвместно, но и с по-малките ученици, по инструкция на учителя, като тези правила в даден момент по време на урока могат да бъдат променяни. Обикновено уроците започват и завършват с общи въпроси към цялата група. Осигуряването на възможности за дискусия е от особено значение за развитието на религиозното мислене и проблемите, свързани с религията в началното образование.

Педагогическа ориентация за православно религиозно образование

Основната цел на финландското религиозно образование е както да преподава, така и да учи за религията и от религията (вж. Hull 2002, Ziebertz и Reigel 2009). В случая с малцинствените религии има известна тенденция да се преподава/изучава религията от гледна точка на нейното традиционно и духовно наследство²⁸².

По време на урок не е позволено да се практикува дадена религия. Това се дължи на факта, че в повечето случаи учебното съдържание е свързано или не дава отговор на въпроса какъв вид дейности „са разрешени и кои не са“, като например молитвите и църковните песнопения, които могат да се използват за обяснение и илюстриране на учебното съдържание. Този педагогически подход поставя съдържанието в контекста на практиката и традицията на Църквата. Тази педагогика можем да наречем „конфесионална педагогика“.

Ето как православно религиозно образование се преподава в училищата и как

²⁸² Aikonen 2005, 223-224.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

собствената религия подкрепя педагогиката и нейната добра практика. Църковните песнопения, молитвите, кръстният знак и иконите, ако са част от обучението например, трябва да бъдат педагогически обосновани. Ако начинът на преподаване е в съответствие с „нечия собствена религия“, последицата ще бъде прилагане на собствена педагогическа рамка в обучението. Това също подкрепя холистичния подход на религиозното образование.

Холистичното религиозно образование в училищната среда означава интегриране на екзегетиката, етиката, догматиката, църковната история и литургичния живот на Църквата в целите и съдържанието на обучението. Това означава, например, че ако обучението е насочено към Священото писание и неговото съдържание, то също така трябва да включва нравствени въпроси или църковна история. При преподаването на литургия например, можем да разширим изпита до въпроси, свързани със Священото писание, етиката, догматиката, църковната история, църковната музика, иконографията и т.н. С други думи, преподаването се провежда в рамките на един предмет чрез интегриране на различните богословски аспекти. Трябва да се отбележи, че това не е дидактически принцип, с други думи, че даден предмет трябва да се обсъжда систематично в различните му измерения. Принципът трябва да се прилага спираловидно, така че по-зрелите ученици да усвоят материала по-задълбочено.²⁸³

Холистичното религиозно образование също така означава, че основното учебно съдържание и теми се представят задълбочено в различните класове, но винаги от различна перспектива и с помощта на подходящи педагогически приложения. Моделът на обучение е отчасти подобен на така наречения спираловиден принцип. Основните теми, които трябва да се преподават според този принцип, са църковния календар с неговите празници и постите, заедно с преподаването на молитви, песнопения и иконография. Този принцип се прилага например по време на молитва и в контекста на съвместно преподаване в класната стая, като цялата група работи заедно по теми, свързани с големите празници в литургичния календар. В същото време тези общи теми са част от така наречената „скрита“ учебна програма на православното религиозно образование.²⁸⁴

Иконите са многостранен църковен учебен наръчник и разказ за църковната година.²⁸⁵ Един очевиден пример е представянето на иконите по холистичен начин. Пример за това е празникът Благовещение. В съответствие с методите, използвани за преподаване на предмета и с църковната традиция, учителят започва с представянето на празничната икона в началото на урока. Наблюдавайки иконата, можем да видим как в нея е описано това библейско събитие. Чрез текста на тропара можем да изследваме догматическото съдържание на празника и също така да свържем съдържанието на празника с литургичния живот на Църквата като част от литургичната година. Въз основа на този анализ могат да бъдат идентифицирани трите образователни аспекта в този контекст

²⁸³ Aikonen 2005, 233-236.

²⁸⁴ *ibid.*

²⁸⁵ Aikonen 2017, 150-151.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

при използване на холистичния педагогически подход. Педагогиката на собствената религия има за цел не само да предостави знания, но и автентичен опит, действие и емоционално преживяване, което в този случай се осъществява чрез пеенето на тропара.

Холистичният подход включва и принципа, че съществуват не само „църковни“ въпроси, но че образованието взаимодейства с обществото на своето време. Религията взаимодейства с обществото и разглежда проблемите, които произтичат от него, в съдържанието на предмета Религия.²⁸⁶ Напоследък част от тях са природата и околната среда.

Учебните материали или учебниците са предназначени за всяка година, но се използват на ротационен принцип. Това е така, защото, както беше споменато по-горе, в учебните групи има ученици от няколко различни класове и учителят не може да преподава учебната програма (учебник) за всеки клас поотделно. Например, в смесена група учебниците могат да се използват така: в четна година се използва учебник, предназначен за четната година (например за 2-ри клас), а в нечетна година учебник за нечетна година (например за 1-ви клас). И така, в смесена група с ученици от 1-ви и 2-ри клас учениците не четат учебника в зависимост от това в кой клас са, а първокласникът чете учебника за 2-ри клас в първата година и учебника за 1-ви клас през следващата година. По този начин учебниците се редуват.

Какво е отношението на православните християни към настоящия модел?

През февруари 2020 г. беше извършено проучване на модела на РО сред православните родители, настояници и учители по РО (n=446).²⁸⁷

Анкетираният отговарят, че конфесионалното религиозно образование е най-популярният модел. Резултатите подчертават важноста на преподаването на собствената религия сред православните родители, настояници и учители, с други думи според тях сегашният модел трябва да се запази. Това е мнението на 71% от анкетираният. Такова е също така и мнението на лутеранските учители по Религия в проведеното за тях проучване.²⁸⁸

Защо трябва да се придържахме към настоящия модел? Качествените данни от проучването показват как се тълкува състоянието на религиозното образование на малцинствата по отношение на различните варианти на модела на преподаване, предмет на обществената дебат. Резултатите показват, че анкетираният са загрижени да не останат без религиозно образование за собствената им религия. Повече от половината от респондентите подчертават образователната, както и информационната необходимост от преподаването на собствената им религия. Най-точната обосновка на настоящия модел на конфесионално образование, насочено към религиите на малцинствата е, че той допринася за изграждането на православната идентичност на учениците и

²⁸⁶ Koulumzin 1975, 29.

²⁸⁷ Aikonen 2021a, 258.

²⁸⁸ Enqvist & Lupunen 2020.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

им предоставя необходимите знания за тяхната собствена религия и култура.²⁸⁹

Анкетираните смятат, че моделът на религиозното образование трябва да продължи да се основава върху конфесионалното образование, но че може да бъде допълван и с общи уроци. Близо една четвърт от тях смятат, че такива може да са LSE, световните религии или други тематични уроци. Най-популярните начини за организиране на смесено обучение са или учениците по Религия и всичките им учители да участват в смесени тематични уроци, или учителите по Религия да се ротират при преподаването на уроците. Смесеното обучение се приема за подходящо само при 10% от анкетираните. Като цяло негативното отношение към LSE не е чак толкова голямо. В отворените отговори се изразява по-скоро положително, отколкото отрицателно мнение. Най-позитивният аргумент в отворените отговори в тематичен план е, че трябва да има възможност за избор на предмета „Религия“ в основното и в средното училище. Малко над една трета (35%) от анкетираните са на това мнение. В гимназиалното училище това е приемливо за 28 % от респондентите²⁹⁰.

Тази гледна точка се подкрепя и от резултатите от друго изследване на православно РО. В това проучване (n=372), проведено през 2020 г., родителите, настояниците и учителите бяха запитани доколко важно според тях е учебното съдържание, въведено в най-новата учебна програма за православно религиозно образование, приета през 2014 г. Анкетираните съвсем естествено посочиха собствената си религия (C1), като 74% от анкетираните са съгласни с това. Друг отворен въпрос, зададен към участниците в проучването, беше да дадат мнението си за това кое е най-ценно за учениците при изучаване на собствената им религия. Повече от половината от анкетираните отговориха на този въпрос. Сред тях 20% са съгласни, че изучаването на предмета е от значение за изграждането на идентичността на учениците. Въпросите (C3), свързани с нравствеността, са класирани на второ място по важност, съгласно отговорите на 62 % от респондентите. Трети по важност са световните религии (C2), според 42% от респондентите. Светогледът е поставен на четвърто място (27%). Това е мнението на малко повече от всеки четвърти респондент.²⁹¹

В заключение, резултатите от изследванията показват, че родителите и настояниците на деца и младежи в православно религиозно образование, както и учителите, възприемат модела на обособяването на религиозното обучение според религията на обучаемите, като особено важна нормативна легитимност и социална ценност. Замяната на използвания модел с общ предмет за всички религии би могла да означава, че ролята на религиозното образование и неговия потенциал и значение в ценностното образование са били неразбрани и погрешно тълкувани. Това би било културна и контрапродуктивна промяна в развитието на социалното и световното многообразие. Задънена улица за плурализма?

²⁸⁹ Aikonen 2021a, 276-278.

²⁹⁰ Aikonen 2021a, 263-264; 269-270.

²⁹¹ Aikonen 2021b, 38-40.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Източници:

1. Aikonen, R. (2005). Koulun ortodoksisen uskonnonopetuksen lähtökohtia – oppia uskontoa vai oppia uskonnosta? [Starting points for Orthodox religious education in schools - learning religion or learning about religion?] In J. Kivekäs (Ed.) *Käytännöllinen teologia – teoriaa vai käytäntöä?* Helsinki: Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 245, 223–241.
2. Aikonen, Risto (2015). Ortodoksinen uskonnonopetus kansakoulusta peruskouluun. Pitkä tie oman uskonnon opetukseen. [Orthodox religious education from primary to secondary school. The long road to teaching own religion.] *Teologinen aikakauskirja* 2015/2, 160–177.
3. Aikonen, Risto (2017). Ortodoksisen kirkon ikonit – uskonnonopetuksen kuvakirjasto. [Icons of the Orthodox Church - Picture Library for Religious Education] In P. Iivonen & V. Paulanto (Eds.) *Uudistuva uskonnon opetus*. Helsinki: Kirjapaja, 140–155.
4. Aikonen, Risto. (2019). *Nature of the Orthodox Religious Education in Finland according to Curricula in Basic Education*. Teoksessa Ζητήματα Διδακτικής των Θρησκευτικών. Τομ. 2 – Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Θεολόγων. <https://ejournals.lib.auth.gr/religionteaching>.
5. Aikonen, Risto. (2021a). Katsomusopetuksen mallit ja ortodoksisen uskonnon opetus - huoltajien ja opettajien näkemyksiä vaihtoehdoista ja niiden hyvästä toteutuksesta [Models of Worldview Education and Teaching of Orthodox religion. Views of guardians and teachers on alternatives and their good implementation]. In A. Kimanen, J. Urponen, & A.-E. Kilpeläinen (Eds.), *Oppimista katsomusten äärellä*. Helsinki: Finnish Theological Literature Society (pp. 248-277).
6. Aikonen, Risto. (2021b). The relevance of the learning contents for Orthodox religious education in Basic education as perceived by guardians and teachers. *Ελληνική Περιοδική Έκδοση για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση/Greek Journal of Religious Education*, 4(1), 29-52. DOI: 10.30457/040120213.
7. Enqvist, Alekski & Lupunen, Veera (2020). SUOL kartoitti jäsentensä ja uskonnonopettajiksi opiskelevien näkemyksiä hyvän uskonnonopetuksen tulevaisuudesta. *Synsygys* 2/2020, 21–24.
8. Grimmitt, Michel. (1987). *Religious education and human development*. Great Britain: McCrimmon.
9. Hella Elina & Wright Andrew (2009) Learning ‘about’ and ‘from’ religion: phenomenography, the Variation Theory of Learning and religious education in Finland and the UK, *British Journal of Religious Education*, 31:1, 53-64, DOI: 10.1080/01416200802560047.
10. Hull, John. (2002). *The Contribution of Religious Education to Religious Freedom: A Global Perspective*. Retrieved from: <https://iarf.net/REBooklet/Hull.htm>
11. Opetushallitus (2004). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004* [Basics of the curriculum for comprehensive education 2004]. Helsinki: Opetushallitus.
12. Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* [Basics of the

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

- curriculum for comprehensive education 2014]. Helsinki: Opetushallitus.
13. Opetushallitus. (2016). *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* [National Core Curriculum for pre-primary education 2014]. Tampere: Opetushallitus.
 14. Opetushallitus. (2019). *Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteet 2018* [National Core Curriculum for early childhood education 2018]. Helsinki: Opetushallitus.
 15. Opetushallitus. (2020). Uskonnon oppimäärät [Religious Education Curricula]. Retrieved from: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/uskonnon-oppimaarat>.
 16. Perusopetuslaki 1998/628. [Law of Basic Education.] Retrieved from <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/1998062>.
 17. Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitettun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 422/2012. [Government Decree on the National Objectives for Education Referred to in the Basic Education Act and in the Distribution of Lesson Hours.] Retrieved from <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120422>.
 18. Ziebertz, Hans & Riegel Ulrich, Eds. (2009). *How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries*. Münster: LIT verlag.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Статиите в настоящото издание се отличават от една страна със своите цели, а от друга – с разнообразието от предлаганите подходи към темата.

Тук ще се опитае да представим някои от основните заключения, произтичащи от цялостния, критичен и сравнителен прочит на текстовете.

1. Религиозен профил на Европа

Голяма част от статиите правят опит да очертаят съвременната религиозна карта на Стария континент. Тази задача не се изчерпва с прилагането на „хоризонтален“ подход към числовите стойности, формиращи социалния и духовния пейзаж, а се търсят причините и следствията от съответните явления. Авторите обрисуват следния религиозен облик на съвременна Европа:

Религиозна ликвидност и дехристиянизация на Европа. Постепенно и под влияние на исторически събития и обстоятелства европейците започват да загърбват традиционните си религиозни вярвания. За някои те са свързани с методите на потъпкване и изключване, използвани от комунистическите правителства за противодействие на религията в миналото, а други просто са се отвърнали от вярата в резултат на ефективна атеистична пропаганда.

Отслабване на мисълта. Споменатата по-горе ликвидност се подхранва от отслабването на мисълта, преобладаващо в религиозния менталитет и поведение от втората половина на миналия век до наши дни. Крахът на могъщите идеологии и социално-политически системи повлече със себе си и разказвателно-тълкувателните религиозни традиции, вкл. в християнството. Старият континент почти изцяло е загърбил християнското си потекло, което не успява да осмисли живота на съвременния човек, все по-дълбоко затъващ в релативизъм и в противоречията на световния постмодернизъм.

Социални различия, религиозно многообразие и мултикултурализъм. Мащабните имигрантски и бежански вълни, заляли Стария континент през последните десетилетия, превърнаха големите европейски градове, а донякъде и цели региони, в мултикултурни и мултирелигиозни пейзажи. Страхът на много европейци, че могат да изгубят културната си самоличност ги кара да се вглеждат в миналото и да възраждат религиозни традиции, заровени в предхристиянската епоха на европейската популярна култура и митология.

Индивидуална религиозност и избор на (собствена) духовност. На фона на безграничната и необятна виртуална общност, формирана вследствие на културната и икономическа глобализация, съвременният човек се чувства все по-самотен и възприема себе си като независим спрямо всички останали. Дори връзките, които преди обединяваха религиозните общности, днес са силно разхлабени. Съвременният европеец предпочита да практикува религиозните си вярвания самостоятелно, без да принадлежи към дадена общност или към друга, по-голяма структура. Това благоприятства развитието на индивидуална религиозност и избора на (собствена) духовност, която всеки сам може да определи и изгради с елементи от различни религиозни традиции. По този начин

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

на съвременния европейски религиозен хоризонт се появило множество езически движения и култове, които нерядко са свързани с въпроса за опазването на околната среда.

Секуларизация и закрепостеност на Църквата. Християнските църкви и деноминации са преживели различни нива на секуларизация, в резултат на което са обект на остра библейска и духовна критика. Едновременно с това се засилва техният консерватизъм и закрепостеност, породен от страха, че могат да изгубят своето паство. Това им пречи да отговорят на изискванията на съвременния свят, в резултат на което те стават все по-изолирани. Процесът е още по-ярко изразен в страни, в които религиозната традиция е преобладавала в миналото, а понастоящем е застава да дели общественото пространство с други институции.

Акултуралност. Съществуват и такива бивши християнски общности, които насочват религиозните си търсения и се приютяват в източните религии или приемат доктрината за живот извън цивилизацията.

2. Църковни и богословски приоритети

Независимо от различните си гледни точки, авторите на статиите в настоящото електронно издание са единодушни по някои основни въпроси, свързани с ролята и приоритетите на Църквата и богословската наука в особената, сложна и изключително напрегната мултирелигиозна и мултикултурна среда в съвременна Европа.

Всъщност това, което християнските църкви и богослови са призвани да правят днес, с нищо не се отличава от църковната мисия през нейната дехилядолетна история, а именно да учи на любов и единство между Бога и човека и между хората, да докаже, че спасението е всеобщо, а не индивидуално усилие, както и, разбира се, да подчертае, че вярата и живота в Исус Христос не са бягство от обществото и света, нито пък безразличие към социалните и другите проблеми, пред които е изправено човечеството, а напротив – непрекъснат процес и доживотна борба за вътрешно пречистване и социален стремеж за обновяване на света.

Авторите обръщат специално внимание на следните приоритети за християнските църкви и деноминации:

Необходимост от развиване на култура на диалог. Стремежът към диалог се отнася както за Църквата и останалите религиозни общности и социални организации, така и за вярващите помежду им.

Богословие на обществения живот. Няколко от статиите изтъкват необходимостта църквите да създадат общ богословски дискурс, който да е достатъчно ясен, точен, искрен, убедителен и най-вече способен да претендира за равнопоставеност в публичното пространство. Тази задача е по-трудна за изпълнение, но за сметка на това – още по-важна в общества, в които за сравнително кратък период религиозното многообразие е нарушило единния културен и религиозен статут и суверенитет на съответната църква или деноминация.

Развитие на положително отношение към религиозните различия. Важно е църквите да признаят, че независимо от религиозната си принадлежност, културните си особености или

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

етническият си произход, „другият“ е преди всичко човешко същество, с потребности, грижи и копнежи като всеки от нас. Това позоваване за нашата обща човешка природа е от особено значение за всички деноминации на християнската вяра, която от своя страна се осланя и прославя един общ небесен Отец на всички хора, без изключение.

Практика, вместо теория. Християнските църкви са призвани да изслушват и облекчават ежедневните грижи на обикновените хора, особено на тези в неравностойно положение, бедните и онеправданите. В епоха като днешната, която е наситена с изображения, обслужващи манипулативни и комерчески подбуди, а речта е трансформирана в лозунги или рекламни съобщения единствено с цел печалба, реалната грижа и безкористната служба са най-убедителното свидетелство за истинността на християнските църкви.

Защита и насърчаване на общото благо. Дори когато се сблъскват с неутрална, мултирелигиозна, мултикултурна, а дори и акултурална среда, Църквата и богословието трябва да служат на общото благо, за което говорят библейските текстове. Както уместно се отбелязва в една от статиите в настоящото издание, общото благо в една модерна, плуралистична и светска държава трудно може да бъде дефинирано. „Въпреки това, богословието на общото благо предоставя задълбочена информация за достойнството, светостта и социалната природа на човешката личност. Специален акцент се поставя върху доктрината за сътворението на човека от Бога, както и върху структурите и институциите, които създават едно справедливо общество“. (К. Джелу)

3. Религиозно образование и различност

Няколко статии достигат до извода, че съвременното образование може да се използва като ефективен инструмент за противодействие на предразсъдъците, враждебността, отчуждението, изключването и маргинализацията, както и средство за укрепване на социалното единство и сплотеност.

Религиозното образование несъмнено е необходимо, тъй като религията остава, или по-скоро се завръща в челните редици на бурния обществен живот, независимо от или именно поради безплодния антиклерикализъм и всички систематични идеологически опити да я третират като отживелица с предопределена кончина.

Разглеждано по такъв начин, религиозното образование благоприятства разбирането на *conditio humana* (човешкото състояние) и на другия – различния – като брат. Показателно е, че от православна гледна точка отношението към другия е критерий за библейска вяроност и подражаване на Иисус Христос.

Всички тези факти ясно очертават положителната роля на религиозното образование като фактор, който възпитава уважение към всяка религиозна и културна самоличност и включване на всички учащи не просто като граждани в утрешния свят, а като активни участници в една мултикултурна реалност, чиято градивна единица е училищната среда.

Също така възраждането на религиозния фундаментализъм и тоталитарните идеологии принуждава религиозното образование да деконструира расизма и дискриминацията със средствата

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

на богословската наука, позовавайки се на антропологичните константи на християнската вяра, но и на стремежа към миролюбив диалог и помирение. С други думи религиозното образование е призвано да се превърне в главното действащо лице на образованието сред религиозно многообразие, както от богословски, така и от социални съображения.

4. Характеристики и съдържание на курсовете по религия

Независимо че всички статии в това издание по пряк или косвен начин потвърждават гореустановените цели на религиозното образование, те очертават две различни тенденции и предложения относно естеството и съдържанието на обучението по религия в началното и средното държавно образование.

Двата различни модела на обучението по религия са:

1) Конфесионален, катехизичен и монофоничен

Обучението по религия се структурира така, че да черпи и дава знания за една единствена религиозна традиция и в по-малка или в никаква степен – за друга. Това би го направило хомогенен и монофоничен, тъй като ще е насочен към ученици, принадлежащи към определена вяра. Същото важи и за учителите, които често не се назначават единствено от образователния орган, но и от съответното религиозно ръководство. По своето съдържание и цел, такъв курс не би се различавал съществено от катехизиса. Съвсем ясно е, че по тази причина, както и предвид целевата група, към която е насочен, той може да се превърне в проводник на дадена религия и религиозна общност в училището, което на практика ще стане място за упражняване на чисто църковни, катехизисни отговорности.

Тъй като няма да е активно насочен към възприемане на религиозното многообразие, такъв конфесионален и катехизисен курс по религия би обслужвал пастирските потребности на доминиращата църква или християнска деноминация, която най-вероятно вече да се ползва с институционално присъствие или дискурс в учебната програма. Възможно е обаче от курса да се облагодетелства и друга, малцинствена деноминация, която с негова помощ би могла да укрепи идентичността на своите млади членове спрямо различни от нея деноминации или религии.

2) Неконфесионален и полифоничен

Обучението по религия няма да обслужва определена религиозна традиция или изповедание и ще черпи информация и знания не само от една, а от много религии. Ще е насочено към всички ученици, независимо от религиозната традиция, към която принадлежат, и религиозната им самоличност, а учителят няма задължително да спада към определена религиозна традиция.

По своята същност такъв курс би бил екстровеертен и полифоничен. Той ще възпитава в духа на икуменическата традиция и ще насърчава приемането на другите, тъй като сам по себе си ще представлява събитие, включващо среща, запознанство и взаимодействие с „другия“ в религиозен

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

и културен аспект. Освен това курсът би улеснил отделянето на обучението по религия от преобладаващата религиозна традиция и национална идентичност, което е особено характерно за православните страни.

Това разграничаване се наблюдава дори и сред автори, които принадлежат към една и съща християнска деноминация, но са от различни страни членки, участващи в проекта IRENE. Същевременно сходни позиции са заявени от представители на различни страни, но също и християнски традиции. Разбира се подобни вътрешни разногласия или неочаквани единомислия трябва да се отдадат на особеностите на всяка страна и специфичните потребности на различните религиозни традиции.

В допълнение към всичко казано дотук, икономическият фактор също ще има решаваща роля за определяне на естеството на курса. Така например в страни с големи финансови възможности биха могли, по искане на съответните църкви или религии, да се назначат различни учители за работа с всяка религиозна общност. За разлика от тях, в икономически по-слабите страни това би било практически невъзможно.

Въпросът с християнските училища също има отношение към избора на модела на обучение по религия. Типичен пример за това е Естония, където, както четем в статията в настоящото издание, съществуват две коренно противоположни гледни точки. Според първата, тъй като се основават на разграничение между християнски и нехристиянски, в институционално отношение тези училища противоречат на либералните ценности и следва да бъдат закрити. Според втората обаче те са необходими, защото „това е единственият начин да се гарантира, че хората с различен миоглед имат възможност да образуват децата си по съответния начин.“ (Т. Кеп).

В заключение изразяваме надежда, че общите изводи и разнообразните подходи, описани в статиите в този сборник, ще помогнат на читателя да добие по-пълна представа за широкия обхват на концепцията за съвременно религиозно образование, да вникне в съдържанието на текстовете и да го използва по най-разумен начин според особеностите на собствената си социална, духовна и образователна среда.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

НАСОКИ ЗА ОБУЧЕНИЕ НА ПРЕПОДАВАТЕЛИ ПО РЕЛИГИЯ

Тези насоки са неразделна част от електронната книга „Мрежа за иновативно религиозно образование: образование в религиозно многообразие“ (Интелектуален продукт № 2 „Сборник със статии“ по проект IRENE, финансиран по програма „Еразъм+“). Научните публикации в електронната книга са старателно подбрани и представляват ценен ресурс за професионалисти в областта на теологията, учители по религия, студенти, духовници и активни членове на религиозни общности. Сборникът е създаден с цел да предостави на обучаващите се с необходимите знания, прозрения и практически инструменти, за да се ориентират в тънкостите на религиозното многообразие и мултикултурните предизвикателства в ежедневието си.

Публикациите в електронната книга разглеждат различни аспекти на религиозното многообразие, междурелигиозния диалог, межкултурната комуникация и динамично променящата се религиозната идентичност в културния и религиозен пейзаж на Европа. Нашата цел е да предоставим на възрастните учащи се както теоретични основи, така и практически стратегии, които ще ги насочат как да участват в смислени междурелигиозни диалози, как да насърчават и създават приобщаваща среда и да допринасят за конструктивното развитие на обединената европейска идентичност.

Сборникът „Иновативна мрежа за религиозно образование“ е интегриран в предложението от проекта [пилотен курс](#) за обучение на тема „Подобряване на методите на преподаване на религия в мултикултурна среда“ изработен със съвместните усилия на партньорите от България, Румъния, Италия, Гърция, Финландия и Естония за целите на проекта IRENE. Този курс цели да задоволи нуждите на различни професионалисти и възрастни обучаеми, които се преподават религия в мултикултурна среда. Представените в електронната книга учебни материали представляват ценни образователни ресурси, чиято цел е да обогатят учебния опит и да снабдят учителите с практически прозрения и стратегии за справяне с предизвикателствата на религиозното многообразие.

Целева аудитория

Насоките са предназначени за различни участници, включително:

- Учители по религия, които искат да подобрят методите си на преподаване в мултикултурна среда.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

- Възрастни с професионален опит в областта на религиозната педагогика, които имат за цел да продължат да развиват своя опит и да адаптират подходите си в различни контексти.
- Разнообразни групи от възрастни на местно равнище, включващи лица от различни религиозни традиции, включително православна, римокатолическа и лютеранска.
- Всеки възрастен обучаем, член на религиозна общност и се интересува от съдържанието на курса, включително и такива, които работят с различни групи хора и искат да разширят хоризонтите си чрез международна мобилност и възможности за учене през целия живот.

Приложение на електронния сборник

Статиите в електронния сборник са интегрирани в учебната програма на модули 3 и 4 на [пилотния курс](#) „Подобряване на методите на преподаване на религия в мултикултурна среда“. (Интелектуален продукт № 4 „Пилотен курс“ от проекта IRENE). Те са подбрани така, че да съответстват на целите на курса, като предоставят информация по теми като религиозно многообразие, межкултурно общуване, интеррелигиозен диалог, методи на преподаване на религия в мултикултурна среда, дефиниция на „богословието на обществения живот“. Статиите предлагат теоретична основа, казуси и практически примери, които позволяват на читателя ефективно да свърже теорията с практиката.

Роля на учащите

Съдържанието на електронната книга ще бъде от решаващо значение за участниците в [пилотния курс](#). Целта е предоставените материали да обогатят разбирането на читателите, да стимулират дискусиите и да вдъхновят прилагането на иновативни подходи към религиозното образование в мултикултурен контекст. Насърчаваме тези, които решат да се запишат в пилотния курс да проучат статиите в настоящия сборник, да разсъждават върху техните резултати и да обмислят как получените знания могат да бъдат приложени към дадена професионална роля и опит.

Статиите от този сборник в комбинация с активното участие в пилотния курс ще предложи по-добра подготовка обучаемите ще бъдат по-добре подготвени да създават приобщаваща среда, да насърчават междурелигиозния диалог и да допринасят положително за мултикултурния пейзаж на религиозното образование. Тяхната отдаденост на това пътуване не само ще подобри собствената им практика, но и ще изиграе важна роля в колективните усилия за създаване на по-хармонично и разбиращо общество, което цени многообразието.

Тук предлагаме кратко описание на статиите, които са неразделна част от настоящата книга са интегрирани в модул 3 „Практическо приложение на религиозното образование в различни контексти“ на пилотния курс. Те предлагат задълбочен поглед върху комплексността и възможностите на религиозното образование и върху методите за преподаване на религия в различни европейски общности. Внимателното подбиране на тези статии има за цел да подобри

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

разбирането на учащите се и да стимулира възможност за диалог. Всяка от тях представя различна гледна точка, като заедно допринасят за постигането на целта ни да създадем връзка между теоретичните основи и практическото приложение. Тези статии са:

Статия 1: Християнски училища в Естония – Трийн Кап

В тази статия се разглежда ролята на християнските училища в Естония и концепцията за духовно образование. Тя прави преглед на начина, по който християнското образование се възприема в естонския контекст. Статията е включена в Модул № 3 на пилотния обучителен курс и е интегрирана като полезно четиво в рамките на модула [в платформата за електронно обучение](#). В нея се предлага изследване на практическото прилагане на религиозното образование в рамките на специфичен културен контекст, като се разглеждат предизвикателствата и възможностите, пред които са изправени християнските училища. Тя подчертава взаимодействието между религиозното образование и културните ценности.

Статия 2: Кратки бележки относно методите и техниките на обучението по религия – Кълина Джелу

В тази статия се подчертава значението на партньорствата между местните общности, богословските семинарии и университетските факултети. Статията е интегрирана в Модул № 3 на пилотния курс за обучение и се предлага като полезно четиво в рамките на модула [в платформата за електронно обучение](#). В нея се посочва, че тези партньорства могат да подготвят тези, които се занимават с богословие на обществения живот. Статията предлага ефективни методи и техники на преподаване на религиозно образование и интердисциплинарен подход към него. Подчертава значението на учебното съдържание за целите на преподаването и контекста на общността .

Статия 3: Преподаване на собствената религия на малцинствата – православна перспектива - Ристо Айконен

Тази статия разглежда предизвикателствата, пред които са изправени малцинствените вероизповедания в европейските училищни системи. В нея се подчертава значението на зачитането на многообразието и равната свобода на вероизповеданията в рамките на учебната програма. Статията може да допринесе за дискусиите относно приобщаването на религиозното образование, като отговори на нуждите на малцинствените вероизповедания и същевременно запази уважението към индивидуалните вярвания. Тя също така изтъква правните и етичните съображения, свързани с религиозното образование.

Статия 4: Значението на религиозното образование във финландските гимназиални и прогимназиални училища, Исмо Пелика, Тимо Тосвайнен и Анти Юовен

Тази статия изследва значението на религиозното образование във финландските училища, като се фокусира върху разликите в мотивацията и възприятията между половете и класовете. Тя предоставя емпирични данни за отношението на учениците към религиозното образование. В

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

рамките на обучението по религия тази статия може да се използва от учителите за обсъждане на ефективни стратегии за ангажиране на учениците в религиозното образование, като се вземат предвид мотивацията, интересът и възприеманата значимост. Тя може също така да подчертае ролята на религиозното образование за формиране на възприятията на учениците.

- **Статия 5: Религиозно многообразие, идентичност и религиозно образование в България - Диана Петрова Тюркеджиева.**

В тази статия се разглежда ролята на религиозното образование в България за формирането на светското образование, религиозната толерантност и на европейската идентичност. В нея се изследва как местната религиозна ситуация варира и се подчертава потенциалът на религиозното образование за изграждане на толерантност, взаимно разбирателство и по-силна европейска идентичност. В рамките на обучението по религия тази статия може да се използва за поощряване на дискусии относно по-широките цели на религиозното образование, ролята на религиозната идентичност в разнообразния европейски контекст и стратегиите за насърчаване на толерантността и диалога чрез религиозно образование. Тя също така предоставя реален пример от България, който може да стимулира критичното мислене на преподавателите за прилагането на подобни стратегии в техните собствени контексти.

- **Статия 6: Религиозно многообразие и мултикултурализъм в Естония, Лийна Килемит**

Настоящата статия обобщава различните модели на религиозно образование в Европа и представя конкретен пример за религиозно образование в естонските общообразователни училища. Тя очертава историческото развитие на религиозното образование в Естония, учебните програми по предметите и предизвикателствата, свързани с безпристрастното преподаване. В контекста на преподаването на религия тази статия може да се използва за сравняване на различните подходи към религиозното образование в европейските държави. Чрез нея преподавателите по религия могат да анализират развитието на религиозното образование в Естония, да обсъдят практическите предизвикателства, с които се сблъсква поддържането на безпристрастно преподаване, и да проучат потенциалните бъдещи насоки за религиозното образование. Тази статия може да послужи и като основа за обсъждане на баланса между светското образование и религиозното съдържание в различните образователни системи.

Интеграцията на горепосочените статии като метод в преподаването на религия включва дейности като:

Групови дискусии: Участниците в курса могат да обсъдят ключовите моменти, повдигнати във всяка статия, като споделят гледната си точка за това как обсъжданите концепции могат да бъдат приложени в техните собствени образователни контексти.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Проучвания на казуси: Статиите са представени като казуси, които участниците могат да анализират, като им предоставят възможност да идентифицират предизвикателствата, стратегиите и потенциалните резултати, свързани с религиозното образование.

Сравнителен анализ: Участниците в курса могат да сравнят системите и практиките за религиозно образование, разгледани в статиите, с тези в собствените си страни, като подчертават приликите и разликите.

Ролеви игри и създаване на сценарии: Участниците в курса могат да се включат в ролеви игри, за да симулират сценарии от реалния живот, свързани с насърчаването на толерантността, разнообразието и религиозното образование.

Интерактивни презентации: Участниците в курса могат да използват статиите като отправна точка за интерактивни презентации, като насърчават студентите да задават въпроси и да споделят своите виждания.

Приложение на методи за преподаване: Участниците могат да инициират и да обсъдят как концепциите от статиите могат да бъдат преобразувани в ефективни методи за преподаване в техните собствени класни стаи.

Като използват тези статии като учебни материали, участниците могат да придобият по-дълбоко разбиране за практическите резултати от религиозното образование в различни европейски контексти и да разработят стратегии за прилагане на тези резултати в собствената си преподавателска практика.

За да използват тези статии като насоки за обучение, преподавателите могат да ги включат в различни компоненти на модула, като например четения, дискусии, казуси и практически упражнения. Всяка статия предлага уникална гледна точка към религиозното образование в различни европейски контексти, като обогатява учебния опит и спомага за по-дълбокото разбиране на динамиката между теорията и практиката.

Следващите статии от тази електронна книга допринасят стратегически за ангажирането на преподаватели по религия със сложната тема за религиозното многообразие и неговото отражение върху образованието. Те са подбрани така, че да насърчават по-задълбочени прозрения и да провокират дискусии сред участниците. Ето как всяка статия може да бъде ефективно използвана в контекста на преподаването на религия:

Статия 1: Образование за междурелигиозен диалог, Брунето Салварани

Тази статия, в която се правят паралели между емблематичната анимационна поредица "Семейство Симпсън" и междурелигиозния диалог, предлага уникална и достъпна гледна точка за интегрирането на религиозното многообразие в масовата култура и образование. Ето как тази статия може да бъде интегрирана в контекста на преподаването на религия:

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Въведение и контекстуализация: Започнете с представяне на темата на статията, като подчертаете нейната връзка с целите на обучението. Обсъдете значението на популярната култура като отражение на обществените нагласи към религиозното многообразие.

Дискусионна сесия: Разделете участниците на групи и възложете на всяка група конкретни епизоди или случаи от "Семейство Симпсън", които засягат религиозното разнообразие. Насърчете ги да анализират представянето на различните религии и междурелигиозните взаимодействия в сериала.

Групова презентация: Всяка група представя своите резултати, последвани от дискусия за ефективността на използването на популярната култура като инструмент за междурелигиозен диалог в образователната среда.

Упражнение: Участниците могат да обсъдят стратегии за включване на елементи от популярната култура в методите си на преподаване с цел насърчаване на междурелигиозния диалог и разбирателство сред учениците.

Статия 2: Религиозно многообразие и плурализъм в Италия, Енцо Паче

В тази статия се разглежда променящият се религиозен пейзаж в Италия в условията на нарастващо религиозно многообразие, дължащо се на имиграцията. Фокусът ѝ върху теорията на системата и социално-религиозните промени и предлага възможност на участниците да изследват академичните аспекти на религиозното многообразие. Ето как тази статия допринася за преподаването на религия:

- **Лекции и презентация:** Започнете с лекция, която представя концепцията за религиозното многообразие и неговите последици. След това представете основните концепции на статията, като наблегнете на преминаването от емиграция към имиграция и прилагането на теорията на системата.
- **Дискусия:** Включете участниците в ръководена от вас дискусия за уникалните предизвикателства и възможности, свързани с религиозното многообразие в страни като Италия. Насърчете ги да свържат констатациите с техния собствен образователен контекст.
- **Упражнение за интерактивно картографиране:** Предоставете на участниците карти с местата за поклонение в Италия. Накарайте ги да анализират разпределението на различните религиозни групи и да обсъдят последиците за социалното сближаване.
- **Анализ на политиките:** Разделете участниците на малки групи и възложете на всяка група различна държава, в която се наблюдават подобни промени в религиозното многообразие. Помолете ги да анализират как тези страни адаптират политиките си, за да се справят с религиозния плурализъм, като се възползват от примерите дадени в италианския случай.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

- **Статия 3: Учене от многообразието и образование в плурализма: предизвикателства и перспективи - Андриан Александров**

Тази статия се фокусира върху значението на толерантността, разбирането и правото на свобода на изразяване и убеждения в религиозното образование. В нея се подчертава значението на ученето през целия живот за насърчаване на местните български традиции в преподаването, които зачитат както местното, така и световното културно многообразие. Ето как тази статия може да подпомогне преподаването на религия:

Встъпителна дискусия: Започнете с представяне на темата за разнообразието, плурализма и значението на толерантността в религиозното образование. Контекстуализирайте значението на статията за целите на обучението.

Групова дискусия: Разделете участниците на групи, за да обсъдят предизвикателствата и ползите от включването на глобалното културно разнообразие в местните образователни практики. Насърчете ги да разсъждават върху своя опит и гледни точки.

Анализ на казус: Използвайте казуси, които подчертават примери за успешно интегриране на културното многообразие в религиозното образование. Участниците могат да анализират тези случаи, като направят паралели със собствения си контекст на преподаване.

Съвместни размисли: Организиране на сесия за съвместен размисъл, на която участниците споделят стратегии, които са използвали, за да се справят с предизвикателствата, свързани с преподаването на религиозно многообразие, като се вдъхновяват от констатациите в статията.

- **Статия 4: Някои съображения относно богословието на обществения живот. възникване, тенденции и основни идеи, Кълина Джелу**

В тази статия се разглежда концепцията за публично богословие, нейният произход и значението ѝ за християнското чувство за принос към общото благо. Ето как тази статия допринася за преподаването на религия.

Лекция и исторически контекст: Представете концепцията за публично богословие и нейния исторически произход. Обсъдете как богослови като блажени Августин и Мартин Лутер са допринесли за разбирането на ролята на богословието на обществения живот.

Дискусии в малки групи: Разделете участниците на малки групи и възложете на всяка група един от ключовите аспекти на приноса на Августин към богословието на обществения живот. Участниците могат да обсъдят последиците от тези аспекти в днешната разнообразна образователна среда.

Сравнителен анализ: Включете участниците в сравнителен анализ на принципите, предложени от Лутер, и тяхното значение за предизвикателствата на религиозното многообразие в различните общества.

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Упражнение: Насърчете участниците да помислят за практическо приложение на принципите на богословието на обществения живот за насърчаване на междурелигиозния диалог и разбирателството между учениците.

Статия 5: Религиозно многообразие и мултикултурализъм в Естония, Лийна Килемит

Тази статия предлага кратък преглед на религиозното и културното многообразие в Естония, като разглежда разпределението на населението сред различните етнически и религиозни групи. В нея се разглежда и отношението към религията в рамките на основните етнически групи. Засегнати са предизвикателствата и възможностите, свързани с религиозното и културното многообразие. В статията се подчертава, че въпреки сравнително високата степен на разнородност, отношенията между религиозните организации са основани на сътрудничество. Ето как тази статия допринася за преподаването на религия:

- **Въведение и контекстуализация:** Предоставяне на концепцията за религиозно и културно многообразие, като се подчертава значението му в глобален контекст. Подчертайте уникалната ситуация в Естония като пример.
- **Групови дискусии:** Разделете участниците на групи, за да анализират предизвикателствата и възможностите на религиозното и културното многообразие, представени в статията. Насърчете ги да направят паралели със собствената си преподавателска среда.
- **Сравнителен анализ:** Подканете участниците да сравнят подхода на Естония към религиозното многообразие с практиките в техните страни. Насърчете критичното мислене относно факторите, допринасящи за мирните междурелигиозни отношения.
- **Практическо приложение:** Включете участниците в сесии за мозъчна атака, за да идентифицират стратегии, които могат да бъдат приложени за насърчаване на отношенията на сътрудничество между религиозните организации и насърчаване на междурелигиозното разбирателство в образователната среда.

Статия № 6 Религиозното многообразие като политическо, образователно и теологично условие, д-р Атанасиос Стогианидис

В тази статия се разглежда значението на диалога за религиозното многообразие в общественото пространство и в педагогическите процеси, по-специално в рамките на обучението по религия. В нея се анализират понятията публично пространство, мистагогичен опит и обществена функция на религията. Като се опира на принципите на Дитрих Бенер, тя разглежда интеграцията на религиозното образование в демократичните общества и ролята му в съвременните образователни процеси. Ето как тази статия може да допринесе за преподаването на религия:

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

- **Лекции и дискусия:** изнесете лекция за концепцията за богословието на обществения живот и неговото значение за религиозното многообразие. Започнете дискусия относно предизвикателствата и ползите от интегрирането на религиозното образование в демократичните общества.
- **Принципи на Бенер:** Представете принципите на Дитрих Бенер, които са в основата на важноста на религиозния диалог. Насърчете участниците да анализират критично приложимостта на тези принципи в техния образователен контекст.
- **Работа в малки групи:** Разделете участниците на малки групи и възложете на всяка група конкретен принцип от работата на Бенер. Помолете ги да проучат как тези принципи могат да се превърнат в практически стратегии за преподаване.
- **Етични съображения:** Включете участниците в дебат относно етичните съображения и потенциалните предизвикателства при интегрирането на общественото богословие в религиозното образование. Насърчете ги да проучат възможните решения.

Статия 7: Религиозното многообразие и културния плурализъм в Гърция: Картографиране на ситуацията и образователни перспективи, Христос Циронис

Тази статия представлява анализ на религиозното многообразие и културния плурализъм в Гърция. Тя се фокусира върху ролята на Гръцката православна църква като утвърдена институция и съжителството между различни религиозни общности. Анализът включва данни за посещаемостта на училищата, като откроява предизвикателствата и перспективите в гръцкото образование. Ето как тази статия може да обогати преподаването на религия:

- **Контекстуализация:** Представете концепцията за религиозното многообразие в Гърция и подчертайте неговото историческо и културно значение.
- **Интерактивна презентация:** Използвайте интерактивни презентации, за да представите данни за посещаемостта на училищата и културно-религиозното многообразие. Насърчавайте участниците да анализират критично данните и последиците от тях.
- **Дискусия:** Организирайте дискуссионен панел с участието на експерти по гръцко образование и религиозно многообразие. Насърчавайте участниците да повдигат въпроси и да участват в съдържателен обмен на идеи.
- **Проучване на казус:** Разделете участниците на групи и им възложете задачата да разработят цялостен план за справяне с предизвикателствата в гръцкото образование, свързани с религиозното многообразие. Всяка група може да представи своя план, като по този начин насърчи творческото решаване на проблеми.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.

Erasmus+

IRENE Иновативна мрежа за религиозно образование:

Обучение за религиозното многообразие

Чрез внимателното интегриране на тези статии участниците ще придобият цялостна представа за различните методи за преподаване на религия. Те ще имат възможност да прилагат теоретичните прозрения в своите образователни практики, като създават приобщаваща среда и смислени междурелигиозни взаимодействия. Тези статии, ако бъдат интегрирани в преподаването на религия, ще обогатят дискусиите, ще стимулират критичното мислене и ще предложат практически съвети за справяне с религиозното многообразие в образователната среда. Чрез включването на тези дейности участниците ще бъдат по-добре подготвени да се ориентират в академичните измерения на религиозното многообразие и да се ангажират ефективно с предизвикателствата и възможностите, които то предоставя. Преподавателите по религия ще придобият представа за практическите стратегии, етичните съображения и ролята на образованието за насърчаване на толерантността и разбирателството в различните общества.

Заклучение

Изразяваме надежда, че участниците в обучението ще придобият по-дълбоко разбиране за многостранните измерения на религиозното многообразие, културния плурализъм и техните дълбоки последици в контекста на Европа. Статиите, представени в електронната книга, са внимателно подбрани, за да предоставят на възрастните учащи се разнообразни гледни точки, практически прозрения и академични подходи за справяне с предизвикателствата и възможностите в сферата на религиозното образование, межкултурното общуване и междурелигиозния диалог.

Независимо дали са учители, богослови, духовници или активни членове на религиозни общности, ние насърчаваме всички учащи се да прилагат знанията, придобити от тази електронна книга, в ежедневно си работа, като насърчават приобщаваща среда, диалога и допринасят за продължаващия дискурс за европейската идентичност и връзката ѝ с религиозния плурализъм.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Този материал е финансиран със средства от Европейската комисия. Комисията няма контрол върху настоящото съдържание и не носи отговорност за информацията, публикувана в него.